

VIGILIA

2009 / 6

ECKHART MESTER: **Sermo paschalis**
SAVATIE BAŞTOVOI: **Az elveszett felebarát megkeresése**
EGEDY GERGELY: **Orestes Brownson**
MUSZATICS PÉTER: **A történelem szavakból áll. John Lukacsról**

NÓVÉ BÉLA: **Vak vezet világtalant – avagy a „világ sora”**
Lackfi János, Lázár Bence András,
Oláh Tamás és Szűk Balázs versei
Szöllősi Mátyás és Tamás Nándor novellái

Beszélgetés Ghislain Lafont bencés teológussal

74. évfolyam	VIGILIA	Június
LUKÁCS LÁSZLÓ:	Életre – halálra	401
ECKHART MESTER:	Sermo paschalis (<i>Bányai Ferenc fordítása</i>)	402
■	A fordító jegyzete	408
SAVATIE BAŠTOVOI:	Az elveszett felebarát megkeresése (<i>részletek</i>) (<i>Kirilla Teréz fordítása</i>)	409
EGEDY GERGELY:	Katolicizmus és konzervativizmus: Orestes Brownson (<i>tanulmány</i>)	415
MUSZATICS PÉTER:	A történelem szavakból áll (<i>esszé</i>)	423
SZÉP/ÍRÁS		
LÁZÁR BENCE ANDRÁS:	Próbálom elhinni (<i>vers</i>)	428
NÓVÉ BÉLA:	Vak vezet világtalant – avagy a „világ sora” (<i>esszé</i>)	430
TAMÁS NÁNDOR:	Öngyilkosság (<i>novella</i>)	442
LACKFI JÁNOS:	A révész (<i>vers</i>)	445
SZÖLLŐSI MÁTYÁS:	Elhagyni a kórtermet (<i>novella</i>)	447
SZÜK BALÁZS:	Hús haiku (<i>versek</i>)	452
OLÁH TAMÁS:	Tenger (<i>vers</i>)	453
A VIGILIA BESZÉLGETÉSE		
■	Ghislain Lafont bencés teológussal (<i>Bende József fordítása</i>)	454
MAI MEDITÁCIÓK		
ILMA RAKUSA:	Természet (Semmittevés) (<i>Schein Gábor fordítása</i>)	465
EMLÉKEZET ÉS KIENGESZTELŐDÉS		
SOMORJAI ÁDÁM:	Mindszenty József vagy Hamvas Endre? A vatikáni diplomácia, a budapesti rezsim és a Püspöki Kar: kiútkeresés 1963 tavaszán	469
KRITIKA		
GÁRDONYI MÁTÉ:	Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor: <i>Majd' halálra ítélve.</i> Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez (CD-melléklettel)	475
SZEMLE		
	(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	478

Életre — halálra

Tömegszerencsétlenségek vagy akár egyéni tragédiák láttán is számtalan kérdés merül fel: miért történt ez? hogyan lehetett volna megelőzni, elkerülni a bajt? Különös módon éppen a hívő ember az, aki nem áll meg ezeknél a kérdéseknél. A belőle kiszakadó jajkiáltás magát Istent is kérdőre vonja. Hitünk legkeményebb próbája, amikor a szenvedéssel és a halállal kerülünk szembe: hogyan engedhette meg ezt Isten, ha ő valóban jó és mindenható? A meggyötört hívők végeláthatatlan sokaságából tör fel a fájdalmas panaszszó, Jóbtól a 20. századi haláltáborokig. Maga Jézus is a halálfélelemtől vérrel verejtékezett, és így kiáltott a kereszten: „Istenem, miért hagytál el engem?” Mit tud kezdeni hitünk a halállal? Mit a feltámadással, a halál utáni élettel? Hogyan alakítja át a feltámadás a halálon inneni életünket? És hogyan a halálhoz vezető, többnyire igen fájdalmas utat?

Az eutanáziáról sok vita folyik orvostikai, de filozófiai és teológiai, társadalmi és politikai fórumokon is. Ki határoz a halálunk felől? A biológia? A vak véletlen? Isten? Vagy mi magunk? Szabó Lőrinc megrendülten írja le kisfiának, Lócinak az élet legnagyobb titkára rámutató versét: „Az életet adja, adja, egyszerre csak abbahagyja.”

A közelmúltban került nyilvánosságra egy megrendítő sorstragédia. 1995-ben Hans Küng és Walter Jens közösen adott ki egy nagy vihart kavaráó könyvet *Plädoyers für Selbstverantwortung* címmel. Az eutanázia mellett érvelve kijelentik: mindenkinek joga van ahhoz, hogy önmagáért vállalja a felelősséget a halálát illetően is. Walter Jens a világháború utáni német irodalom egyik legjelentősebb írója. Nemrég azonban súlyosan megbetegedett, s azóta teljes demenciában szenved. Az író fia most egy könyvben áttöri a kegyelet tabuját, és a világ elé tárja apja jelenlegi állapotát: szellemi képességeit teljesen elveszítve, egy néhány éves kisgyerek értelmi színvonalán él, babákkal játszik, pelenkázni kell. Olyan „árnyéklétben”, amelyet maga korábban már nem nevezett életnek.

Még megrendítőbb talán az író feleségének vallomása a könyv utószavában: 2006-ban férjével közös nyilatkozatot írtak alá, kérve, hogy ha valamelyikük halálos betegségbe, hosszabb kómába esne, akkor vessenek véget az életüknek. Most mégsem képes rászánni magát erre a döntésre: „most nem az a legfontosabb feladatom, hogy a férjemet egy humánus halálba segítsem, hanem az, hogy az életét segítsem, amely minden korlátozottság és borzalom ellenére mégis emberhez méltó — kétségbeesés és öröm, megalázottság és elismerés közt hányódva is. Egy olyan világban él, amelybe alig van bepillantásom.” Az asszony, maga is ismert író, 57 évi házasság után odaadón ápolja férjét, és naponta imádkozik érte. Tudja: nincs joga megfosztani őt az élettől, abban az állapotban sem, amelybe most került, s amelynek jellegéről és jelentőségéről fogalmunk sincsen.

Sermo paschalis

A prédikáció eredetije megtalálható: Eckhart: *Die lateinischen Werke. Fünfter Band.* (Hrsg. Loris Sturlese,) Kohlhammer, Stuttgart, 1988, 136–148.

A bibliai hivatkozásoknál két szövegváltozatot használtam. A Szent István Társulatnál 1997-ben megjelent Biblia-fordítást (a továbbiakban: SZIT), ahol az tartalmilag egyezik a Vulgata szövegével, illetve ahol az utóbbi archaikus nyelvezete értelemzavaró lehet. Mivel azonban Eckhart főleg a Vulgata szöveget használta, ezért indokolt volt ennek magyar fordítását idézni néhol a gördülékenyebb szövegezés érdekében, csekély korrekcióval. A felhasznált kiadás: *Ó és Újszövetségi Szentírás a Vulgata szerint.* Káldi György fordítása nyomán. Eger, 1865. (a továbbiakban: Káldi).

¹1Kor 5,7–8, az „így” szó betoldás, Eckhart fejtegetésében a későbbiekben jelentőséget kap.

²Lk 15,32 SZIT

³Ez a 2. idézet a *prothema*, amely a szentbeszéd alapjául szolgáló 1. bibliai idézetet, a *themat* követi, és kijelöli a gondolatmenetet. Vö. Eckhart: *Sermo*

XXVIII 2 n. 280, 254.

⁴Aurelius Augustinus:

„Hiszen húsvéti bárányunkat, Krisztust feláldozták. Így ünnepeljünk tehát.”¹

„S illett vigadnunk és örülnünk, mert ez az öcséd halott volt és életre kelt.”²

1. Ez az újabb idézet³ szemmel láthatóan és közvetlenül függ össze előadásunk témájával és a mai ünnepel. Cicero — akit Ágoston valamennyi rétor közül különösképpen a figyelmünkbe ajánl⁴ — mind a *Régi Retorikában*, mind az *Új Retorikában* többek között azt írja, hogy az előadásban négy dolgot fogadnak a hallgatók mohó érdeklődéssel: nevezetesen, ha valami megérinti az embert, ha hihetetlen, mert csodálatos, új, mert váratlan, és erőteljes, mert természetfeletti.⁵ E négy dolog a két idézetre nézve is áll. Hiszen az egyház ma nem akar kit ünnepel, hanem Krisztust, miként kitűnik az idézett szavakból. Hihetetlen és fölöttébb csodálatos is, mivel Istent — aki szellemi és megfoghatatlan, akár „egy gömb, aminek középpontja mindenhol van, felülete pedig sehol”⁶ — a kenyér alakjában mutatják fel, s ezért illik vigadni és örülni. S bizony új helyzet áll elő, amikor az élő meghal, az idézet szerint „halott volt”. Végül az „életre kelt” fordulat erőteljes, hiszen most újra él, aki halott volt, ráadásul saját erejéből kelt életre, azért, hogy örökké éljen.

2. Ami az elsőt illeti, nos, ez valóban rád vonatkozik, téged érint. Ezért áll a Szentírásban: „Mégiscsak testvérünk, saját testünk”,⁷ valamint, hogy „csont a csontomból és hús a húsemből”.⁸

A hit a hallásból ered, a hallás pedig Krisztus igéje által. És ez hihetetlen, mert a kenyér alakjában tárják elibénk.⁹ Ezért kérdi Izajás próféta: „Ki hisz a mi hallomásunknak?”,¹⁰ és a Rómaiaknak írott levélben is ott a kérdés: „Uram! Ki hisz a mi hallomásunknak?”,¹¹ mintha csak azt akarná mondani: de hát ez hihetetlen. A szöveg utal a hallásra, talán éppen azért, mivel „a hit hallásból fakad”,¹² vagy talán azért, mert az Oltáriszentség esetében az értelem kiüresedik, a látóképesség, az ízelet és egyéb érzékek meg vannak kötözve, ám a hallás kötetlenül adja hírül nekünk az igazságot.¹³ Ezért mondhatja ezeket a szavakat: „én egyedül menekültem meg, hogy hírt hozzak neked”.¹⁴

És az bizony új (váratlan), hogy az élő — vagyis Krisztus — halott lesz. Hiszen meg van írva: „En vagyok az Út, az Igazság és az Élet”,¹⁵ valamint: „Mindenek őáltala lettek, és nélküle semmi nem lett, ami lett.”¹⁶ Továbbá erőteljes, mivel „újra életre kelt”. Az olykor előfordult, hogy valamelyik halott feléledt, de hogy valaki magát tá-

A tanítóról. „Hát van-e a latin nyelv területén kiválóbb Cicerónai? Ő pedig a leghíresebb.” In: *Fiatalkori párbeszédok*.

(Ford. Vanyó László.)

Szent István Társulat, Budapest, 1986, 284.

⁵Cicero: *Rhetorica vetus* I. Cap16, n 23 ill. Ad C Herennium de ratione dicendi, *Rhetorica nova* I. Cap 4 n.7.

⁶Vö. Alanus ab Insulis: *Regulae caelestis iuris* 7, *Liber XXIV philosophorum* prop. II.

⁷Ter 37,27 SZIT

⁸Ter 2,23 SZIT

⁹1Kor 5,7 Káldi 1518. Aranyászú Szent János homíliája szerint „a tisztátalan érzelmeknek a szívünkben való eltávolításáról van szó”.

¹⁰Iz 53,1 Káldi 881.

¹¹Róm 10,16.

¹²Róm 10,17, az idézet folytatása: „a hallás pedig Krisztus igéje által”. Káldi 1497.

¹³Vö. Aquinói Tamás: *Questiones disp. de veritate XI 1 De magistro*. „A Római levél 10 azt állítja, hogy a hit a hallásból ered, s erre vonatkozóan a Glossza azt mondja: „Isten belül tanít”, továbbá:

Summa Theol. III. q75a.

¹⁴Jób 1,15 Káldi 533.

¹⁵Jn 14,6 Káldi 1411.

¹⁶Jn 1,3 Káldi 1377.

¹⁷Jel 1,17.18 Káldi 1694.

¹⁸Augustinus: *Epist.* 137 in CSEL XXXVIII 116,10.

¹⁹Lk 22,37 SZIT 257.

massza fel, azért, hogy örökké éljen, az hatalmas dolog, és ugyan csak szokatlan.

Ezért van így megírva: „Én vagyok az első és az utolsó és az élő — halott voltam, és íme, élek örökön örökké.”¹⁷ Ágoston pedig a Volusianusnak szóló második levelében ezt írja: „nem szükséges, hogy Isten egy új világot teremtsen, mert újat teremtett a világban. Hiszen az, aki a Szűztől született és a halálból a mennyei örök életre ment, bizony hatalmasabb valaki, mint az egész világ.”¹⁸

És az ne lenne meglepő, hogy pont Krisztussal hozzák azt kapcsolatba, amit szöveg szerint ama dicstelennek látszó szolgáról mondanak, akinek alig volt emberi ábrázata — mivel Róla olvashatjuk, hogy „a gonosztevők közé számították”.¹⁹ Ezért áll Izajás szövegében, hogy „az Úr mégis az ő vállára rakta mindnyájunk gonoszságát”.²⁰

3. Az elsőként előadottak illőbb értelmezését elősegítendő, mondjunk most imát. Ágoston az *Önmagával folytatott beszélgetései* könyvének elején a fohászkodás módjait tanítja és így beszél: „Isten, mindenség alkotója, mindenekelőtt azt add meg nekem, hogy téged helyesen kérhesselek, majd, hogy magamat méltóvá tessesem meghallásodra”,²¹ és Te is hallgass meg, mert a jó imával sok mindent elérhetünk.

4. Amikor az édesanya gyermekét evésre ösztökéli, vagy az orvos a betegét arra akarja rávenni, hogy vegye be a gyógyszert, olyankor az érintettnek leginkább megfelelő módon ajánlgatják a dolgot, mert a kedvező vélekedés hat leggyorsabban, és a valamiféle jónak a képzete sokszor többet használ, mint az orvos az ő műszereivel. Így eshetett meg a beszámolók szerint, hogy egy tyúk pusztán a képzeitől vezéreltetve külső tulajdonságaiban annyira elváltozott, hogy olyan lett, mint egy kakas.²² Az apostol, aki arra kíván ösztönnözni, hogy vegyük magunkhoz a húsvéti bárányt, emiatt először annak fenséges mivoltát emeli ki e szavakkal: „a mi húsvéti bárányunk, Krisztus”.²³ Illő rendben másodszor arra int bennünket, hogy méltóan fogadjunk ezt a nagy szentséget. „Így ünnepeljünk tehát.” Az „így” szót határozóként használja, ez azt jelenti, olyan módon ünnepeljünk, ahogy ilyen nagy szentséghez illik.

5. Elsőként tehát ezt a húsvéti étket ajánlja, mert ez a testet is, a lelket is új élettel tölti el. S ezért van megírva, hogy „be fog menni” azért, hogy a lelket újjá élessze,²⁴ majd kimegy, hogy legelőt találjon.²⁵ Ezen fenséges húsvéti étetről írja a Bölcsesség Könyve: „kenyeret adtál mennyből nekik, minden gyönyörűség és minden íz édessége lévén abban”, továbbá: „a te táplálékod fiaidhoz való édességedet mutatta, az mindenki óhajításának szolgált, aki amivé csak akarta, azzá változott”.²⁶

Vö. Iz 52,14.

²⁰Iz 53,6 SZIT 2016.

²¹Aurelius Augustinus: *Beszélgetés önmagammal.* (Ford. Ladocsi Gáspár.) In: *Fiatalkori párbeszéd*ek, i. m. 200.

²²Vö. Avicenna: *De animalibus* IV. 4.4. és VII.7, valamint Aristoteles: *Historia animal.* IX. 44.
²³1Kor 5,7 Káldi 1518.
²⁴Vö. Ps. Augustinus: *De spiritu et anima* cap 9 PL 40,785, valamint Hugo de S. Victore: *De sacramentis christianae fidei* lp.6.,5 PL 176,266.

²⁵Jn 10,9

²⁶Bölcs 16,20–21 Káldi 760.

²⁷Vö. Prosper Aquitanus: *Liber sententiarum* n.191,cc 68/A 302,1, valamint Augustinus: *Enarratio in Psalm.* 45.

²⁸Petrus Lombardus: *Sententiae* II d.38 c 2 n.

²⁹Vö. Zsolt 22,27, valamint Zsolt 71,4.

³⁰Augustinus: *Enarratio in Psalm.* 21 en 1,27.

³¹Vö. Cassiodorus: *Expositio in Psalm.* 67,11 (CC97590,214), továbbá Petrus Lombardus: *Commentarius in Psalm.* 67,11.

³²Lk 2,14 Káldi 1333.

³³Vö. Augustinus: *Epist.* 127 *Armentario et Paulinae* in CSEL XXXVIII 24–11.

³⁴Jak 4,6.

³⁵1Pét 5,5.

³⁶Aquinói Tamás: *Summa Theologiae* III 61,1 „A szentségek szükségesek az üdvösséghez”, III 62,4

Ágoston Prosper Szentenciáiról szóló 3. könyvében ezért mondja: „Minden tökéletesség Krisztustól ered és Őbenne van, rajta kívül másban nincs reménységünk. A hívő célja Krisztus, és ha elérkezik Hozzá — miként a futó, aki izmait megfeszítve célba ér —, akkor nincs többé más cél, ahova tovább igyekezzen, hiszen már az övé, amihez ragaszkodnia kell.”²⁷ Ennyit az első ponthoz.

6. Most vegyük az első idézet második felét: „Így ünnepeljünk tehát”, vagyis mint mondtuk, olyan módon, ahogy az a szentséghez illik. Hogy eljuthassunk a szentség fenségéhez, ajánlatos voltához és az azt méltóan fogadó (lelki) állapothoz, most három megfelelő aspektust veszünk szemügyre. Mégpedig azt, hogy kinek a részére készült ez a húsvéti étel, másodsorban, hogy hol készül, és harmadszor, hogy mi a hatása.²⁸

7. Az elsőre nézve tudnivaló, hogy az a szegényeknek készül, továbbá azoknak, akiknek tiszta a lelkiismeretük, és akik a világot megvetik. Erről olvassuk a Zsoltárok Könyvében, hogy Isten az Ő édességében ezt a szegényeknek készítette.²⁹ Az ehhez fűzött *Glossza* szerint igazából „a szegények” a világot megvető emberek.³⁰ és az alázatosak. „A Te édességében” — erről írja a *Glossza*, hogy „nem a világ édességében, mert az keserű”.³¹ Ezért írja Ágoston egyik levelében Armentariusnak és Paulinának: „Fáradtsággal-vesződséggel jár a sok keresgélés, és, hogy sok mindent megszeretünk, azokat megszerezzük, majd igyekszünk megtartani — mindehhez az akarat nem elég. Nálad lenni viszont maga az Élet, s ezt akarni igazságos. Lásd, ahol vesződség van, ott az akarat nem elég. Ezért hangzott a Mennyből: „Dicsőség a magasságban Istennek, és a földön békeség a jóakarátú embereknek!”³² Ahol béke honol, ott nyugalom van, s ahol nyugalom van, ott véget ér a törtetés, és semmi ok nincs fáradtságra-vesződségre.³³

8. Rögvest kétféle okát is látjuk, miért van az, hogy Isten az „alázatosoknak ad kegyelmet”, miként az Jakab levelében³⁴ és másutt is olvasható.³⁵ De ha Isten a kegyelmét a részekben is adja, mennyivel inkább adja kegyelmét ebben a szentségben,³⁶ amelyben a kegyelem teljességének forrása rejtőzik. Más írásokban nagy valószínűséggel állítják, hogy minél alacsonyabb és csekélyebb a befogadó, annál fogékonyabb.³⁷ Minél mélyebbre került az a lélek, aki e szentséget fogadja, mert az alázat a porba sújtja, annál fogékonyabb lesz Istenre. Ezért mondja Ágoston, hogy Isten csupa szem, teljességgel kéz és láb.³⁸ Csupa szem, mert mindent lát, teljességgel kéz, mert mindenható, és teljességgel láb, mert mindenütt jelen van, nem csak egy bizonyos helyen. Ha a hívő lélek be akarja fogadni Őt, alázatossággal készüljön erre.

9. Másodsorban ez a húsvéti lakoma a világ megvetőinek is készül, két okból. Először azért, mert miként Ágoston mondja, minden fém

„A szentség is szellemi erőt kap azáltal, hogy Krisztus megáldja”, III 76,4 „Krisztus ebben a szentségben valósággal, teljesen és valamennyi akcidensével van jelen”, továbbá Aq.T: *In sententiae* IV d.8 1a 1 ad q3)

³⁷Vö. Arisztotelesz: *A lélek*. (Ford. Steiger Kornél.) Európa, Budapest, 1988.

Továbbá Eckhart: *Az isteni vigasztalás könyve* „Az Egyet keresi a teremtmények mindegyike, még a legalacsonyabb rendűek is”, illetve Eckhart: *Útmutató beszédek* „Hiszen minél nagyobb a mélységben fekszik valami, annál nagyobb lesz a felemelkedés és a magasság. Minél mélyebb a kút, annál magasabb is egyúttal; a magasság és a mélység egyek. Így minél jobban le tud alacsonyodni valaki, annál kimagaslóbb lesz.”

³⁸Augustinus: *Epist* 148 c.4 n14. in CSEL XXXVIII 344,7.

³⁹Augustinus: *De sermone domini in monte* II c.13 n.44 PL 34,1289

⁴⁰Albertus Magnus: *De animalibus* XVI. tr. 2c.1,93.

⁴¹Vö. Zsolt 65,10.

⁴²Vö. Szám 9,10–11.

⁴³1Sám 21,6–7.

⁴⁴Mt 27,59 Káldi 1302.

⁴⁵Vö. Ps. Dionysios Areopagites: *De eccl hier.* PG 3,440A

⁴⁶Jn 13,5.

⁴⁷Ez 34,13–14.

⁴⁸(...) szöveghiány az eredeti kéziratban.

a nála kevésbé nemes fémmel érintkezve idegen színezetet kap, és értéke csökken, amint megesis, ha az aranyhoz ezüst keveredik.³⁹ Ekként Istennel bizonyos tekintetben jogtalanság esne meg, ha olyasvalaki fogadná Őt, aki a világot szereti, hiszen az illető ezzel Isten mindennek fölött valóságát lekicsinyelné.

10. „Isten, te készítetted” — ebből világos, ki készíti elő a húsvéti lakomát: maga Isten. S ezen nincs mit csodálkozni, hiszen láthatjuk, hogy még a természet is a nedvesség vonzereje alapján rövid idő alatt valami nagyot és élő hoz létre,⁴⁰ holott a természet teljességgel megromlott, gyenge és korlátozott. Sokkal könnyebb az isteni erőnek ezt a szentséget létrehozni, mert minél erősebb a ható ok, annál rövidebb idő alatt megy végbe a hatás, miként az más írásokban olvasható. Ezért mondja a zsoldáros, hogy „Isten, te készítetted”.⁴¹

11. Harmadsorban azoknak készül a húsvéti éték, akiknek tiszta a lelkiismeretük. Ezért mondja Mózes, hogy a tisztátalanok a második hónap tizennegyedik napján tartsák meg a húsvétot.⁴² És amikor Dávid szükségében az áldozati kenyeret kérte, azt válaszolták neki, hogy csak akkor kapja meg, ha ő és az emberei tiszták.⁴³ Máténál pedig ez olvasható: „És magához vévén József a testet, begöngyölte azt tiszta gyolcsba.”⁴⁴ Tehát a húsvéti éték csak a tisztáknak készül. Témánkra („Hiszen húsvéti bárányunkat, Krisztust feláldozták”) jól rímel Dionüsziosznak *Az egyházi hierarchiáról* szóló műve harmadik fejezete, mely szerint: „Akik a legszentebb áldozati ünnepre mennek, tisztítsák meg lelküket, a legutolsó képzetet is beleértve, és az alkalomhoz olyannyira illő ráhangoltsággal járuljanak oda, amennyire lehetséges.”⁴⁵ Ennek jeléül mosta meg Krisztus a tanítványok lábát,⁴⁶ arra utalván, hogy még a legcsekélyebb foltot is el kell távolítani.

12. A húsvéti éték készültének helyére utal Ezékiel próféta, amikor így beszél: „beviszem saját földünkre; és legeltetem őket Izrael hegyein a patakoknál, és a föld minden lakhelyén. Igen bőséges mezőkön legeltetem őket, és Izrael magas hegyein lesznek az ő legelőik; ott nyugszanak meg a zöldellő fűvön...”⁴⁷

13. (...) ⁴⁸ és mit is válaszolt, amikor az előkészületről kérdezték: „Mi a szándékom? Hová menjünk, hogy megtegyük az előkészületeket a húsvéti bárány elköltéséhez?”⁴⁹ Márknál ezt követően ez olvasható: „Erre elküldte két tanítványát.” Lukácsnál pedig azt, hogy „Jézus elküldte Pétert és Jánost ezzel a megbízatással: Menjetek, készítsétek el a húsvéti vacsorát, hogy elkölthessük.”⁵⁰ Kérdésükre, hogy hol készítsék el a húsvéti vacsorát, ezt válaszolta: „Menjetek a városba — felelte —, ott találkoztok egy vizeskorsót vivő emberrel. Menjetek utána abba a házba, ahová megy, s mondjátok meg a házigazdának: A Mester kérdezteti: Hol van a terem, ahol a húsvéti vacsorát tanítványaimmal elkölthetem? És majd mutat nektek egy tágas, étkezésre berende-

⁴⁹Mk 14,12 Káldi 1324.

⁵⁰Lk 22,8 SZIT

⁵¹Lk 22,10–12 SZIT

⁵²Eckhart itt a híres prédikátor és domonkos tartományfőnök Jacobus de Voragine 1261–66 között keletkezett *Legenda aurea*-jában olvasható értelmezésre utal: „Nevezték Péternek is, ami azt jelenti felismerő... minthogy felismerte Krisztus istenségét.” (Mt 16,16) Helikon, Budapest, 1990, 130. Vö.

Bonaventura: *In evang*

Lucae c.22 n.11.

⁵³1Kor 11,28 SZIT 519.

⁵⁴Aurelius Augustinus:

A szentháromságról.

(Ford. Gál Ferenc.)

Szent István Társulat,

Budapest, 1985, 136.

⁵⁵Albertus Magnus: *In sententiae* II d.3 a.3.

Eckhart e kijelentésére is alapozzák azt a feltételezést, hogy Nagy Szent Albert tanítványa volt.

⁵⁶Augustinus: *De doctrina christiana*. Ed. I. Martin CCSL 32 (1962) 1–167.

⁵⁷Isidorus Hispalensis:

Etimologiae VII c.9 n.12

⁵⁸Claudius Ptolemaeus: *Almagestus praefatio*

⁵⁹Vö. Mt 11,29; Péld 29,23; Ésa 57,15.

⁶⁰Jn 20,4 SZIT

⁶¹Augustinus: *De libero arbitrio* PL 44,901, magyarul Szent Ágoston: *A szabad akaratról.*

A boldog életéről. (Ford.

Tar Ibolya.) Európa,

Budapest, 1989, 55–265.

⁶²Isidorus Hispalensis:

zett emeleti helyiséget. Ott készítették el.”⁵¹ A Péter név jelentése „felismerő”.⁵² Az önismeret és saját gyengeségeink bevallása a készülődés egyik előfeltétele. Ezért olvashatjuk azt, hogy „Tehát vizsgálja meg magát mindenki”.⁵³ Ágoston ezt mondja a *Szentháromságról* írott műve negyedik könyvének bevezetésében: „Az emberek nagyra becsülik a földi és az égi dolgok ismeretét. De vannak, akik még értékesebbnek tartják saját maguk megismerését. Csak dicsérni lehet, aki fel tudja mérni saját gyarlóságát. Sokkal inkább, mint azt, aki a maga megismerésével nem törődve a csillagok járását figyeli, vagy aki azt állítja, hogy már ismeri ezeket.”⁵⁴ Ezért történt, hogy amikor Ádám nagy tudásra akart szert tenni, rajtavesztett. Ezért is mondogatta Albert oly gyakran: „Én bizony tudatában vagyok annak — amit persze valamennyire mindannyian tudunk —, hogy mily csekély az, amit tudunk.”⁵⁵ Ennélfogva feddést érdemelnek mindazok, akik nem állannak efféle tudással bíbelődni, a lelkiismeretüket pedig elhanyagolják.

Ágoston azt mondja a *Keresztény tanításról* szóló könyvében,⁵⁶ hogy meggyőződése szerint sokan jobban megbecsülnék egy köpenyt, mint a lelküket, ám ekként a halált szeretik jobban, mint az életet, mert a lélektől függ, hogy megmaradunk-e. Ezért mondja, hogy ha szeretsz egy jó köpenyt, akkor akarod is, és ha szeretsz egy jó házat, akkor azt is akarod stb. Végül azt is akarod, arra is vágysz, hogy jó halálod legyen. De ha nem szereted a jó életet és a jó lelket, akkor mégsem akarod igazán. Ha attól rettegsz, hogy nem lesz jó halálod, attól rettegj, hogy nem jól élsz. Nem halhat meg rosszul, aki helyesen élte le az életét. Bizony mondom, és teljes nyíltsággal hirdetem: Nem lehet rossz halála annak, akinek jó volt az élete.

14. Jánost is előre küldte, aki „részes a kegyelemnek”,⁵⁷ hiszen saját gyengeségünk ismeretéből támad az alázat és a kegyelem. Aki pedig büszke, az nem ismerő. Ezért olvashatjuk Ptolemaiosz *Monódáisaiban*, hogy aki a bölcsek között alázatosabb, az a bölcsőbb.⁵⁸ Ezért legyen alázatosság a szívedben.⁵⁹ Ha magadba nézel és megtudod, ki vagy, alázatos leszel.

Szóval Péter és János együtt mentek. Erről ezt olvashatjuk: „Mind a ketten futottak. De a másik tanítvány gyorsabban futott, mint Péter, és hamarabb ért a sírhoz.”⁶⁰ Tehát Péter indult útnak először, de János megelőzte, mert a kegyelem felemel oda, ahova a természet nem ér el.

Péter és János tehát megteszik az előkészületeket. Ezért mondja Ágoston a *Kegyelemről és a szabad akaratról* szóló könyvében: „Isten együttthatala révén viszi végbe bennünk, amit hatásával elkezdett. Rajtunk kezdi, az Ő hatása, hogy akarunk, együtt hat az akaróval és végbe visz. Odaát, hogy az ember akarjon, vele együtt hat Ő is, hogy az ember ne hiába akarjon.”⁶¹

15. Kettejüket ezekkel a szavakkal igazította útba: „menjete a városba”, mivel e szentség magunkhoz vételében az Istenre irányuló vágyak egységének kell uralkodnia. Ezért van írva az, hogy „város”

Etimologiae XV c.2n.1,
Albertus Magnus: *Postilla
super Isaiam* 1,21.

⁶³Ps.Dionysios Areopagites: *De eccl hier.* Cap.3
PG 3,424 és *De divini nominibus* PG 3. 589 D „mint

eggyé tevő erő egyesít
bennünket, és részekre
darabolódó másságainkat
világfölköten összevonva,
Isten-képű egységbe és
Isten-utánzó egyesü-
lésbe gyűjt össze ben-
nünket” (Ford. Perczel
István.) Magyar Filozófiai
Szemle, 1997/1–2,
továbbá Origenész:
De principiis I.1.6 152.

⁶⁴Lásd Guilelmus Brito:
*Expositiones vocabulorum
Biblie* „menia” címszó, to-
vábbá Isidorus Hispalen-
sis: *Etimologiae* XV c.2n.
⁶⁵Zsolt 59,11 Káldi 617.
lásd még 1Krón 29,12.
⁶⁶Aurelius Augustinus:
Vallomások VII. Könyv
XIX. fejezet 25. (Ford.
Városi István.) Gondolat,
Budapest, 1982, 206.

⁶⁷I. m. id. kiadás 202.

⁶⁸Aurelius Augustinus:
Vallomások VII. Könyv XI.
fejezet 16. i. m. 197.
⁶⁹I. m. id. kiadás 198.
Eckhart nem pontosan
idézi a második mondat
második felét, amely így
hangzik: „Könnyebben
kétkelkedtem volna... hogy
van igazság és értelmünk
megismeri azt a terem-
mények révén.”

Vö. Róm 1,20 Káldi

⁷⁰Jn 6,56 SZIT

⁷¹Jn 15,5 Káldi 1413.

(*civitas*), mert e szó azt jelenti: a „polgárok egysége” (*civium unitas*),⁶² és ebben teszik meg a húsvéti vacsora előkészületeit. Dionüsziosz a fent idézett helyen megmagyarázza, hogy ezt a szentséget miért nevezik *synaxis*nak, szent egyesülésnek. Szerinte valamennyi szent és tökéletesítő cselekedet szétforgácsolt életünket fogja össze az egyesítő istenüléshez, valamint a megosztottnak istenformált összekapcsolást és egységet ajándékozik.⁶³

Ha egy szent cselekedet mindezt elvégzi, mennyivel inkább végbeviszi ez a szentség. Ennélfogva joggal adjuk ennek a szentségnek az „egyesítő” nevet. A város szó jelentése az is, hogy „erősség”.⁶⁴ „Kicsoda vezet engem az erős városba? Nem te-é, oh Isten?” Mert minden kegyelem forrása Onnan ered.

16. Mivel ez a húsvéti lakoma az alázatosaknak, a világot megvetőknek és a tisztáknak készül, nem meglepő hát, ha azok nem tartják valami nagyra, akik a világi dolgok iránti szenvedély lázában égnek. Hiszen azt olvashatjuk, hogy a húsvéti vacsora helye „egy tágas, étkezésre berendezett emeleti helyiség”.

Ezért mondja Ágoston saját magáról a *Vallomások* 7. könyvében: „Ámde, hogy ezek a szavak: »Az Ige testté lőn«, milyen titkot rejtenek magukban, arról még halovány sejtelmem sem lehetett”,⁶⁵ és a szavakat csak az emlékezetében őrizte meg, amely azonban földi dolgokkal volt telve. Majd úgy találta, hogy „nem kell ámuldoznunk, ha beteg ínynek keserű a kenyér, noha az egészséges ínynek édes, és ha gyűlöletes a fény a gyöngye szemnek, pedig az ép szem kívánczik rá.”⁶⁷ Ehhez kapcsolódva még ez olvasható: „Mintha a magaságból szavadat hallottam volna: »én az erősek eledele vagyok, növekedj és eszel majd belőlem. Nem te változtatsz azonban engem magadba, mint tested eledelét, hanem te változol majd belém.«”⁶⁸ Ennélfogva a következő szerint különbözik a testi és a szellemi: a testi tartalmaz valamit (magába foglal valamilyen tartalmat), de nem ez a helyzet, sőt, ellenkező a szellemivel, a testben lévő lélek tartalmaz valamit. És minél tisztább valamely éték, annál gyorsabban és könnyebben kerül a belsőbe, csakúgy, mint az ember, aki minél tisztább, e húsvéti vacsora által (annál gyorsabban és könnyebben) illeszkedik Krisztushoz. Ágoston később ugyanezen a helyen ezt mondja: „Hallgatóztam, és mintha a szívemben hallottam volna az igéket, és kételkedésre többé okom nem maradt.” És könnyebben kételkedett volna saját életében, semmint abban, hogy ezt hallotta.⁶⁹ Ezért vagyon írva: „Aki eszi az én testemet és issza az én véretem, az bennem marad, én meg benne”,⁷⁰ továbbá: „Aki én bennem marad, én pedig ő benne, az terem sok gyümölcsöt: mert nálam nélkül semmit sem cselekedhettek.”⁷¹ Ily gyümölcsöt adjon nekünk az Úr.

Ámen

Bányai Ferenc fordítása

A fordító jegyzete

Eckhart ezen prédikációja abban a kremsmünsteri apátsági könyvtárban őrzött kéziratban maradt fenn, amely 223 prédikációt tartalmaz, többek között az 1293 májusa és 1294 májusa között Párizsban, túlnyomórészt a Szent Jakab templomban a szentségekről és az időről szóló szentbeszédeket. A gyűjtemény többnyire anonim szövegeket foglal magába, csak néhányszor történik utalás a beszédet tartó személyére — így e kézirat esetében a lapszéli jegyzet közli, hogy a 44. sorszámút „fr. Ekhardus lector sententiarum” tartotta. A prédikációkat feltehetőleg egy hallgató jegyezte le utólag, aki részt vett az ünnepi év különböző napjain esedékes szentbeszédeken, és azok rögzítésével a prédikálás tudományának (*ars praedicandi*) 13. század végét reprezentáló példagyűjteményét hagyományozta az utókornak.

A *Sermo paschalis* Eckhart azon akadémikus szentbeszéde, amelyet abból az alkalomból tartott, hogy a Párizsi Egyetemen a Szentenciák lektora lett. E prédikáció figyelmet érdemel egyrészt, mivel ez párizsi tartózkodása idejéből ismert első munkája, másrészt mutatja, hogy a domonkos rendben milyen jelentős volt a retorikailag és tudományosan egyaránt felkészült prédikátorok képzése.

A kéziratot Eckhart műveként azonosító T. Kaeppei szerint Eckhart e beszédét 1294. április 18-án tartotta. A *Sermo paschalis* az akadémikus jellegű ünnepi szentbeszédekre jellemző hármasságot követi. Szembeötlő, hogy az akkor még baccalaureus Eckhart az általa idézett forrásokat milyen magabiztosan kezeli gondolatmenetének alátámasztására. Mondanivalója annyiban eredeti, hogy a tékozló fiú bibliai történetét (Lk 15,11–32) Krisztus megváltó áldozatával összekapcsolva egyetemes példázattá emeli. Eckhart szemléletmódjának sajátosságát is illusztrálja azzal, hogy általánosító igényű példázatának kibontása során szinte magától értetődő természetességgel hivatkozik a szentírási helyek és Szent Ágoston mellett, azok kiegészítéseként Avicennára, pogány szépírókra, filozófusokra, a természettudós Ptolemaioszra vagy akár a pszeudo-hermetikus Isten felfogásra (Isten mint szellemi természetű gömb). A későbbi, feltehetőleg Párizsban tartott latin nyelvű prédikációk (LW14,15) vezérmotívuma, az alázat itt jelenik meg, s majd egészen a kölni ellene folyó eljáráshoz kapcsolódó védekező iratokig, marad is mondandója egyik lényeges témája. Az Albertus Magnusra való utalás („Albert gyakran mondogatta”) példa arra is, hogy milyen jelentős volt a dominikánusoknál a szóbeli tanítás. Ez arra is enged következtetni, hogy Eckhart Nagy Szent Albert német dominikánus iskolájához kapcsolható, és esetleg személyesen is hallgatta a híres mestert.

A napjainkra fennmaradt kézirat másolat, nem első kézből származó lejegyzése a beszédeknek, ezért feltételezhető, hogy a szövegromlás, néhány következtetlenség és az idézetek pontatlanságainak egy része a másoló figyelmetlenségének tudható be.

Az elveszett felebarát megkeresése

SAVATIE BAȘTOVOI

(részletek)

Ștefan Baștovoi 1976-ban született Kisinyovban. Apja filozófia tanár lévén a tudományos materializmus propagandájában nevelte fel. A Iași-i Képzőművészeti Líceumban érettségizett. A gimnázium utolsó évében lelki problémái miatt kórházban kezelték, orvosainak azonban nem sikerült diagnosztizálniuk a „betegségét”. A kórházban írta meg első verseskötetét: *Un diazepam pentru Dumnezeu* (Egy nyugtatót Istenért), amellyel később neves román folyóiratok díját nyerte el. Mi több, ennek a kötetnek köszönheti, hogy Mircea Cărtărescu a román posztmodernről írt könyvében a fiatal posztmodern román költők közé sorolja.

1996–1998 között a Temesvári Egyetem Filozófia szakának hallgatója volt. Egy alkalommal, utazás közben a vonaton kölcsönkérte évfolyamtársa egyik könyvét, amely több egyházatya írásait tartalmazta. Visszaemlékezése szerint, amikor kézbe vette a kötetet, fel volt készülve arra, hogy a világ egyik legátlatzóbban ostoba könyvét

Rengeteg olyan könyv van, amely arra oktatja a hívőt, hogyan is viselkedjen a templomban, hogyan gyújtson gyertyát, kikről emlékezzék meg, hogyan vessen keresztet. Azonban alig van olyan könyv, amely arra tanítaná, hogyan viselkedjék a templomon kívül, jóllehet a hívő egy teljes hétből mindössze csak két órát tölt a templomban.

Biztatás ez az írás arra, hogy mondjunk le mindenről, ami hiábavaló és hamis az életünkben. Isten emberré lett, és emberek között élt, miközben mi elkülönülünk tőlük, kegyetlenekké válva a hazug jámborság álarca alatt. Azt hiszem, itt az ideje annak, hogy emberré legyünk, ahogy azt Isten is tette, és elinduljunk megkeresni elveszett felebarátunkat.

Az ember szívéhez vezető út

A feltámadás hirdetése ma éppoly aktuális, mint a kereszténység első idejében (napjaiban). (...)

Az egyház gépezetében van minden, amit csak akarsz, sajnálatos módon egyre hasonlóbba válva egy másik, említésre sem méltó gépezethez. Vannak rádióállomások, újságok, mi több, szolgálatos papok, akik bármelyik órában megáldoztatják az érdeklődőket és a turistákat, gyóntatás, mise nélkül. Egyszóval létezik egy bizonyos nagyfokú „megértés” a modern emberrel szemben. Csak éppen „a csodálatos feltámadás”-t nem hirdeti senki, s a lelünk feltámadása, mint olyan, nem létezik.

Alekszej Iljics Oszipov, a moszkvai Teológiai Akadémia egyik tanára hívta fel arra a figyelmet valamelyik előadásán, hogy Krisztus egyre elhanyagolhatóbb szerepet tölt be az egyházban. Lassan az egészben már csak a pompás miseruhák parádéja és a kórus szakszerűsége a fontos. Manapság olyan jeleneteknek lehetünk tanúi, amikor a papot az áldozókehellyel a kezében félretolják: „Kérjük, menjen odébb a kehellyel, mert mindjárt beszélni fog a mitropolita, és felvételt kell készítenünk.” Én is úgy vélem, hogy már mutatkoznak olyan tünetek, amelyek egyfajta Krisztus nélküli kereszténységnek a jelei. (...)

Nem a katekizmusok hiányzanak ma nekünk. Minden tele van könyvekkel és füzetekkel, lapjaikon az egyházi ünnepekre való prédikációkkal, sőt még a különféle bűnökről, ördögökről és kisördögökről, fenyegető látomásokról is, és így tovább. Csak az utat, ami

fogja olvasni, azonban ez nem így lett. E könyvnek köszönhetően a következő iskolaévben már nem folytatta tanulmányait, hanem szerzetesnek jelentkezett az egyik moldovai kolostorba. 1999-ben avatták szerzetessé, ekkor kapta a Savatie nevet.

Az Elefantul promis (A megígért elefánt, 1996) című kötetéért megkapta a Moldovai Írószövetség költészeti díját, a jászvárosi Nemzeti Könyvszalon díját, valamint a Soros Alapítvány debüt-díját. 2007-ben megkapta a Moldovai Írószövetség esszé-díját az *Ortodoxia pentru postmoderniști (Ortodoxia a posztmodernnek számára, 2007)* című esszékötetért. Két kötete, a *Nebunul (A bolond)* című regénye és a *Cînd pietrele vorbesc (Amikor a kövek megszólalnak)* című esszé-kötete 2008-ban elnyerte az Európai Tanács kisinyovi képviselői által felajánlott Kisinyovi Nemzetközi Könyvszalon díját.

Versei rendszeresen megjelennek idegen nyelvű antológiákban (Amerikában, Franciaországban, Németországban) (A ford.)

A fordítás alapjául szolgáló kiadás: *În căutarea apropielui pierdut*. Editura Marineasa, Timișoara, 2002.

az ember szívéhez vezet, azt nem ismeri senki. Krisztus az ajtónál áll és kopogtat, nehogy éppen mi űzzük el Őt az intéseinkkel és üdvös receptjeinkkel, ahelyett, hogy azt az egyszerű dolgot tenénk, amit megparancsoltak nekünk. Ez pedig annyit tesz, mint fülünkkel odahajolni annak szívéhez, akit tanítani akarunk, s kifürkészük, vajon melyik részében bújik meg Krisztus, mert Ő feltétlenül elrejtőzött abban a szívben is.

Nagyon fontos, hogy ne engedjünk teret az előítéleteknek. Soha ne a már várt válaszokat adjuk. Ha például egy neoprotestáns szektatag azt mondja, hogy a Szent Lélektől kapott sugallatokat, akkor ne válaszolj neki azzal, hogy „de hiszen a sátán is magára ölti a világosság angyalának képét”. Ő ugyanis már várja ezt a választ, mert a lelkészük jó előre megmondta nekik, hogy erre a provokációra így fog felelni egy ortodox. Ha pedig így válaszolsz, ezzel voltképp csak megerősítéd benne a lelkésze tévedhetetlenségébe és jós-tehetségébe vetett hitét. Rögtön úgy érzi majd, hogy amit a szektától tanult, az mind isteni, te pedig az ördögtől megtévesztett emberek tipikus példányává válsz a szemében.

Egy falusi pap kérésére meghívtak egyszer a missziós barátaim, hogy vegyek részt egy neoprotestáns szektatagokkal rendezett vitán. Ez éppen az ő imaházukban volt megtartva, és csak a szekta vezetői vettek részt rajta. Egy adott pillanatban, mivel mi egyszer sem ejtettük ki a „Szent Atyák” és a „szent hagyomány” szavakat, elvesztették a fonalat az ortodoxokkal szemben alkalmazott vitamódszerükben.

Elképesztő, hogy mennyire összezavarodik egy szektás, ha az ember nem úgy viselkedik vele, ahogyan azt tanították neki az evangelizációs előadásokon. Például alig várják, hogy felemeld kissé a hangod, hogy azonnal rákezdhessék: „Látjátok, nincsen bennetek Krisztus szeretete, ti papok csak azt tanultátok, hogyan parancsolgassatok, hogy mindenki a kezetekeket csókolja.”

Miután a „hivatalos” vita véget ért, s mindegyikünk szemtől-szembe maradt a szektásoknak egy-egy kisebb csoportjával, arra gondoltam, meglepem valamivel azt, aki a legtöbbet beszélt közülük. Éppen amikor beszélgetőtársam elbűvölten delírált attól a pár görög szótól, melyekkel azt igyekezett bizonygatni, hogy az ortodoxok Bibliája nem jó, én ahelyett, hogy sátánnak kikiáltva megátkoztam volna, inkább odamentem hozzá és barátian átkaroltam a vállát, félrevonva a társaságból. Kérdezem tőle: „Melyik faluból való vagy, testvér?” Mire teljesen összezavarodva annyit mond: „Copancából...” Mondom neki: „És így tanítottak téged Copancán az Írást magyarázni?” Azt mondja: „Nem, mert a falunk nem messze van a maguk kolostorától, és én sokszor jártam a kolostorban...” Mire azt mondom neki, anélkül, hogy kiengedném a karjaim közül: „Nem ártana, ha néha még elmennél a kolostorba, mert azt hiszem, édesanyád oda jár.”

Zúzd össze a sablont, egyszerűsítsd le a vitát, térítsd vissza beszélgetőtársad a normalitáshoz. Szakítsátok ki magatokat a bibliai

idézetek és versek özönéből, ami show-szerűvé alakítja az egész diskurzust. Egyszerűen csak beszélgetsetek egymással, mint két derék ember, és ne úgy, mint egyazon választás konkurensei. Krisztus ugyanaz marad, függetlenül attól, ki mennyi idézetet tud. Az győz, aki szeretetet ébreszt, nem pedig az, aki bámulatosan jól tudott idézni az Írásból.

Most természetesen csak egy példát hoztam arra, hogyan tudjuk ezt elérni. Hogy így módon lehetett lefegyverezni egy besszarábiai neoprotestáns szekta fiatal tagját. Azonban minden esetben a beszélgetőpartnerhez alkalmazkodva kell eljárni. Az említett esetben volt néhány okom arra, hogy így bánjak vele. Először is tudtam azt, hogy a szektásoknak nem szabad testvérnek nevezniük egy ortodoxot (különösen a neoprotestáns szekták tagjainak és a Jehova tanúinak). Abban a pillanatban, hogy a szektatagok előtt átkaroltam őt, és „testvér”-nek szólítottam, elakadt a szava a sajátjai közt. Egy ilyen dologért ki is penderíthetnek a szektából. Persze egyúttal azt is tudtam, hogy nem állhat ellen a baráti ölelésnek, mert akkor úgy tűnne, hogy szeretetlen velem szemben, amivel viszont épp az imént még az ortodoxokat vádolta. Másodszor, vizsgálgatva a gesztusait, rájöttem, hogy falusi. Akkor az első sokkot megtetéztem egy másikkal: ahelyett, hogy feszengtem vagy átkozódtam volna a görög szavak miatt, ahogyan pedig azt a lelkésze jó előre megmondta, hogy okvetlenül így fogok reagálni, inkább azt kérdeztem, melyik faluból való. Ez pedig a legerősebb fegyver: visszavezetni az embert az eredetéhez. Ez nem azt jelenti, hogy sértő módon parasztozzuk le, nagy hiba volna, hanem hogy térítsük az eredetéhez a legmélyebb értelemben. Tegyük őt egyszerűvé.

A falu az ártatlanság, a boldogság korszakát jelenti. Kérdezzék meg egy prostituálttól, melyik faluból való (legtöbbjük ugyanis falusi, és a szegénység készítette őket erre), de szelíden kérdezzék, és meglátják, hogy felderül az arca. Alig akad olyan köztük, aki a saját falujában paráználkodna, valamennyien messzire mennek. Még a legolcsóbb prostituáltak se feküdnék le falubelivel, és ezt sokan szemükre vetik: „Hát hogy-hogy, idegenekkel lefekszel, velünk meg nem?” A prostituált nem paráználkodik a falujában, mert az az ő szent zugja, paradicsoma. Ott van az anyja, a gyerekkora, ahová visszatérni vágyik, amikor bajba kerül. Azért kérdeztem az én neoprotestáns szektatag testvéremtől, hogy melyik faluba való, hogy vágyakozni kezdjen a valamikori ártatlansága után, amikor még az anyjával járt templomba, és nem az amerikai prédikációkat magolta kazettáról. Csak így fog ráébredni arra, milyen mesterkélt az új életmódja.

A falu éppen azért érzékenyíti el az embert, mert az eredetet jelenti. Ilyen értelemben minden ember faluból származik, mert a lelke mélyén mindenki ott van az egyszerűség, a kezdetek nosztalgiája. Ez pedig nagyon könnyen felkelthető azzal, hogy szóba hozzuk a szüleit, vagy ha bárki olyanra emlékeztetjük, akit szeret. (...)

Az előítéletek falként állnak Jézus szolgálói és a világ többi része között. Mindannyian ismerjük ezeket. Éppen ezért ügyeljünk, hogy viselkedésünk révén ne váljunk ezek táptalajává. Az előbbieket azon igyekeznek, hogy címkét ragasszanak másokra, míg emezek nem tudtak még megszabadulni a tudományos ateizmus és a deszakralizált humanizmus utóhatásaitól. Ezért gyakran sokkoló lépésekre van szükség, hogy villámcsapásként hasítsák szét az érdektelenség falát.

Egyszer magam is tanúja voltam egy megtérésnek, amely akár külön fejezetet is képezhetne, ha korunknak lenne egy saját paterikonja. Úgy történt, hogy Kisinyovban találkoztam egy szerzetes-atyával, aki a Noul Neamț-i kolostorból jött hozzánk valamilyen megbízással. Útközben meghívott az unokatestvéréhez, akit a szerzetbelépése óta nem látott. Nem akartam visszautasítani, pedig nem szeretek hívatlanul idegen házba beállítani.

Amikor beléptünk a házba, a sivárságnak az az iszonyú hangulata tört rám, ami már régről ismerős nekem. Ez az unokatestvér egy olyan leánykával állt össze, aki Görögországban dolgozott prostituáltként. Ő maga autótolvaj volt, de lopott minden egyebet is. Az asztalon citrom, egy pár hal és néhány olcsó vodkával telt üveg hanyódott. Velünk egy időben érkezett még egy pár, ők is hasonló foglalatosságokat űzhettek. Valamennyien dohányoztak, a férfiak és a lányok is.

Képzeli el, hogy nézett ki ennél az asztalnál két szerzetes. A barátomnak még csak lehetett velük beszélőnivalója, hiszen ismerte őket, de nekem aztán végképp nem volt ott semmi keresnivalóm. Ennek ellenére úgy tűnik, épp azért voltam ott, hogy lássak, és megírhassam, ami történt.

Az orosz ivászatnak ez az atmoszférája olyan nyomasztó volt, hogy lassan-lassan kezdte felőrlőni a lelki nyugalmamat. Láttam, hogy bele fogok süppedni abba a csaknem bacoviai szomorúságba.¹ Ráadásul a barátom viselkedése az utolsó csepp lett a pohárban. A többiekkel vállvetve itta a citromos vodkát. Aggodalmaskodni kezdtem. Azt mondtam magamban: „Ez itt mindjárt lerészegedik, és a végén még egy nővel az ágyban fogunk felébredni.” Nem mertem azonban mondani neki semmit, csak a Jézus-imát mormoltam magamban, ahogy bírtam, várva, hogy az egésznek minél hamarabb vége legyen.

Végül teljesen belemerültem az ítélkezésbe, biztos voltam benne, hogy amit művel, az nagy bűn, mert hát mégsem olyan ő azért, mint a Szent Atyák, akik gyakran fordultak extrém módszerekhez, hogy megnyerjenek valakit. Hiszen akárhogy is, egy olyan embert, mint ez az unokatestvér, ezer szent sem tudna megtéríteni. Főleg, hogy látnivalóan képtelen volt felhagyni a tréfálkozással és a gúnyolódással. Így is jöttem el onnan, a hiábavalóságnak ezzel a keserű szájízével.

Néhány hónap elteltével azonban az említett unokatestvér beállított hozzánk a kolostorba. Találkozott azzal az emberrel, akinek ellopta a BMW-jét, de az, legnagyobb meglepetésére, nem vette

¹Utalás egy 20. századi szimbolista román költőre, George Bacoviára.

A „szomorúság” költőjének tartják. (A ford.)

²Részlet a *Dicsérőének*
Istennek Szentséges
Szüllőjéhez című
akathisztosz himnuszából.
(A ford.)

vissza az autóját, hanem csak annyit mondott neki: „meglásd, csúnya halállal fogsz meghalni”. Ez az eset arra készítette, hogy felhagyjon addigi életével, és a kolostort válassza.

Az előbb említett szerzetestestvér csak néhány hónapot töltött aztán a kolostorban, és meghalt. Miközben a teherautó kerekét fújta fel, mert ezt a munkát bízták rá, a nyomástól megrepedt kerék-lemez a homlokába fúródott. Még élt kómában néhány napig a kórházban. Az utolsó napon, az orvosok csodálkozására, felkelt és járt. A fejénél ült egy orosz testvér és így énekelt: „Örvendezz, mert az igazságos Bírót megengeszteled, / Örvendezz, mert sok vétkezőnek megbo csátást szerzel.”² Ez tetszett neki, és megkérte a testvért, hogy újra és újra énekelje el. Úgy halt meg, miközben hallgatta ezt az éneket.

Akkor értettem meg, hogy az én szerzetespap barátom, mialatt én megítéltem, nem vodkát, hanem szeretetet ivott.

Es is egyik módja annak, hogy megvalósítsuk Pál apostol tanítását, amely ma is éppúgy érvényes, annak a merev viselkedésnek az ellenére is, amely manapság jellemző a keresztényekre: „A zsidók előtt zsidóvá váltam, hogy megnyerjem a zsidókat. A törvény alá rendelték között a törvény alárendeltje lettem — noha magam nem vagyok a törvénynek alárendelve —, csak hogy megnyerjem azokat, akik a törvény alárendeltjei. Azok közt, akikre a törvény nem vonatkozik, olyan lettem, mint aki a törvényen kívül áll — pedig nem állok Isten törvényén kívül, hanem Krisztus törvényének vagyok alárendelve —, csak hogy megnyerjem a törvény alá nem rendelteteket. A gyöngék közt gyöngé lettem, hogy megnyerjem a gyöngéket. Mindenkiné mindene lettem, hogy mindenkit üdvözítsek.” (1Kor 9,20–22) (...)

Ha elítéljük a bűnöst, csupán a bűneihez mérten véve szemügyre, kiűzzük Istent az életéből. A szentek mindig oly sok türelmet tanúsítottak, mert mindenben kezdetet láttak, olyan kezdetet, amit Isten, együttműködve az emberrel, kiteljesíthet. Szentnek lenni annyit tesz, mint képessé válni arra, hogy meglásd, miben áll ez a kezdet az emberek bensejében, s hogy ösztökéld, de legfőképpen, nagyon vigyázz arra, hogy legalább ne oltsd ki. (...)

Az elmúlt év őszén a Noul Neamț-i kolostor templombúcsújára meghívták Szerгий Őszentségét, Ternopol érsekét. Ez az érsek mindenkit teljesen elvarázsolt arisztokratikus egyszerűségével és imádságos lelkületével, ami áradt belőle. Őt úgy ismerik és szeretik az egész orosz Patriárchátus szerzetesi és világi köreiből egyaránt, mint aki elnyerte a szüntelen imádság ajándékát, és ez minden mozdulatában érződött is. Liturgia után valamennyien az asztal köré ültünk. A püspökök beszédei után, mert Szerгийen kívül voltak még hárman, szót kaptak mások is, papok és világiak is. Egyszer csak szólásra emelkedett a kolostor adományozóinak egyike, egy közönséges vállalkozó, és a besszarábiai üzerek tipikus mimikájával szónoklatba fogott: „Tudják, én is hiszek Istenben a magam módján...” Erre én a romlott fantáziámmal rögtön azt gondoltam:

„Mit akar ez itt a püspökök és papok előtt az ő 'maga módján' való istenhitével?” És ránéztem Szergjij Őszentségére, hadd lássam, milyen, amikor unatkozik. Azonban ő, legnagyobb döbbenetemre, félretolta evőeszközeit, és gyermeki figyelemmel hallgatta, amit az az ember beszélt, mintha isten tudja milyen dolgokat hallana, amiket sehol máshol nem lehetne. A püspök arca kimondhatatlan boldogságtól ragyogott, amikor meghallotta ezeket a szavakat: „Én is hiszek Istenben a magam módján.” Akkor ébredtem rá, hogy milyen a szeretet és a valódi szentség. Valamiképp jel volt számomra ez az egyszerű eset, tekintve, hogy ráadásul épp a felszentelésem napján történt, és mindig eszembe jut, valahányszor csak olyan emberrel állok szóba, akinek a hite még nem tökéletes. (...)

Nemrég megmutatta nekem egy bogaltini öregasszony, hogy mi is a kereszténység. A szkiti, ahol tartózkodom, kicsi, és ünnepnapokon jó, ha 30–40 ember összegyűl a misén. Miközben az atya gyóntatott, ez az asszony félrehívott engem, mert kérdezni akart tőlem valamit. Azt mondja: „Atya, kérdeznék valamit, ha megengedi. Látom, hogy szépen beszélsz, és sok könyvet olvasott. Vajon nincs arra is valami válasz, amit én kérdeznék most...” Előbb azt hittem, hogy azért akar kérdezősködni, mert ő maga nincs tisztában valamivel, mivelhogy nem tudott olvasni. Ő azonban könnyezve folytatta: „Atyám, van nálunk a faluban egy ember, aki megölte az apósát, és 12 évig ült érte a börtönben. Nem jön templomba, mert szégyelli magát. Egyszer eljött ugyan, körülnézett és elment. Vajon nem lenne számára is megbocsátás? Nem tudna vajon Isten valahogy megbocsátani neki? Mert én úgy gondolom, hátha van megbocsátás számára is.” Ez az asszony, aki a szentek életéből talán egyetlen példázatot sem ismert, könnyezett, amikor hozzám fordult, mintha azt akarta volna mondani: „talán Isten megbocsát neki, mert én, ha enyém volna az Ő hatalma, megbocsátanék”.

Ebben áll az emberi lélek fenségessége, amely természete szerint keresztény. Ezt az asszonyt senki nem képezte ki, mégis feltört belőle Krisztus összes tanításának lényege. Ez voltaképp már nem is csak tanítás, hanem egyszersmind a legnagyobb erő, amit Krisztus az embereknek adott: a bűn megbocsátásának az ereje.

Ennek az asszonynak köszönhetően értettem meg, mit jelent az ember szomszárja az Istennel való hasonlatosságra. Olyannak lenni, mint Isten, annyit jelent, mint megbocsátani a bűnöket. Ebben öszszegződik Isten minden ereje.

Ez az asszony nemcsak hogy nem ítélte el azt az embert, és nemcsak megbocsátott neki, hanem megsejtette, hogy kell lennie egy útnak, amelynek révén az az ember megszabadulhat a bűneitől.

Ha egy mondatban kellene arra válaszolnom, hogy mi a kereszténység, akkor azt mondanám: „A kereszténység az a mindent lebíró vágy, hogy megbocsássuk mások bűneit.”

Kirilla Teréz fordítása

Katolicizmus és konzervativizmus: Orestes Brownson

EGEDY GERGELY

1953-ban született Budapesten. A Corvinus Egyetem Közigazgatástudományi Karán a Társadalomelméleti Tanszék vezetője. Legutóbbi írását 2004. 6. számunkban közöltük.

¹Russel Kirk:

The Conservative Mind.

BN Publishing, 2008,

213–218.

²Brownson életrajzához

lásd Thomas R. Ryan:

Orestes A. Brownson:

A Definitive Biography.

Ind. Our Sunday Visitor,

Huntington, 1976.

Brownson pályafutásához

lásd még Per Sveino:

Orestes A. Brownson's

Road to Catholicism.

Humanities Press,

New York, 1970.

³Americo D. Lapat:

Orestes A. Brownson.

Twayne Publishers,

New York, 1965, 39.

Társadalomkritika —

Carlyle szellemében

Orestes A. Brownson hosszú utat járt be a politikai eszmék birodalmában, amíg a 19. századi Amerika talán legjelentősebb katolikus társadalomfilozófusává vált. A hazánkban szinte ismeretlen gondolkodó életműve, amelyet az amerikai konzervativizmus történetének egyik legtekintélyesebb kutatója, Russel Kirk különösen nagyra tartott, feltétlenül megérdemli a behatóbb vizsgálatot.¹

Brownson (1803–1876) a Vermont állambeli Stockbridge-ben született, s apja korai halála után anyja nem tudott gondoskodni róla, így egy szegény parasztcsalád nevelte fel.² Ismereteit autodidaktaként szerezte — a mostoha indulást ellensúlyozta azonban briliáns feje, amelyről a neves brit történész, a katolikus Lord Acton azt nyilatkozta, hogy hozzá hasonlóval senki sem rendelkezett amerikai kortársai közül. Az igazság és a bizonyosság után folytatott szenvedélyes kutatása során többször váltott vallást és világnézetet: presbiteriánusként kezdte, majd, megismerkedve az utópista angol szociális reformer, Robert Owen elképzeléseivel, a New York-i Munkáspárt támogatója lett. Később az unitárius vallást választotta, ezt követően pedig az Emerson nevével fémjelzett „transzcendentalista” mozgalom lelkes hívévé vált. A számára megnyugtató szellemi menedéket azonban sehol sem találta meg, egészen addig, amíg 1844 őszén át nem tért a katolikus hitre — s emellett azután élete végéig kitartott. (A protestáns felekezetek közötti váltásokat később ahhoz hasonlította, amikor valaki egyik szobából átmegy egy másik szobába egy házban, a katolicizmust viszont egy új és ismeretlen világként jellemezte.)³ Áttérése nyomán elveszítette addigi tekintélyét a „transzcendentalisták” előtt, de az ő véleménye is megváltozott róluk; radikálisból konzervatívvá vált. 1844-ben egy saját lapot indított „Brownson's Quarterly Review” címmel; ez 1864-ig folyamatosan megjelent, majd csaknem tíz év kihagyás után 1873-ben újra feléledt még két évre. Nem mindig értett egyet a katolikus egyházi hierarchiával — s az sem vele, a sorsa ennyiben hasonlatos volt a 19. század nagy angol áttérőjéhez, a kardinálissá emelt Henry Newmanhez, akivel egyébként levelezett is.

Brownsonnak a társadalommal kapcsolatos nézetei, értelemszerűen, sokat módosultak világnézeti irányváltásaival, bizonyos elemek azonban, érdekes módon, végig állandóak maradtak. Ilyen volt az a meggyőződése is, hogy ha egy elv helyes, akkor azt érdemes egészen a lo-

gikai végpontjáig elvinni s úgy érvényesíteni. Brownson az 1830-as években a szocialista eszméknek kötelezte el magát, egyes kérdésekben meg is előzve Marxot — találóan jegyzi meg a fentebb említett Kirk, hogy épp azért lehetett e tanok különlegesen szakavatott és elszánt bírálója később, mert belülről is megismerte őket ifjúkorában. Az 1840-es választásokra készítette el az *Esszé a dolgozó osztályokról* (*Essay on the Laboring Classes*, 1840) című tanulmányát, s ebben még arra a következtetésre jutott, hogy a jogok egyenlőségének a gazdasági-társadalmi egyenlőséghez is el kell vezetnie. Ez a felfogás szöges ellentéte a hagyományos konzervatív szemléletnek — annál közelebb állt az ekkortájt érlelődő marxizmushoz. Az esszé eredetileg a Demokrata Párt támogatásának szándékával készült — ám valójában nem tett jót neki, mert a pártot radikális ambíciók gyanújába hozta. A demokráta el is határolódtak tőle, amiként később a szerzője maga is.

Az 1840-es választás fordulóponttá vált Brownson pályafutásában. A lelkes szocialistát megütközéssel töltötte el a nép éretlensége: a nyílt demagógiával operáló, a pénzügyi körök érdekeit képviselő whigek (republikánusok) győzelme nemcsak súlyos csalódást okozott neki, hanem alaposan megroppantotta a demokrácia iránti bizalmát. Akkortól kezd a konzervatív eszmék irányában tájékozódni, de ez természetesen nem jelentette azt, hogy a népbe vetett bizalmával együtt elveszítette volna a szociális kérdések iránti érzékenységet is. E témakörben az egyik legjelentősebb írása 1843 nyarán készült — ez már jól tükrözi, hogy szerzője szakított a radikális szocializmussal. A *társadalom jelenlegi állapota* (*The Present State of Society*) című tanulmányában Brownson a neves brit történelemfilozófus, Thomas Carlyle nem sokkal korábban publikált *Múlt és jelen* című kötetét ismertette — számos kérdésben egyetértve a recenzált művel.⁴ Meg is jegyezte, hogy szerinte Carlyle az egyetlen élő gondolkodó a szigetországban.

Carlyle az ipari forradalom által teremtett modern kapitalizmus gyilkos bírálatát adta írásaiban — s Brownson kiindulópontja is az volt, hogy a nyomor nemcsak a szigetországban, hanem már Amerikában is megjelent. A *Múlt és jelen* szerzője hangsúlyozza, hogy Anglia a világ leggazdagabb országa ugyan, de ebből édeskeves haszna van a társadalom többségét kitevő szegényeknek. Hasonló szituáció kialakulását látta Brownson a saját hazájában is: Amerika ugyancsak gazdag, ráadásul rengeteg szabad földje van, mégis sok a szegény. A dúsgazdag Bostonban például könyörödományként kell a szegényeknek a kenyeret és a levest osztogatni.⁵ A recenzió felidézi annak az iskolázott bostoni úrnak az esetét, aki szándékosan úgy lopott, hogy észrevegyék — a fegyházban ugyanis nem kellett az éhenhalástól rettegnie. Isten vagy az ördög világában élünk? — adódik a kérdés. „Nem, kedves honfitársaim, akármit is mondtok, ez a kérdés egyáltalán nem csak Anglia számára merült föl...”⁶

Mi áll e szomorú tények mögött? Brownson hasonló helyen keresi az okot, mint Carlyle: „valahol egy halálos bűn rejlik a szociális és ipari berendezkedésünkben”; „a gonoszság magában a rendszerben

⁴Brownson legfontosabb politikai írásait teljes terjedelmükben tartalmazza Russel Kirk kitűnő váltogatása: Russel Kirk: *Orestes Brownson. Selected Political Essays*. Transaction Publishers, New Brunswick, 1990. Carlyle felfogásához részletesebben lásd Egedy Gergely: *Brit konzervatív gondolkodás és politika (XIX–XX. század)*. Századvég Kiadó, Budapest, 2005, 41–48.

⁵Brownson: *The Present State of Society* in: *Selected Political Essays*, 27–28.

⁶Brownson: i. m. 30.

⁷Brownson: i. m. 58.

lakozik”.⁷ Abban a termelési rendszerben, amely túl sok inget állít elő ahhoz, hogy egyetlen egy is ránk kerüljön... Amelyben a lovakat jobban etetik, mint az embereket. Az angolszász világ valóban áttért Mammon imádására, fogalmazódik meg a következtetés, arra is utalva, hogy ha valaki ezt nyíltan leírja, ennek a megváltoztatását sürgetve, egy hangos kórus szólal meg: veszélybe került a szabadság.

Nem kétséges — állapítja meg Brownson — hogy az utolsó háromszáz évben az emberiség addig elképzelhetetlen mértékű gazdasági-technikai fejlődésen ment keresztül — ám az sem vitatható, hogy ugyanez a periódus más tekintetben is egyedülálló: a dolgozó tömegeknek sosem ment ilyen rosszul a sora. Ez szerinte azzal függ össze, hogy ebben az időszakban az emberek egyre inkább elveszítették az Istenbe vetett hitüket, és, ahogy Carlyle is írja, a sikernek és a kudarcnak egyaránt kizárólag a pénz lett a mértéke.⁸ A sötétnek mondott középkorban valójában többet fejlődött az emberiség intellektuális és szociális szempontból, mint bármikor azelőtt vagy azóta.

⁸Brownson: i. m. 35.

Hogy mi lehet az orvosság a jelen gondjaira? Nem a forradalom, ezt már 1843-ban, tudatos konzervatív gondolkodóvá válása előtt egyértelműen leszögezi Brownson. Kifejti: nem fogadható el az a modern doktrína, miszerint a forradalom törvényes jog lehet, s egyébként sem gondolhatjuk, hogy a forradalmak a szociális reformok kivitelezésének a legjobb módszerei.⁹ A középkorhoz nem térhetünk vissza, azt viszont fel kell ismernünk, hogy amikor elvetettük a feudális világ elveit, semmi pozitívat nem állítottunk a helyükre. Ezt a mulasztást pótolni kell. S e tekintetben, megint csak Carlyle-hoz hasonlóan, arra a következtetésre jut, hogy mindenekelőtt lényegesen jobb, felelősségteljesebb vezetésre van szüksége az amerikai társadalomnak. „A keveseknek kell irányítaniuk, a többségnek pedig követnie kell őket.”¹⁰ A nagy kérdés az, hogy a vezetőket milyen kapcsolat fűzze a gondjaikra bízott közösséghez. A kapcsolatnak pusztán a pénzre való alapozása nyilvánvalóan elégtelen. Egy ilyen rendszerben nincs sem biztonság, sem tartósság; az úr és a munkás egyaránt „a közös veszte felé siet” — hangsúlyozza Brownson.

⁹Brownson: i. m. 26.

¹⁰Brownson: i. m. 59.

A szocializmus és az egyház

Még egy év sem telt el a Kommunista Kiáltvány megjelenése, 1848 februárja után, amikor Brownson, immár katolikus konzervatív-ként, roppant éles hangú bírálatot írt a szocialista eszmékről. Bírálatának középpontjában azok a törekvések álltak, amelyek a válásra és az egyházra való hivatkozással próbálták meg legitimálni a szocializmus propagálását. 1849 januárjában jelentette meg a saját maga által szerkesztett folyóiratban, a „Brownson's Quarterly Review”-ban a *Szocializmus és egyház* (*Socialism and the Church*) című írását, tanulmányai közül az egyik legjelentősebbet. Ebben — Marx nevének említése nélkül, elsősorban az amerikai tendenciákra utalva — a szocializmust roppant veszélyes és káros doktrínaként mutatja be, leszámolva a saját korábbi radikális nézeteivel is.

A bevezető részben kifejti: amiként az előző évszázadban oly sokan nem ismerték fel az ateizmus terjedésének a veszélyét, úgy sokan most sem veszik észre, hogy a szocializmus eszméi hatalmas vonzerővel rendelkeznek, és meghódították a korszellemet. De miért is oly csábítóak ezek az eszmék? Mert többet kínálnak, mint a jogok egyenlőségének az eszméjét, amely önmagában sohasem tudja a tömegek lelkesedését kiváltani. A társadalmi különbségek felszámolását ígéri, s ez viszont mindig is népszerű gondolat volt.¹¹ Brownson szerint ugyanazok a csoportok, amely a 18. században a politikai demokráciát követelték, a 19. század közepén már a szociális forradalmat tűzték a zászlajukra. A radikális követelések terén ugyanis egyszerűen nincs megállás.

¹¹Brownson: *Socialism and the Church* in: *Selected Political Essays*, 80.

A veszély tehát nagy, s az egyetlen orvosság az lehet, folytatja gondolatmenetét a szerző, ha az embereket figyelmeztetik: „a szociális egyenlőség szükségszerűen a vallás, a kormányzat, a magántulajdon és a család lerombolását” eredményezné.¹² Gyávák vagyunk, ha visszariadunk attól, hogy levonjuk a saját premisszáinkból fakadó következtetéseket. A polgároknak tudatosítani kell tehát, hogy számolni kell a szocialista dogmákból fakadó következményekkel. Kétségkívül könnyű tévedésbe esni e tanok valódi tartalmát illetően. A szocializmust ugyanis „a megtévesztésre meghökkentően alkalmas formában” kínálják. „Keresztény köntösben jelenik meg, s az Evangélium nyelvén fejezi ki magát” — jegyzi meg Brownson, ezzel természetesen nem a marxizmusra, hanem a saját hazájában jelentkező törekvésekre utalva.¹³

¹²Brownson: i. m. 81.

¹³Brownson: i. m. 85.

A *Szocializmus és egyház* című írásának egyik fő célpontja az ultramontán konzervatívból radikálissá vált Lamennais francia abbé volt, akit XVI. Gergely pápa is elmarasztalt a kereszténységet a szocializmussal azonosító nézeteiért. Hatoljunk a dolgok mélyére, és mi mást találunk a szocialista gondolkodásban, mint magát a kereszténységet? — állította az abbé. Szerinte a kereszténységnek és a szocializmusnak a céljai egybeesnek. Bármilyen tetszetős is azonban a párhuzam, Brownson ezt nem így látta. „Keresztény formákba burkolózva, megpróbálva különbséget tenni kereszténység és az egyház között, a Szentírás tekintélyét és hatalmas népszerűségét igényelve, elutasítva a kereszténységet a kereszténység nevében, elhajítva a Bibliát a Biblia nevében, és megtagadva Istent Isten nevében, a szocializmus elrejti a hozzá nem értő sokaság elől igazi tartalmát, és a korszak uralkodó érzetére támaszkodik” — állapította meg. „Ebben rejlik a szocializmus erejének a titka, és itt van veszélyességének is a fő forrása.”¹⁴

¹⁴Brownson: i. m. 92–93.

Brownson egyetért Lamennais-vel abban, hogy a keresztény vallásnak van politikai és szociális oldala. A szocialisták ott követik el a hibát, hogy az emberek boldogulását kizárólag a „természetes rend” (*natural order*) keretében keresik. Valójában azonban a „jó” nem a természetes, hanem épp a természetfölötti rendben (*supernatural order*) lakozik, s azok az eszmék a legveszélyesebbek, amelyek mást tesznek meg az ember végső céljává, mint amelyet Isten rendelt a

számára. Igazuk van a szocialistáknak abban, jegyzi meg, hogy ezen a világon is vannak jó dolgok az ember számára; a tévedésük abban áll, hogy e dolgokat nem ott keresik, ahol kellene. A szocialisták azt kívánják az emberektől, hogy a természetes ösztöneiket kövessék, ahelyett, hogy, ellenkezőleg, azt mondanák, uralkodjunk a természetünkön. Semmilyen rossz sem küzdhet le, amíg kizárólag a „természetes” rend keretében maradunk. „A szocializmus, alapelvénél fogva, a természet és a társadalom rabjává tesz minket, és kiszolgáltat bennünket az idő és az érzékeink szeszélyeinek” — fogalmazódik meg az egyértelmű következtetés.¹⁵

¹⁵Brownson: i. m. 101.

Ez a fontos írás már egyértelműen tükrözi a radikalizmussal való teljes szembefordulást. Tegyük persze hozzá, hogy a szocializmus kritikájából még hiányoztak a katolikus szellemű konstruktív elképzelések a szociális problémák kezelésére; igaz, ezeket Róma is csak a század végére dolgozta ki a *Rerum novarum* kezdetű enciklikával.

A puritanizmus emberképének elutasítása

Bármilyen szigorúan ítélte is meg Brownson saját korának liberális és szocialista tendenciáit, semmiképp sem lehet őt elvakultsággal s a realitások iránti vaksággal vádolni. Szemlélete árnyaltságának a bizonyítására érdemes abból a tanulmányából idézni, amely 1855-ben jelent meg saját folyóiratában *Liberalizmus és szocializmus* (*Liberalism and Socialism*) címmel. Ebben igen világosan kifejti, hogy bármennyire is elítélendőek voltak az európai forradalmi mozgalmak, ezek bizony nem ok nélkül robbantak ki: súlyos vétkek álltak a háttérükben. S míg 1848-ban nem lett volna helyénvaló arról cikkezni, hogy milyen kérdésekben van a liberálisoknak és a szocialistáknak igazuk, 1855-ben, „amikor a veszély az ellenkező irányból jön”, szólni kell erről is. Elvi élel szögezi le: „Csak azt a konzervativizmust tudjuk tisztelni, amely őszintén elismeri a hibákat, és, bárhol is találja ezeket meg, megpróbálja orvosolni őket a megfelelő eszközökkel.”¹⁶

¹⁶Brownson: *Liberalism and Socialism*, in: i. m. 138.

Ennek kapcsán pedig egy felettébb érdekes és megszívlelendő gondolatot tár olvasói elé. Azt, hogy még egy hamis eszmerendszerben is benne van az igazság egy darabja, mert az Isten képére teremtet ember tudata egyszerűen nem tud vegytiszta hamissággal dolgozni. Ha tehát helyesen akarunk megérteni egy rendszert, nem érhetjük be azzal, hogy pusztán a hibáit tárjuk fel. Egy hamis rendszert kizárólag akkor értünk meg teljesen, ha a benne rejlő igazság-tartalmat is felismerjük; a meggyőző cáfolathoz ugyanis szükség van annak az igazságnak a felismerésére is, amelyet a rendszer félreért és félremagyaráz.

Valami igazsága a liberalizmusnak és a szocializmusnak is van. Brownson szerint a liberálisok és a szocialisták ugyan nem igazi keresztények, de méltánytalanság lenne azt állítani, hogy közöttük ne lennének fennkölt gondolkodású személyek. A forradalmakat is kétségkívül filantróp törekvések mozgatták, mutatott rá, s bár súlyos hiba lenne azt gondolni, hogy az egyszerű „ember-barátság” önmagában elégséges lehet a problémák megoldásához, talán még nagyobb hiba volna a jó szándékot figyelmen kívül hagyni vagy elutasítani.

Véleményét az amerikai gondolkodó a „nem-keresztény” (*unchristian*) és a „keresztény-ellenes” (*antichristian*) jelzők megkülönböztetésével fejezte ki: azon törekvéseket, amelyek „halványan visszatükrözik” a keresztény doktrínát, de a vallásos megalapozottságot nélkülözik, az előbbi minősítéssel illette. Az egyenlőség népszerű elve sem feltétlenül „keresztény-ellenes”, amiként a „testvériség” jakobinus eszméjének is van igazság-magja. A katolikus egyház mindig is az emberek „természetes egyenlőségét” vallotta, s Brownson felidézi: I. Gergely pápa ezért hangsúlyozta, hogy bár szükséges a hierarchia elve, a királyoknak pásztori minőségükben kell uralkodniuk. Vagyis „a kormányzottak emberként egyenlők és testvérek a kormányzókkal”.¹⁷

¹⁷Brownson: i. m. 141.

E gondolatmeneten tovább haladva Brownson bírálta a protestáns puritánoknak az emberi természet totális romlottságáról vallott felfogását is. Ez a kiindulópont ugyanis a természetnek semmilyen értéket sem tulajdonít, és minden természetes jogot meg is tagad, csak azok jogait ismerve el, akikről feltételezi, hogy a kegyelem állapotában vannak. Ha ugyanis a természet értéke nulla, természetijogról sem beszélhetünk. Így viszont csak egy kiválasztott elitnek, a „szenteknek” lenne joguk kormányozni. „Szabadság a választottaknak, de semmilyen szabadság a ki nem választottaknak” — így összegezhető a kálvinizmus szemlélete Brownson szerint.¹⁸ Akik tehát nem tartoznak a kiválasztottak közé, azok semmi olyannal nem rendelkeznek, amelyet az utóbbiaknak feltétlenül tiszteletben kellene tartaniuk. Ha pedig mégis megengednek valamit, az csak egy elviekben vissza is vonható kegy — ilyen például az is, ha a protestáns többség elismeri a katolikusok jogait Amerikában. A puritanizmus, mutatott rá, nem a monarchiát, hanem a „szentek” arisztokráciáját hozza létre — ennél szörnyűbb uralmat pedig szerintem elképzelni sem lehet.¹⁹ Brownson ezzel a római egyháznak azt a hagyományos szemléletét állította szembe, amely — az „add meg a császárnak, ami a császáré” elv jegyében — még a hitetlenek és eretnekek politikai és gazdasági jogait is elismeri. (Külön is hangsúlyozva a jezsuitáknak a természetjog védelmében folytatott küzdelmét.) A „természetes” jogokat — a természetfölötti-ekkel ellentétben — még a bűnbeeséssel sem veszítette el az ember.

¹⁸Brownson: i. m. 144.

¹⁹Brownson: i. m. 143.

A liberalizmus kudarca

Liberalizmus és haladás (*Liberalism and Progress*) című tanulmányában, amelyet az amerikai polgárháború alatt, 1864-ben készített, Brownson utal arra, hogy számos európai radikális érkezett Amerikába olyan tanácsokkal, hogy a polgárháborút vigyék el „jakobinus” irányba. Kétségtelen, ezt az északi államokban is sokan szeretnék — jegyezte meg. Erre az útra azonban nem szabad rálépni, s az európaiaknak is meg kell érteniük, hogy Európa „sokkal többet veszített a felkelések, forradalmak, és polgárháborúk évszázadával, mint amennyit nyert”. A konzervatív gondolkodók korábbi és későbbi generációihoz hasonlóan Brownson is azzal érvel, hogy az ember társadalmi lény, a társadalom pedig nem működhet „erős és hatékony kormányzat” nélkül; ahol azonban nincs lojalitás, s az emberek jogukban állónak te-

²⁰Brownson: *Liberalism and Progress*, in: i. m. 173.

kintik, hogy szembeforduljanak az őket kormányzó hatalommal, ott erre nem lehet számítani. A modern liberalizmus tragédiája az, mutatott rá, hogy „türelmetlenségből fogant, s a zsarnokságra és elnyomásra adott reakcióként született meg”, emiatt pedig „jobban tud pusztítani, mint építeni”.²⁰

Természetesen vannak olyan elemei a liberalizmusnak, amelyeket nem kell elutasítani: ezek ugyanis, még ha rosszul is használják őket, az Evangéliumból és a keresztény tanításból származnak. A világ régi rendjét sem állíthatjuk vissza — ezt még akkor sem tehetnénk meg, ha ez feltétlenül kívánatos volna —, de ráadásul nem is az, fűzi hozzá. Azt viszont nem lehet tagadni, hogy a modern liberalizmus egészében véve „a hitetlenséget és a vallástalanságot” sugallja, és függetlennek tekinti magát a vallástól, ami egy hívő ember szemével nézve nyilván összeegyeztethetetlen a társadalom érdekeivel. Emellett a liberalizmus olyan igényeket gerjeszt, amelyeket képtelen kielégíteni, mert ezek mind a dolgok materiális rendjére vonatkoznak, csakis ebben elégíthetők ki. Míg a lelki és intellektuális szférában az igények megsokszorozódása önmagában nem gond, mivel nincs akadálya a kielégítésüknek, az anyagi javakról ez nem mondható el, következésképp az anyagi igények folytonos növekedése nem jó, hanem rossz. „A modern liberalizmust mindeütt az az örült törekvés tette destruktívvá, hogy elválassza a társadalom haladását a vallástól” — fogalmazza meg tanulmányának a kulcskövetkeztetését Brownson.²¹

²¹Brownson: i. m. 174.

A „demokratikus elv” bírálatá

²²Brownson: *The Democratic Principle*
in: i. m. 196.

²³Igen hasonlóan érvel a kortárs konzervatív gondolkodás egyik legtekintélyesebb képviselője, az angol Roger Scruton is.

Részletesebben lásd Roger Scruton: *Mi a konzervativizmus?* Osiris, Budapest, 1995, 11–42.

²⁴Brownson: i. m. 197.

Három évvel halála előtt, 1873 áprilisában Brownson egy tömör esszében foglalta össze valamennyi fenntartását a demokráciával szemben, bizonyos fokig egész politikai filozófiáját is belesűrítve ebbe. *A demokratikus elv* (*The Democratic Principle*) című írás kiindulópontja és központi gondolata az, hogy csak egy olyan kormányzatnak van igazi tekintélye, autoritása a kormányzásra, amely nem kizárólag a konvencióra támaszkodik, azaz nem pusztán emberi megállapodásra alapozza tevékenységét.²² Az a kormányzat, amely csak a kormányzottaktól nyert felhatalmazás alapján jár el, híján van az igazi tekintélynek. Más szavakkal: a kormányzatnak el kell ismernie egy olyan autoritást, amely önmaga fölött áll. Katolikus gondolkodóként Brownson Szent Pál tanítását idézi: „Non est potestas nisi a Deo”, azaz csak Istentől származhat hatalom. A demokrácia legsúlyosabb hibája pedig éppen az, hogy nem ismer el semmi olyan tekintélyt, amely a nép pillanatnyi akarata fölött állna — semmilyen magasabb rendű örök elvet vagy jogot. A polgárok nem lehetnek lojálisak egy olyan berendezkedés iránt, amely valójában „alattuk áll”, vagyis tőlük függ.²³ Emiatt azután a kormányzottak erősebb pozícióba kerülnek, mint maga a kormányzat — az utóbbi pedig az előbbieik akaratának a szolgai végrehajtójává válik. Brownson sarkított következtetése úgy hangzik, hogy a demokratikus elv „a politikai ateizmus elve”.²⁴

Ebben az időskori művében Brownson ismét kifejti azt a régi ál-láspontját, miszerint a „papír-alkotmányok”, vagyis azok, amelyek nem építenek örök elvekre és a nem szerves fejlődés eredményei, nem érnek semmit. Az amerikai berendezkedés legnagyobb gondját abban látja, hogy az alkotmányt, amelyet pedig eredetileg nem a demokra-tikus elv jegyében alkottak meg, a közvélemény nyomására egyre in-kább és egyre tudatosabban a demokratikus elv jegyében kezdik ér-telmezni. Milyen következményekkel jár ez? Mindenekelőtt azzal, hogy ez a tendencia az embereket — és magát az államot is — mind jobban megszabadítja a morális kötelezettségek megtartásának pa-rancsától; teljes szabadságot ad nekik arra, hogy mindazt megtegyék, amire fizikailag képesek. Az erejük alapozza meg és méri ki a jogai-kat. Azzal, hogy a modern államférfiak kizárják a morális rendet lá-tóköriükből, és nem hajlandók a természetfölötti figyelembe venni, képtelenné válnak arra, hogy a hatalomnak tekintélyt és stabilitást

²⁵Brownson: i. m. 206.

biztosítsanak — mutatott rá Brownson.²⁵ Amikor a demokrácia a kor-mányszás pusztán konvencionális eredetét hangoztatja, szükségsze-rűen tagadja az örök és változtathatatlan dolgokat, s legfeljebb a hasz-nosság elvét hirdetheti; Jeremy Bentham szellemében „a legnagyobb szám legnagyobb boldogságát”. Ez az egyetlen formula, amelyet a demokratikus elv alapján logikusan el lehet fogadni. Ez pedig oda vezet, hogy a demokratikus berendezkedés fokozatosan „materiali-zálja a tudatot”, vagyis az anyagi javak iránti vágyat korbácsolja fel.²⁶ A demokráciában az emberek becsületét a vagyonuk nagyságával mérik. Ilyen körülmények között a kormányzat sem tudja betölteni funkcióját: a közjó szolgálata helyett vagy nem is végez kormányzati munkát, vagy pedig az uralkodó magánérdekek szolgálatába áll.

²⁶Brownson: i. m. 208.

Esszéje végén Brownson nyomatékosan hangsúlyozza: nem a népnek a kormányzatban való részvétele ellen emel szót, hanem azon doktrína ellen, amely szerint egyedül a nép minden hatalom, tekintély és jog forrása. S amely ebből fakadóan nem ismer el egyet-len olyan elvet sem, amely nem a nép akaratából fakad. Ezt a felfo-gást nevezzük demokratikus elvnek — szögezi le a szerző — s ez a bajok forrása is. „Ezt nevezi a mi korunk szabadságnak, ezt érti a lel-kiismeret szabadsága alatt, vagyis azt, hogy szabaduljunk meg min-den olyan törvénytől, amely megköti a nemzet lelkiismeretét, s ez-által elszakítja a politikai és a morális rend közötti kapcsolatot, magát az erkölcsi rendet is a világi hatóságnak rendelve alá, akár-milyen formája is legyen az utóbbinak.”²⁷

²⁷Brownson: i. m. 223.

Brownson munkásságának a jelentősége elsősorban nem abban áll, hogy alapvetően új elemekkel gazdagította a katolikus-konzer-vatív gondolkodást, hanem abban, hogy a morális szempontok fon-tosságára figyelmeztette honfitársait a 19. század közepén, vagyis egy olyan időszakban, amelyre az individualizmus és materializmus előretörése nyomta rá a bélyegét. De bizonyára igaza volt Russel Kirknek, amikor azt írta: Brownson gondolatai ma még idősebbek, mint annak idején...²⁸

²⁸Russel Kirk: *Introduction to the Transaction Edition*, in: *Selected Political Essays*, 10.

A történelem szavakból áll

MUSZATICS PÉTER

1976-ban született. Média-
szakember, több doku-
mentumfilm rendezője.
Legutóbbi írását 2008. 9.
számunkban közöltük.

Bizonyos értelemben John Lukacs megelőzte korát. Konzervatív — vagy ahogy ő mondja: „reakciós” — világfelfogása a felületes szemlélő számára elavultnak tűnhet. Korunkban, a modern kor végén, amikor — még egy ideig — a felvilágosodás eszményei határozzák meg állam-, múlt- és társadalomképünket, egy, a kartéziánus felfogást elutasító történész gondolatait könnyen időszerűtlennek bélyegezhetnénk. A valóságban ez másképp van. Lukacs gondolatai valószínűleg száz év múlva is időszerűek lesznek, míg számos „modern” és „haladó” gondolatról kiderül majd korhoz kötöttségük.

John Lukacs Magyarországon született, ám 22 éves korában, közvetlenül a második világháború után emigrált, 1946-ban Amerikába ment. New Yorkban élt, majd Philadelphia mellett telepedett le. Nem nagy egyetemen kapott katedrát — ritkán, vendégként előadott a Columbián és a Princetonon —, hanem a Chestnut Hill College lánydiákjai számára tanított évtizedekig történelmet. Távol volt a nagy tudományos központoktól, ugyanakkor meg kellett tanulnia egyszerűen, mégsem felületesen továbbadnia történelmi tudását. Könyvei szerkezete, tartalma és írásmódja itt kristályosodott ki benne.

Történelmi tapasztalatait és világlátását, szellemességét és olykor meglepő stílusát részben közép-európaiságának köszönheti. Itt, a háborúban ismerte meg minden viszonylagosságát és az ember „eredendően bűnös” (*Egy eredendő bűnös vallomásai* — ez önéletrírásának címe) voltát. Ugyanakkor gyerekkorától vonzódott az angolszász civilizáció iránt. Angol nyelvű író akart lenni. Meglátta e civilizáció kontinuitásban rejlő értékeit. Angliában és Amerikában, melyeket elkerültek a véres forradalmak és politikai földcsuszamlások, a Nyugat megőrzött valamit alapértékeiből.

Már a háborús Budapesten megsejtette, de különösen az 50-es évek Amerikájában erősödött meg benne a felismerés, hogy az emberek ideológiák által korlátozottan gondolkodnak. Elképedt, amikor azt tapasztalta, hogy az amerikaiak a kommunizmusban látják a Szovjetunióból érkező legfőbb veszélyt. Európaiként, országa orosz megszállását, az orosz megszállók és különösen ideológiájuk ellen tanúsított közönyt vagy éppen ellenszenvet látva tisztában volt ennek a — Joseph McCarthy szenátor által sikerrel képviselt — felfogásnak a képtelenségével. „A kommunizmus hazugság, az antikommunizmus pedig féligazság, de — mondja Aquinói Szent Tamás nyomán — a féligazság veszélyesebb lehet, mint a hazugság.”

Lukacs tudta, hogy az oroszok kommunista retorika csupán tartalom nélküli szólamok sora, és csodálkozva látta, hogy ezt körülötte

Ideológiák, propagan-
disztikus gondolkodás

mások nem látják. Felismerte, hogy az államok geopolitikai, katonai, gazdasági érdekei számítanak, és az ideológiák csupán a tömeg manipulálására szolgálnak, hogy a történelem tanulmányozása nem független a történész személyiségétől és korától, az őt körülvevő és befolyásolni — korlátozni — kívánó ideológiáktól. Egyszerű gondolat ez, de sok, a témával foglalkozó tudós számára mégsem egyértelmű. A történetírást a modern korban mindenütt, még a demokráciákban is áthatotta az események interpretálását leegyszerűsítő és eltorzító, a politika által vezérelt propagandisztikus gondolkodás.

„Az emberi tudat résztvevő.” Lukacs univerzumában — még néhány sommás és elgondolkodtató mondathoz hasonlóan — ennek az állításnak komoly jelentősége van. A kívülálló — hagyományos történetírókhoz és történetíráshoz szokott olvasók — elképedve és bizonytalanul reagálnak az elhangzottakra. „Objektív és szubjektív: elavult kategóriák — folytatja. — Azt gondoljuk, amit gondolni szeretnénk. Az eszmék magukban nem léteznek — az számít, amit az emberek az általuk választott eszmékkel tesznek.”

A történelmet tanulmányozva felismerte, hogy Marx tétele nem igaz: alap és felépítmény tana a valóságban fordítva működik, és csakis egy hit nélküli, spekuláló, az addigi évezredes európai hagyományhoz már nem kapcsolódó filozófus írhatta azt le. Marx követői kétely nélkül a spekuláció: az ideológia csapdájába estek.

Nácizmus és fasizmus

Nehezebb volt megfejtetni a nácizmus és a fasizmus hatásának okát. „Európában — írja Lukacs — 1870 után a 19. század materialista és pozitivistá gondolkodásával szemben filozófiai és ideológiai visszahatás alakult ki. Németország az ideológiai nacionalizmusban megnyilvánuló uralkodó világnézetével a materializmus elleni reakció egyik legszélsőségeesebb és legprimitívebb válfaját képviselte.”

„E század folyamán — folytatja — megváltozott a történelem szövedéke... A gondolat befolyása az anyagi világra, a gondolat behatolása az események szerkezetébe ott van a szeme előtt mindenkinek, aki látni akarja. Számos bizonyítékunk van róla, 1939-től 1941-ig, az utolsó európai világháború éveiből. Ezeknek az éveknek a története bővelkedik példákban, amelyek cáfolják Marx tanait — sőt mindazt, ami még ma is az úgynevezett modern társadalomtudomány elfogadott alapja. Arról tanúskodnak, hogy mindaz, amit az emberek gondoltak és hittek, nem pusztán gazdasági helyzetük továbbmagyarázása, az anyagi »valóság« felépítménye volt. Ellenkezőleg. *Mindaz, amit emberek gondolnak és hisznek, életük és történetük valódi tartalma, lényege* [kiemelés tőlem — M. P.] — míg a társadalmak anyagi intézményei ennek a felépítményei. Többek között például Hitler legnagyobb sikereit nem annyira a német anyagi erők megszervezésével érte el, mint inkább azzal a meggyőződéssel, miszerint a német nép felsőbbrendű; ezt a meggyőződést sikerült gyökeresen beleültetnie milliók gondolkodásába. Ugyancsak meggyőzés tette fő ellenfeleivé Churchillt és De Gaulle-t.”

Churchill is felismerte, hogy a szélsőséges jobboldali ideológiák szívósabbak és erősebbek, mint a baloldaliak, ezért veszélyesebbek is: a hagyomány és kontinuitás hamis illúzióját nyújtják, a kommunizmusnál is teljesebb ál-azonosulást. Veszélyes féligazság-forgácsaikkal ugyanakkor sérüléseket okoznak, börtönbe zárják a lelket. „Korunk elfogadott eszméivel ellentétben — folytatja Lukacs — a materializmus korában a szellem mind nagyobb súllyal esett latba az anyagnál. A német népet szorgalma és fegyelmezettsége tette hatalmassá, olykor ijesztően is... Végül azonban a német idealizmus féktelen és elvakult spiritualizmussá fajult. Ezt képviselte Hitler.” Lukacs legfontosabb gondolatai és mondatai a sokszázados európai keresztény hagyományhoz kötődnek. Talán ezért volt képes meglátni hit, hiedelmek és ideológiák veszélyesen közeli gyökerét, ugyanakkor lényeges különbségét.

A modern ember
kiszolgáltatottsága

A modern ember az önkényuralmi szisztémák — meglehet átmeneti — bukása után is kiszolgáltatott: a szándékosan leegyszerűsített, képmutató szövegek, a széles körben terjedő propaganda, a manipulatív média, és ezzel szoros összefüggésben a politika elkorcsosítja a gondolkodást is. E gondolkodás viszont kihat az élet minden területére. Az események szerkezete változott meg a modern korban: az évezredes, tagolt társadalom összeomlott, helyette kialakult a viszonylag tagolatlan tömegtársadalom, és a tömeg — öntudatlanul, de annál félelmetesebben — vezetőre és — koherens vallási tartalom híján — ideológiákra szomjazik. Ósdinak, eltemetettnek hitt, barbár eszmék támadnak fel, államok és nemzetek sorsát alakítva, miközben ehhez a modern technika adta félelmetes lehetőségek társulnak.

John Lukacs fő művei

A háború, a század legfontosabb eseményének történetét írta meg a már idézett műben, *Az európai világháborúban*. „Könyvem fő célja az — írja végül —, hogy megértsük, miképpen hatott az emberek életére gondolkodásuk.” Szinte tolsztoji feladat, ugyanakkor a világ közben bonyolultabb lett. A munka az összefüggések ábrázolásának szükségessége és a könyv tudományos volta miatt talán még nehezebb is. A mű megjelenésekor nem aratott különösebb sikert. Lukacs műveit a 60-as évektől kiadták, de igazán jelentős visszhangot egy könyve sem váltott ki, talán egyedül *Az európai világháború* folytatása, az 1940-es év nyolcvan napjára koncentráló, Churchill és Hitler küzdelmét ábrázoló *A párviadal*. Vizsgált horizontja egyre szűkült: *A párviadal* folytatása, az *Öt nap Londonban*. 1940. május annak a néhány, a Brit Birodalom számára sorsdöntő napnak a történetét dolgozza fel, amikor az angol politikai elit közel állt ahhoz, hogy behódoljon Hitlernek. Főalakja Churchill: a konok konzervatív számára — minden hibájával és bizonytalanságával együtt — egy civilizáció megőrzésének letéteményese — szemben a sarlatán populista Hitlerrel, akiben sátáni erők laknak, és aki talán az Antikrisztusok hosszú sorának egyik első képviselője. Lukacs megmutatta, hogy a tömegek korában is csupán maroknyi ember gondolatai és akarata formálja a világ arculatát. Alapvető kérdé-

sekre kereste a választ: miért támadta meg Hitler Sztálint? Miért nem volt hajlandó 1940-ben megadással tárgyalni Churchill? És főleg: milyen hatással volt a politika és a korszellem az — egyre inkább kiszolgáltatott — emberek, a tömeg gondolkodására?

A 80-as évektől, hatvan éves kora után kezdték becsülni életművét, könyveit — az *Éveket*, az *Egy nagy korszak végéig*, *A történelmi Hitlert*, az 1941. június. Hitler és Sztálint — ekkortól a legpatinásabb kiadók, a Knopf és a Yale University Press adták ki. Az érdektelenséget és a sikert is bölcsességgel viselte. Túlélte a politikai változásokat és sok divatos korszme változását is.

Lukács János közép-európai. Képes volt elhagyni Közép-Európát, amikor az története egyik legnagyobb válságában volt, ugyanakkor e régió tapasztalatai segítették a történelmi mozgatórugók megértésében. Kiemelkedett az itteni forrongó tömegből, hogy egy szerencsésebb társadalomban önmaga maradhasson. Sosem gondolta, hogy a szovjet uralom tartós lesz Közép-Európában. Sokszor és szívesen idézte Churchill 1944-es mondását: „Oroszország most olyan, mint az éhes farkas a bárányok között. De a lakoma után jön az emésztés.” A történelmi összefüggéseket ismerve tudta, hogy a mesterséges orosz uralmi konstrukció egyszer összeomlik.

„Parlagon heverő földek, fölszaggatott kitérővágányok, romos állomásépületek mellett elhaladva a vonat — írja emigrálásáról 1945 című könyvében — keserves zihálással kattogott előre a meleg, aranyló júliusi estében. Láttam egy váltóőrt, sovány, éhes arcú ember volt, szálnalmas, szakadt MÁV-egyenruhájában állt a bakterház előtt, és kis zászlójával előírásosan tisztelgett a zötyögő roncsvonatnak. Abban a pillanatban csaknem ellenállhatatlan késztetést éreztem, hogy visszaforduljak, és lemondjak a menekülésről; tudtam, hogy kötelességem visszatérni most már szinte teljesen férfi nélkül maradt családomhoz; könnyben úszó szemem előtt feltűnt nagyanyám alakja, hallottam a hangját; nem nosztalgiát éreztem, nem honvágyat, hanem valami a lélekben mélyen gyökerező, emberi kötelességérzet mozdult meg — kötelességérzet őirántuk mindenképp, s talán hazám iránt is, talán még önmagam iránt is. De ahogy írtam, csaknem ellenállhatatlan késztetés volt ez; és akármilyen mélyről fakadtak is könnyeim, kisvártatva elapadtak.” Valamivel később így folytatja: „Minden emigráns hazudik, önmagának is.” Lábjegyzetben hozzáfűzi: „Többek között ezért is születik róluk nehezen igaz irodalom.”

Az emigráció mint 20. századi létforma: Kertész Imre is erről ír Márai-esszéjében. Lukács boldog ember. Nem hasonlott meg magával, kiegyensúlyozott életet élt, választott nyelve, az angol mestere lett. A legtöbb emigránst sújtó idegenségérzet, talán neveltetésének és nyelvismeretének köszönhetően — angolbarát anyja már gyermekkorában Angliába küldte, éveket töltött ott a 30-as években — nagyjából elkerülte. Beilleszkedett a Philadelphia melletti közösség, Phoenixville békés, polgári mindennapjaiba, kisebb közéleti feladatokat is

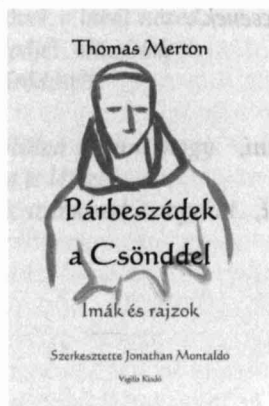
ellátott. Megteremtette a magának való környezetet. Élete példázza, hogy az egyénnek a tömegek korában is van választási lehetősége.

„Történész, de valójában író” — mondta róla valaki — negatív élel, mégis, akaratlan dicséretként — egy konferencián, sok unalmas, történész-szakzsargonban előadott előadás között. Valóban, Lukacs író. Bátran ragadta meg a század legnehezebb — nagy írók tollára kívánczó, igazi mélységükben nagyrészt mégis megíratlan — témáit, látásmódja és kitűnő íráskészsége pedig alkalmassá tette e témák kifejtésére. Az események tartalmát keresve virtuóz módon lépett túl az üres — és egyre több történészre jellemző — információszolgáltatáson.

Szuverén gondolkodó

Korunkban kevesen képesek szuverén módon gondolkodni. Még a legnagyobbak tartott írókról, tudósokról, nagyhatású és tiszteletreméltó alkotókról is bebizonyosodik sokszor, hogy csupán a korszellem reprezentánsai. A forma bűvkörébe kerülve elvesztik a tartalom — a történet — megértésének képességét. Az igazi nagyság ennél több. Évezredek tartalmak korhoz igazításából áll. Konok és magányos, de biztos ítélőképességgel rendelkező emberek képesek csak erre. Az igazi művész és tudós korának alapértékekhez viszonyított lenyomatát alkotja meg.

Lukacs nem forradalmár — épp ellenkezőleg. Viszont képes valamire, amire kevesen: önállóan gondolkodik. Látszólag „eredeti” gondolatokat fogalmaz meg, melyek valójában egyáltalán nem azok. Különös, modern világunkban mégis paradoxonként hatnak. „A történelem szavakból áll — mondja. — Az emberek nagy része pedig ideologikusan, szólamokban gondolkodik.” A szólamok és ideológiák — a pótszerek — korában ez a kivételes intelligenciával és képzelőerővel megáldott ember képes arra, hogy — kevés társával, legalább egy ideig — fenntartsa egy civilizáció kontinuitását.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA:

Thomas Merton
Párbeszéd a Csönddel
Imák és rajzok

Ára: 2.900 Ft
Megvásárolható vagy megrendelhető
a Vigilia Kiadóhivatalban:
1052 Budapest, Piarista köz 1.
Telefon: 486 4443

LÁZÁR BENCE ANDRÁS

Próbálom elhinni

*Egy nőt figyelsz, ahogy kilép
a boltból, két teli szatyorral
a kezében.*

*A lábát nézed, a cipőjét,
utána feljebb, a blúz
gyűrődéseit.*

*Próbálsz elhinni,
hogy még nem érintette senki.*

*Elképzeled, ahogy te vágod el
a saját köldökszinóród.*

*Aztán meg azt, ahogy boncolod
magad és próbálsz
megállapítani, mi végzett veled.*

*Most meg segítesz a nőnek,
hazavinni a szatyrokat,
kávéval kínál majd,
és te leveszed a ruháit.*

*Próbálsz majd elhinni,
hogy még nem érintette senki.*

*Aztán meg fotók készülnek
rólad egy kisvárosi fényképésznél,
és azt látod, hogy nincsenek
körvonalaid.*

*Ettől ideges leszel,
De nem tudsz mit tenni.*

*Meglátogatod anyádat,
aki éppen sminkeli
magát a fürdőben,
és nem szól hozzád.*

Lehiggadsz, megiszol
egy csésze teát, és próbálsz
elképzelné, ahogy te vágod
el a köldöksinórt.

Képeket nézel a családi albumból,
ettől már-már elérzékenyülsz.

De tartod magad.
Apádról kérdezősködsz,
Ritkán látod, dolgozik.

Aztán egy temetés,
egy délután, amikor
elkezd esni az eső.

Nagyapádat temetik.
csak őszhajszálaira
emlékszel, bizonyos
mozdulatokra.

A helyi parkban állsz,
és arra gondolsz, hogy
boncolod magad.

El akarod felejteni,
amit csak el lehet.

Bemész egy boltba,
az eladót már régről
ismered és veszel egy
doboz cigit.

Kifelé menet összefutsz
a nővel, a lábát nézed,
a cipőjét, blúzának
gyűrődéseit.

Próbálsz elhinni, hogy
nem is létezel,
csak számozod a napokat.

NÓVÉ BÉLA

Vak vezet világtalant

avagy a „világ sora”

1956-ban született. Író, műfordító, esszéista. Legutóbbi írását 2005. 4. számunkban közzöltük.

¹A 'Vakok piacán'

²Elias Canetti: *Marrákes hangjai. Útjegyzetek.* (Ford. Széll Jenő.) Terebess Kiadó, Budapest, 1999, 26.

³Marrákesben, mint nemrég tanúja lehettem, Canetti közel fél évszázad előtti látogatása óta a helyzet mit sem változott.

Brueghel vakjai

Elias Canetti *Marrákes hangjai* című úti jegyzeteiben írja: „Tavaly, tizenöt évi távollét után Bécshez közeledve, a *Blindenmarkton*¹ utaztam át, amelynek mindaddig a létezéséről sem tudtam. Neve osztorcsapásként ért, s azóta sem tudok szabadulni tőle. Idén, amikor Marrákesbe érkeztem, hirtelen a vakok között találtam magam. Több százan voltak, megszámlálhatatlanul sokan, legtöbbször koldus, nyolcas-tízes csoportokba verődve álltak a piacon, szorosan egymás mellett. Rekedtes, szünet nélkül ismételt gajdolásuk messzire elhangzott. Megálltam előttük, mozdulatlanul, mint ők, és mindvégig nem tudtam bizonyosan, vajon érzik-e a jelenlétem. Alamizsnás fatálkát tartott maga elé mind, s ha valamelyikbe pénzt dobtak, az adomány kézről-kézre járt; mindenki megtapogatta, ellenőrizte a pénzt, míg végül egyikük, akinek ez volt a tiszte, a zsebébe csúsztatta. A pénzek megtapogatása éppúgy közös szertartás, akár a mormolás és gajdolás.”²

A nagyvárosokban — kiváltképp a Földközi-tenger vidékén, ahol az erős napfény miatt sok a szembeteg és a vak — évezredek óta naponta ismétlődik e jelenet: világtalan koldusok tömeges utcára rajzása és rituális kéregetése.³ Vajon mi az, ami e látványban megragad, s oly mélyen emlékezetünkbe ég? Az emberi nyomorúság végtelen változatossága, a kihívón közszemlére tett egyéni tragédiák? Avagy a részvét önkéntelenül megállni készítő parancsa? Nyilván ez is, az is — de talán még inkább, ami a látó ember köznap tapasztalatából hiányzik, s leginkább ilyenkor szembesül vele: a kiszolgáltatottak „vak bizalma” és feltétlen szabálykövetése. Vizsgáljuk hát meg közelebbről a szolidáris csoportrendek e markáns emblémáját.

A sorminták változatos jelenség- és jelentésvilágát kutatva, keresve sem találunk méltóbb művészi példát, mint amit alkotója maga is „képes beszédnek”, látókat megszólító példázatnak szánt — noha általa éppen eredendő vakságunk látületét tárja elénk... Az idősebb Brueghel *Vakok* című, talán utolsóul készült remekéről van szó, erről a szelíden groteszk, allegorikus temperaképről, melyet ma a Nápolyi Képtár őriz. A szimbolikus sorminták egyik legszebb darabja e középkor végi realista látomás, mely az emberi esendőség alaphelyzetét — a „világ sorát” — sűríti fél tucat vak koldus különös alakzatába.

A Brueghel-irodalom⁴ a *Vakok* keletkezését 1568-ra teszi, e mostohán szűkre mért, alig egy évtizedes művészi pálya utolsó tevékeny esztendejére, ami után már alighanem csak a flamand mester rohamos testi leépülése és korai halála volt hátra. Egy válságos, szen-

“Néhány fontosabb monográfia: Charles de Tolnay: *Pierre Bruegel l'Ancien*. Bruxelles, 1935.; Hans Sedlmayr: *Pieter Bruegel: Der Sturz der Blinden*. München, 1957.; Hauser Arnold: *A művészet és irodalom társadalomtörténete*. Gondolat, Budapest, 1980.; Robert L. Delenay: *Bruegel*. Geneva, 1990.

Honnan — hová?

⁵Michel de Gelderode: *Les aveugles [Vakok]* 1931. A franciául író flamand drámaszerző Bosch látomásai és a Brueghel-kép ihlette egyfelvonásosát máig se fordították magyarra, s nem mutatták be hazai színpadon.

⁶Gert Hofmann: *Vak vezet világtalant*. Európa, Budapest, 1989.

vedésteleli korszak talán leginkább zaklatott évei ezek, a középkor végének megannyi bomlásjelenségével és ígéretes, új kezdeményével. A reneszánsz — legalábbis szülőföldjén: a spanyol, német, francia zsoldosok pusztította Itáliában — már elvirágzott, Európát háborúk, járványok, ádáz hitharcok és véres trónviszályok dúlják, miközben

a városi műveltség és jólét védettebb szigetein a humanizmus és a reformáció eszméi próbálnak meggyökerezni. Brueghel hazájában Alba herceg és a spanyol inkvizíció kegyetlenkedései nyomán éppen e festmény születése évében tör ki a „kolduslázas”, s éri el tetőfokát — Bosch apokaliptikus vízióit is messze felülmúlva — a legszörnyűbb öldöklés-pusztítás. A németalföldi szabadságharc győzelmét festőnk már nem éri meg, e földi pokoltól megválva búcsúzóul csak a legyilkolt ártatlanok tízezreit, Gent és Brüsszel lángholó katedrálisait látja...

Íme, ebből a baljós, „negyedik dimenziós” háttérből lép elénk egymásba fogódzva, botladozva az a hat vak koldus, akiket a derék Pieter (vagy Pierre) mester évszázadokra feltartóztatott, hogy saját korának máig túlélő, emblematikus csoport-jelképeként megóvják őket a jeltelen alábukástól. Tette ezt oly sikerrel, hogy festményéről e fél tucat figura — Ghelderode,⁵ Gert Hofmann⁶ és mások művei nyomán — azóta a világirodalomba is diadalmasan bevonult, bizonyosságául annak, hogy Brueghelnek csakugyan valami maradandó érvényűt sikerült tünékeny alakjaikban megragadnia.

Vizsgálódásainkat kezdjük Robert L. Delaney szabatos képleírásával: „Öt vak férfi balgán egy hatodikat kért fel vezetőül, aki maga is éppoly világtalan volt, mint ők. Elindult velük a lejtőn, ami egy mély és sáros árokban végződött, amelybe — óvatlansága áldozataként — elsőként maga bukott bele. A képen már hátára fordulva látjuk — Brueghelnek pompás alkalmat kínálva a rövidüléssel ábrázoláshoz! —, amint épp magával rántja balgán bízó társait, hogy balsorsában ők is osztozzanak. Mindez nem is történhet másként, hiszen az öt, libasorban lépdelő alak görcsösen kapaszkodik egymás vállába, botjába. Mind együtt egy hosszanti átlót formálnak, ami elnyújtott kiáltásként merészen átszeli, s egységes kompozícióba rendezi a képet.”⁷

Ám lássuk: kik is ők valójában? Honnan jönnek, hová tartanak, és vajon miféle kötelék fűzi őket oly szorosan egybe, hogy még bukásuk pillanatában sem engedik el egymást, míg egyik a másikat a mélybe rántja? E kérdésekre felel, egy fikció hiteles művészi eszközeivel, a kortárs német író, Gert Hofmann remek kisregénye,⁸ mely

⁷Delenay: i. m. 73.

⁸Hofmann: i. m. 22.

Brueghel mozdulatlan és néma alakjait személyes sorssal felruházva sorra életre kelti. Mi több, különös írói leleménnyel még szóra is bírja őket — a középső két alakot választván a csoport „szóvivőjének”: „Amint látja, mindannyiunkat egyformán vert meg a sors, így aztán csapatba verődtünk, és most oly szorosan, egyszerre lépdelünk egymás nyomában — noha egyikünk se tudja bizonyosan: hová —, hogy bárki azt gondolhatja, rokonok vagyunk. Egy sokfejű, ám egységes, egyformán gondolkodó, a tó felé tartó család.”

Ennyit tudunk hát: a tizenkét botor láb ez egyszer nem hiába tévelyeg, kivételesen konkrét úti célja van: a festő tóparti háza, hol az átázott kapcát, harisnyát végre levehetik, ahol majd éhüket, szomjukat csillapíthatják, és lábsebeiket gondosan ellátják, hogy aztán modellként ismét felsorakozzanak — csetlésre-botlásra, megannyi fájdalmas bukásra újra a maguk formálta alakzat szerint.

„Nohát, mondjuk, ez így van. De ha egy családnak is látszunk, nem vagyunk az. Annak idején egy erdőből jöttünk elő, egyenként, egymás után, és mivel senkit sem vezetett határozott szándék, együtt mentünk tovább, ennyi az egész. Azóta gondolják, hogy összetartozunk.

Akkor hát nem vagytok apák és fiúk?

Nem.

És testvérek? Még csak testvérek sem vagytok?

Nem, mondjuk, testvérek sem.”

Lám: alkalmi útítársak csak, kiket egy Ripolus nevű — hitük szerint nem egészen vak — férfi vezet (a festmény jobb alsó sarkában, mandolinnal a nyakában ő az, aki már az árokba fordult!), ám akiről rendre kiderül, hogy éppoly reménytelen örök sötétben tapogatózik, mint bármelyikük. Mindez, persze, nem kezdheti ki a többiek bizalmát iránta... Hiszen, mint egy másik, folyton úton lévő vándor, Pál apostol írja: „hitben járunk, nem látásban” (2Kor 5,7)... Hitben, vagy — s lám, olykor még ez is kegyelmi ajándék! — vakhitben, örök botladozásban, hogy végül esés-tanulmányokhoz szolgáljunk eleven modellekül.

Ám hallgassuk inkább a két „szóvivőt”, hogyan is felelgetnek a balsorsukat faggató idegennek:

„És mióta vagytok együtt?

Nem régóta.

És még mennyi ideig lesztek együtt?

Már nem sokáig.

És hányan vagytok, kérdezi Balthasar, hogy próbára tegyen bennünket.

Azt nem tudjuk pontosan, mondjuk.

És korábban hányan voltatok, kérdezi, vagy azt sem tudjátok?

Heten, mondjuk, korábban heten voltunk, de egyikünket elvesztettük.

Mikor?

Ebédidőben.

És mi lett vele?

Azt nem tudjuk, válaszoljuk.”

Első hallásra együgyű szavak ezek, de kétségkívül meggyőzőek és hitelesek — olyannyira, hogy bármely emberi nyelven beleillene a Brueghel-alakok szájába. Mi több, talán nem is csak az övébe... Hiszen e látszólag suta és alkalmi párbeszéd — ízlelges-sük csak újra meg újra! — majd’ minden mondata bölcseleti hangsúlyokkal telített, s akinek van füle a hallásra, lehetetlen, hogy ki ne hallja belőle a helytől, időtől független üzenetet.

Történetesen azt, amit mind kétségbeesettebben próbál feledni az ember: hogy a világot nem örökbe, csak elszámolandó „haszonbérletre” kapta; hogy ittléte és minden alkalmi társulása véges („nem régóta” és „már nem sokáig” tart), s ha olykor nem is tudja: miért és mi végre, váltig el kell viselnie a vereséget, különben csak százalmas szörnyeteg lesz, akit éppúgy nem kerülhet el a végzet.

Sorminta — hibával...

S itt álljunk meg kissé. Vegyük közelebből szemügyre a Brueghel-kép ama második, árokba forduló alakját, akinél a sor vészesen fel-lazul, már-már szakadni látszik: azt a vicsorgón ránk meredő figurát, kinek arca olyan, akár egy imént elcsattant káromkodás, s aki a hat vak koldus közül egyedül „néz” vádlón és riadtan felénk.

Hofmann imént idézett kisregényében valamennyi Brueghel-figurának neve van (Malente, Ripolus, Bellejambe etc.) — kivéve őt, akit a többiek is csak „a megvakított”-nak hívnak. Ez a kiemelés pedig — melyet az arc szembefordításával maga a festő is elvégez — aligha véletlen. Hisz az allegória látványrendjében a botrány nem maga az „árok” (melynek

teljes mélységét, szélességét nem látni a képen, s ahová így, úgy idővel mindenki alábukik), hanem az, aki az „árok” megkerülhetetlen tényével, tulajdon esendőségével nem tud megbékülni. A törvényszegő, alattomos, folyvást a maga balsorsán lamentáló „tolvaj”, aki — társaival ellentétben — vakságáért egyedül magát okolhatja. Az önnön nyomorúságába süllyedt, végletes egoista, aki egy pillanatra sem képes felfogni, hogy mások léte éppoly valódi és félténivaló kincs, akár az övé. Aki nem látja be, hogy a „világ sorából” — bármilyen keserves együtt-bukdácsolás is az olykor — senki sem válhat ki anélkül, hogy azzal kárhozát ne vonná fejére.

Mindez ma — egy szekularizált, siváran pragmatista, ádázul vétkelő korban, melynek uralkodó típusa: a saját „szükséglet-kielégítésére” redukált, magányos tömegember — alig átélhető közösségi ethosz... Brueghel szelíd mementója — s a belérejtett jézusi példázat: Mt 15,14,⁹ Lk 6,39,¹⁰ Róm 2,19¹¹ — valójában épp arra int: ne gondoljuk önhittén elvakulva, hogy ez volna a „világ sora”, hogy mindig is így volt, s így is marad örökre. Jöhetnek még megrendülések, nem sejtett nagy kataklizmák, amikor nem marad más esélyünk,

⁹ „Hagyjátok őket; vakoknak vak vezetői ők: ha pedig vak vezet a vakot, mind a ketten a verembe esnek” (Károli Gáspár fordítása).

¹⁰ „Vajjon a vak vezetheti-e a világtalant? Avagy nem mindketten a verembe esnek?” (Károli Gáspár fordítása).

¹¹ „És azt hiszed magadról, hogy te a vakoknak vezetője, a sötétségben levőknek világossága vagy” (Károli Gáspár fordítása).

¹²Erre int többek között a Nobel-díjas José Saramago nemrég nálunk is megjelent regénye, a *Vakság* (*Ensaio sobre a Cegueira*. Ford. Pál Ferenc, Európa, Budapest, 2008), e megrázó látomás arról, milyen mélyre süllyedhet az ember, ha a civilizáció egyszerre szétfoszlik körötte.

¹³Bob Claessens: *Szeretem Brueghelt*. Corvina, Budapest, 1968, 73.

mint egymásba fogódzni, s akarva, akaratlan újratanulni a kötelék-bukdácsolás összes gyönyörteli kínját. Jöhet még pillanat, amelyben minden bölcsességünk hiú balgaságnak hat, és éltető, megtartó ereje csak az efféle együgyű evangéliumi gesztusoknak marad.¹²

„Fogadást ajánlok — írja Bob Claessens művészettörténész, Brueghel egy kései honfitársa —, hogy senki sem tud olyan Brueghel-képet mutatni, amelynek valamely alakja — ha maga az Úr volna is — markánsan kiválik, elkülönül a többitől.”¹³ Találó észrevétel, főként az itáliai reneszánsz kihívó egyéniségkultuszának ellenfényében. (Ahogy jellemző adalék az is, hogy kora „romanista” kísértéseinek ellenállva Brueghel nem hagyott hátra portré- vagy akt-vázlatot, mi több, egyetlen, feltételezett önarcképe is „társaságban” mutatja, amint egy szájtáti, agg „műértő” — talán mestere: Bosch? — áll szorosan a háta mögött...) S noha az imént a „megvakított” alakját a művész által is hangsúlyosan kiemelt, deviáns példaként idéztük, azért a fogadást Bob Claessens ellenében bízvást elveszítenénk. Hiszen látnivaló: bármennyire kilóg, még ez a figura sem szakad ki egészen a sorból, éppen mert teremtője, a festő fontosabbnak vélte a többiekkel való összetartozását jelezni. S ez Brueghelnél nem holmi „középkori csökevény”, a szemlélet- vagy ábrázolásmód „fogyatékosága” — hanem nagyon is tudatos, jelképtékű gesztus: a szolidáris sorsközösség adekvát művészi megnyilatkozása. Ha sorra vesszük zsúfolt, összehatásukban mégis furcsa mód harmonikusan kiegyenlített csoportképeit — melyek sosem „tömegjelenetként” hatnak! —, valóban feltűnő, hogy e páratlan flamand mesternek nincsenek „magányos hősei”. Lehet-e mindezt a 16. századi Flandria városainak túlnépese-
désével magyarázni, vagy azzal, hogy ez idő szerint még hiányzik két-három nemzedék ahhoz, hogy a németalföldi portréfestészet — Rembrandt és társai felülmúlhatatlan vásznain — beérjen? Lehet — csak éppen fölösleges... Hisz a lényeg sokkal inkább azon kényes egyensúlyban keresendő, melyet épp ez az „átmenetinek” minősített művész valósított meg. (Mintha nem lenne minden kor, s benne minden emberi mű eleve „átmeneti”?) Abban az egyrészt még archaikusan közösségi, másrészt ízig-vérig modern szemléletben, mely az egyedi, egyenértékű és egymástól elválaszthatatlan emberi lények sokaságában legfeljebb alkalmi sorrendet, folyton változó s egymással felcserélhető pozíciókat lát — sosem végleges, megkérdőjelezhetetlen hierarchiát. (Érdemes Brueghel csoportképeit a másik — jó húsz évvel ifjabb — nagy manierista kortárs: El Greco merev és hierarchikusan zárt csoportrendjei mellé helyezni, s menten kitűnik a különbség a toledói jezsuita szellem izzó és testetlen spiritualizmusa és a flamand mester szelíd realizmusa között!)

Az már merőben „világnézeti” kérdés — s ekként ki-ki magának tartozik megfelelni —, hogy az individuum e sajátos respektusát és közösségen belüli hangsúlyos egyenlőségét, ki miféle értékrenddel azonosítja. Bizonytalán lesznek majd, akik ebben a legtisztább őskeresztény hagyományt látják újraéledni, a jézusi tanítás eleven para-

doxonokba foglalt üdvtani, erkölcsi példázatát. (Közülük alighanem sokaknak jut eszébe a János evangélium farizeusokat feddő igéje: „Ítéltre jöttem e világba, hogy akik nem látnak, lássanak, és akik látnak, vakká legyenek.” Jn 9,39) Mások inkább a protestantizmus puritán öntudatát és a középkorvégi humanisták balgaságot, vakhitet támadó, szarkasztikus bírálatát vélhetik hangsúlyosabbnak. Miként bizonytalanság lesznek olyanok is, akik az újkor szabadságot, jogegyenlőséget hirdető, autonóm társadalom-eszményének korai — részben apologetikus, részben az ember mélyebb ismeretében már eleve szkeptikus — előképét vélik felismerni a bruegheli szemlélet mélyén. (Hogy ez utóbbi korántsem alaptalan, elég csak napjaink szellemi, politikai életének megannyi „Ripolusát”, világtalan vakvezetőjét elnézni!)

Alighanem mindben van igazság, hiszen az elmélyült szemlélődés — éppen Brueghel lehet rá biztató példánk — az emberi belátás sokféle gyümölcsét megteremheti.

A tömeges vakság, mint metafora

¹⁴Andrei Tarkovszkij –
Tarkovszkij Koncsalov-
szkij: *Az ikonfestő: Andrej
Rubljov. Irodalmi forgató-
könyv.* (Ford. Rab
Zsuzsa.) Gondolat,
Budapest, 1972, 75–76.

¹⁵Michel de Gelderode:
Les aveugles, 1931.

¹⁶*Blindness*, 2008.
Kanadai–brazíliai–japán R.:
Fernando Meirelles Sz.:
Julianne Moore, Mark
Ruffalo, Alice Braga.

A vakok sokasága lesújtón köznapi jelenség sok helyütt ma is, konokul ismétlődő elemi léthelyzet — elég csak Marrákes koldusait vagy a mindenkori hadikórházak népét elének idézni. Művészi látomásként azonban más és több is ennél: hangsúlyos óvás, civilizációs veszjelzés csaknem minden időben, mikor a féktelen önzés és erőszak már-már apokaliptikus fenyegetésként eluralkodik a világot. Nem szűnő érvényű művészi példája ennek az építőmes-terek megvakításának jelenete Tarkovszkij *Rubljovjából*,¹⁴ de sokban hasonló víziót kelt életre Gelderode *Vakok* című egyfelvonásosa¹⁵ (jórészt Brueghel és Bosch képeinek hatására), vagy José Saramago már említett, *Vakság* címmel nemrég magyarul is megjelent regénye, melyért az agg portugál író jó egy évtizede Nobel-díjat kapott. (A könyv alapján tavaly elkészült játékfilmet,¹⁶ ha igaz, most mutatják be nálunk is a mozik.)

Saramago látomása abból nyeri különös erejét, hogy a regénybeli „fehér vakságot”, amelynek látható külső jele nincs, holmi rejtélyes eredetű, rohamosan terjedő járványként írja le egy katasztrófa-regény nem egyszer kíméletlen részletezésével. Az alattomos kór végül egy egész modern metropoliszt vakságra, káoszra és nyomorult páriálásra ítél — hogy aztán, éppoly váratlanul, ahogyan jött, magától elmúljon... A könyv mottója egy idézet a „Tanácsok könyvéből”: „Ha nézhetsz, láss is. Ha láthatsz, figyelj oda.” Az egyetlen, aki a regény szereplői közül élhet e tanáccsal: egy szemészorvos neje, akinek látása csodás módon mindvégig ép marad, habár ezt kénytelen a legnagyobb titokban tartani. Kezdetben csupán azért, hogy vak férje mellett maradhasson a karanténban, majd hogy másokat is segítsen, gondozzon, és végül kimentsen az embertelen vesztéggár s a járvány áldozatait közt is elszabaduló terror kettős poklából. Így lesz az orvosfeleség a karanténbeli borzalmak egyetlen szemtanúja, a cselekvő szolidaritás egyedüli hatékony munkása, s utóbb egy maroknyi vak — a gyilkosságtól sem visszariadó — mentőangyala.

Különös, hogy a legválságosabb pillanatokban Saramago világtalan regényhősei hetesével kapaszkodnak össze. Ezek ráadásul nem csak afféle kényszerű túlélő-alakzatok, hanem rendre a „jók” — az egymást segítő, a másokért is áldozatot vállalók hangsúlyos csoport-emblémái. Ilyen az, mikor a karantént rettegésben tartó fegyveres banditák nőket követelnek az elorzott élelem fejében, mire hét lány és asszony sorakozik fel önként az orvos-feleséggel az élen; vagy amikor a felgyújtott karanténból kitörve heten bolyonganak a járvány sújtotta nagyvárosban — mígnem látásukat, éppoly váratlanul, ahogy elvesztették, csodás módon sorra visszanyerik.

A legfurcsább mégis, hogy ez a rémtörténet — akárcsak a magát máig is kommunistának valló író más regényei — tele van rejtett evangéliumi gesztusokkal... A szolgáló szeretet, a csendes áldozatkészség, a valódi megtérések és valódi feloldozások gesztusai ezek, csupa olyasmi, amit elfeledett vagy lesajnált isteni örökség-részünkből igazán csak az efféle egzisztenciális határhelyzetek tudnak — olykor akaratunk ellenére is — a felszínre hozni. Saramago bizony nagy formátumú író, nem csak mert tudja ezt, hanem mert vakmerő víziójába foglalva képes azt valóságként is elhitetni, legjobb lapjain katartikus erővel. Hogy amit és ahogy ír, sokakat felkavar, ez alighanem csak az iménti állítás újabb bizonyága. Egy vérbeli író, aki nem tud és nem akar kortársainak hízelegni, mindig is erős indulatokat vált ki. Van azonban a *Vakságnak* egy sajátos percepciója: éspedig épp a vakoké, amit nem lehet ennyivel elintézni.

Tavaly ősszel egy botrányhír járta be a világsajtót, amely szerint az amerikai vakok tiltakoznak a Saramago-regényből készült film bemutatása ellen, mivel az, úgymond, sértő módon „szörnyetegként” ábrázolja őket. A vakok azzal fenyegetőztek, hogy az USA 21 államában blokád alá veszik a 75 mozit, amely a *Blindness* című filmet műsorára tűzte. Az ügyről Saramagót is megkérdezték, aki sokáig makacsul ellenállt a regény megfilmesítésének, s utóbb is csak komoly kikötésekkel járult hozzá (nem szerepelhetnek benne nevek, azonosítható feliratok, városhelyszínek etc.). A 86 éves portugál író alaptalannak és érthetetlennek találta a megmozdulást, mivel szerinte a tiltakozók olyan alkotásról nyilatkoznak, melyet sajnálatosan ők maguk nem láthattak. Hozzátette: „a butaság nem válogat vakok és látók között”, s a tiltakozás szerinte nem egyéb üres és rosszízű kampánynál. (Az Amerikában tíz éve megjelent regény különben több mint egymillió példányban kelt el.)

A hírnek egy vakok által látogatott magyar portálon is élénk visszhangja támadt.¹⁷ Alább kommentár nélkül idézek róla egy blogot és néhány hozzászólást:

„Vakhorror — bcs blogja — 2008.10.30.

Ahogy a hírekben is megjelent, mostanság kezdték vetíteni José Saramago *Blindness* című regényének filmadaptációját az amerikai mozikban. A könyv nálunk is fut néhány éve,¹⁸ portugálul 1995-ben, angolul pedig 1997-ben jelent meg. Szóval jó régi regény.

¹⁷Vakhorror – bcs blogja
(<http://www.vakinfo.hu/-blogok/vakhorror>)

¹⁸Téves adat, magyar fordítása csak alig fél éve jelent meg az Európánál.

Akkor hát miért csak most kezdtek az amerikaiak vak emberek tüntetni ellene? Mivel bőszítette fel a belőle készült film a vak közösséget?

Erre a válaszra még várnunk kell egy kicsit, mert itthon még nem vetítik. A könyvet viszont olvastam (ha az amcsik nem is). Esküszöm, hogy nem szándékos, de marhára kiakasztott. Mivel is?

Rendkívül erőltetett a vakos allegória. A szerző úgy írt a vakságról, mint egy stigmról, ráadásul olyan vaskos pátosszal nyakonöntve, hogy kifordult tőle úton-útfélen a gyomron. Bizton állítom, hogy a könyv megírását nem előzte meg az ilyenkor elvárható „terepmunka”, ismerkedés a vakok közösségeivel, a vakság orvosi, pedagógiai és pszichés hátterével. Gyanítom, hogy nem is igen érdekelte az író a vakság, mint állapot. Utópiát akart. Eképp gondolkodott: ufók ki-lőve, ebola volt, dínó is... megvan! Jól megvakítok mindenkit!

Miközben az író is megvakult persze. Nem látott az orvosi tünetek mögé, nem vette észre, hogy a vaksági krízis (gondolok itt a későn megvakultakra) tünetei köszönő viszonyban sincsenek a regénybeli szereplők tüneteivel.

Ezek nem vakok, hanem zombik. Javaslom José Saramago inter-nálását egy évre a VERCS-re! Fizetem a TB-jét örömmel.

Hozzászólások:

2008.11.09 — orschie

Na, hát hitelesen a vakságról szóló irodalmi művet tényleg keveset olvasni, magam is törtem most a fejem egy darabig, hogy mit is írjak erre. Nekem most Reményik László Feketeleves című regénye jutott eszembe, abban szerintem talán elég hitelesen jelenik meg a látását elvesztett ember gyötrődése és bezárkózása, persze párosulva a regények szerencsés fordulataival. De összességében szerintem jól megjeleníti a problémát és a megoldás egy lehetséges, noha kissé idealizált útját. Senki ne a szó szerinti igazságot keresse a könyvben, hisz ez egy regény, a lényeg, hogy innen szép igazán talpra állni.

Üdv! Orschie

2008.10.31 — jamesbond

Üdv! Segítek megvakítani!

Mert sokember azt semtudja, hogy mi ez a sérülés!

Na akkor mi lenne, ha én még rátennék egy két példát ide?

húhúhúhújj!

lenne itt nemulass, és kiakadás!

majd leírok ha nem baj egykét gondolatot, hogy miket képzelnek, meg miket szólnak be az embernek.

2008.10.30 — K. F.

Sok a pénzed, ha az ő tb-jét akarod fizetni :)

Félre a hülyeséget, végre talán ezt elolvastva rájönnek emberek pár dologra velünk kapcsolatban, hisz itt is él nagyon sok tévelkép-

zelés rólunk. Az elolvasást a te bejegyzésedre értettem, nem a könyvre, bár ezek szerint sok írónak és rendezőnek azért igen el kellene, olvasni, hogy mit nem szabad leírni és filmrevinni.

2008.10.30 — bcs

Nem, nem, félreérted. A vakság, művészi eszköz az allegória kibontásához. Csak rosszul használta ezt az eszközt szerintem [az író], sorscapásnak állította be, mindent elpusztító kórságnak. Ezt nehezményeztem.

(A regény kikölcsonözhető az MVGYOSZ hangoskönyvtárából, vagy megvásárolható síkírott formátumban...)”

A bizalom láthatatlan erőtere

Világunk zaklatott és feszítő ellentmondásokkal teli. Meglehet, sosem volt másként, s az egyes embernek, a családoknak, a szűkebb és tágabb közösségeknek mindig is elég okuk volt bajos jelenük és kétes jövőjük miatt aggódni. Mégis, lehetetlen nem észlelni, hogy az utóbbi évek, hónapok, hetek sokféle szorongása mindinkább összeadódik, egymást gerjeszti, és hovatovább nem szűnő rengés-sorozatként háborgatja e bolygót. Holott a globális hitelválság, a bankok és részvénytőzsdék csődje, a biztosítási és nyugdíj-alapok, az önkormányzatok, az államháztartás, a nemzeti valuták és a nemzetközi intézmények látványos megrendülése inkább csak látványos, felszíni tünetegyüttese egy hasonlíthatatlanul mélyebb, mondhatni „strukturális” alaphiánynak: annak, hogy a harmadik évezred elejére mintha világszerte vésszesen megfogyott volna valami, amit a trezorok helyett a lelkek mélyén érdemes keresni. Bizalmi tartalékainkról beszélek, azok éltető és megújító erejéről az üzleti, politikai és a magánéletben egyaránt. Hiszen e mostani globális értékomlás oka — mint azt mára az érte leginkább felelős döntéshozók is elismerik — nem egyéb, mint a mérhetetlen bizalmi deficit, amit egy túlhajtott, egoista világ(t)rend idézett elő azzal, hogy aki csak teheti, mások rovására vagy ami ugyanaz: a jövő kontójára igyekszik élni, gyarapodni. Márpedig ez kiszámíthatóan véges játszma, ami időről-időre a legügyesebb „túlélő-művészeket” is maga alá temeti.

Érthető, ha az időök (vész)jelei sokakat megszólalásra bírtak, s a krízisnek alig néhány hónap alatt könyvtárnyi irodalma támadt. Elmélyült, gondolatébresztő írások kaptak helyet e hasábokon,¹⁹ de másutt is: így az Élet és Irodalom egy szeptemberi számában, melyben Nádas Péter a „bizalom forrásvidékét” igyekezett feltérképezni egy nagy ívű kultúrtörténeti esszében.²⁰

Nádas azzal indítja töprengéseit, hogy: „Furcsa dolognak kell lennie, ami egyformán fontos a szerelmeseknek, a kormányoknak és az üzletfeleknek.” A bizalom, állítja, nem csak az emberek, hanem az állatok — és kiváltképp az emlősök! — életében is nagy szerepet játszik, nem csak létével, ám épp annyira a hiányával is. Mint írja: „állatok és emberek nem csak bizalommal vagy bizalmatlansággal vannak egymás vagy az univerzum iránt, hanem

¹⁹Lásd a Vigilia 2008. októberi „Bizalom-számát” Skrabski Árpád, Kopp Mária, Balázs Zoltán és Görföls Tibor írásaival.

²⁰Nádas Péter: *Kalandozás a bizalom forrásvidékein*. Élet és Irodalom, 2008. szeptember 19., 22.

olyan drámai helyzetet tudnak teremteni, amelyben szabadon működik két csodás képességük, a mimézis és a mimikri. El tudják osztatni mások bizalmatlanságát. Fel tudják kelteni mások bizalmát. Vissza tudnak élni mások bizalmával. Élni tudnak a bizalom látszatával. Felülnek a bizalom látszatának. Bizalmat nyerni, bizalmat veszíteni vagy szándékosan visszaélni a bizalommal, minden élőlény pszichikus működésének napi tapasztalata, csinálja és elszenvedi. Óvatosságáról senki nem tud mások érdekében lemondani. Legnagyobb szegényeinkre még a szerelmesek sem.”

Ez után a különböző kultúrák, vallások és társadalmi rendszerek „bizalom-felfogását” elemzi az antik görög, a zsidó, a keresztény tradíciók át a mai nyugati és keleti társadalmi normákig. Mindről van egy-egy frappáns megjegyzése vagy gondolatébresztő fejtegetése, mégis talán azt a részt érdemes leginkább idézni, melyben a fogalom eltérő jelentésárnyalatait veti össze a különböző nyelvekben:

„Magyarul a bizalom azt jelenti, hogy valamiről nincsen minden elemében alapos tudásunk, kedvező tapasztalatok alapján vagy kedvezőtlen tapasztalatok ellenére mégis ráhagyatkozunk. A magyar fogalom egyszerre áll a hit és a balhiedelem közelében. De nem feltétlenül, és nem minden nyelven van így. Franciául a bizalom fenoménját (*confiance*) a hűséggel, az elkötelezettséggel, a jegyességgel, sőt a hittel hozzuk kapcsolatba. A latin szó (*confidentia*) köztes állapotban mutatja be a tüneményt, az ígéret még nincs beváltva. Németül (*Vertrauen*) nincs türelmi idő, minden fenntartás nélkül, azonnal és egyenesen frigyre lépünk a szóban a fenoménnal. Nem volt mindig így. A középfelnémetben a valamivel való eljegyzettséget (*vertriuwen, vertrauwen*) vagy elegyedést (*vermählen*) jelentette, Luther ilyen értelemben helyezte az ófranciához hasonlóan a hit közelébe. A német kifejezés feltételezi az előzetes etikai döntést. A magyar a szükségesség és a kényszer között helyezi el. A francia a reménység és a beteljesedés közelében.”

Nádas ugyan ezúttal nem tér ki rá külön, de nyilvánvaló, hogy bizalmi „résztvényeink” életre szóló aranyfedezetét — jó esetben — még kisgyermek korunkban szerezzük a bensőséges kötődés és a feltétlen ragaszkodás képességeivel együtt, amely utóbb felnőttként is fontos érzelmi alapmintája marad hitünknek, reményeinknek és szeretetünknek. „...ha olyanok nem leszte, mint a gyermek...” (Mt 10,3) — visszhangzanak kétezer év óta a jézusi szavak, s mégis alig-alig gondolunk mélyebben értelmükbe. Holott vannak elemi készségek, tudások bennünk, melyek elevenen tartásához lélekben újra meg újra gyermekké kell lennünk, avagy inkább mindhalálig őriznünk kellene eredendő gyermekségünket.

A gyermekfolklór — mely képeinek tanúsága szerint Brueghel mestert is élenként foglalkoztatta — számos olyan „vakjátékot” ismer, melyet éppen eszköztelenségük és váratlan komikus fordulataik miatt előszeretettel játszottak a hagyományos gyermekközösségek. Ezek egyike a pár évtizede még nálunk is közkedvelt „kicsapódsi” vagy

„Isten ostora”, amelynek „vak” változatát úgy kell játszani, hogy az egyetlen látó magával ragadja az őt behunyt szemmel követő többi, míg nem a szeszélyes irányváltások s a sűrű botladozás miatt földre nem kerül mindenki. A szemét minden résztvevő csak „föltámadáskor” nyithatja ki, e szabály szigorú betartását az „Istenbírája” felügyeli, aki a csalót akár több fordulóra is kitilthatja a játékból.

Vak helyzetgyakorlatok — mintáikat gyakran a gyermekfolklórból merítve — mára sokféle csoport-terápiában igazolták jótékony hatásukat. Benedek László nemrég újra megjelent, méltán népszerű kézikönyve²¹ is legalább fél tucat bizalomerősítő gyakorlatot ismeret, melyet a résztvevők párokban, vagy kisebb-nagyobb terápiás csoportokban végeznek („harangjáték”, „bizalomséta”, „szembekötődsdi”, „kézzel látók”, etc.). Ezek, bár módszereik és alkalmazási körük esetenként más és más, valójában mind a bizalmi alaphelyzetek spontán újratanulását célozzák, közvetlen testi kontaktus révén, a ráhagyatkozás és felelősségvállalás váltakozó szerepeiben. Esetenként épp gyerekkori traumák, súlyos bizalmi megrendülések gyógy módjaként — hogy „olyanok lehessünk, mint a gyermek”.

²¹Benedek László: *Játék és pszichoterápia*. Könyvfakasztó Kiadó, Budapest, 2005

Sidi bel Abbès „alvó szentjei”

A hét „alvó remete” legendája ma is elevenen él Marokkó számos kultuszhelyén: Ceutában és Fezben, Rabatban és Marrákesben, s eredete bizonyos jóval az iszlám, sőt a kereszténység előtti időkre nyúlik vissza. A 18. század kezdetén, berber-pogány rítusaitól megfosztva, utóbb ezt a hagyományt foglalta az ortodox iszlám kánonba Mulai Iszmail marokkói szultán, a „hétalvó” pogány mágust hét virrasztó muszlim szentre cserélve az egyhetes vallási ünnep kitüntetett hőseiként. Közülük máig is Sidi Bel Abbès, egy 12. századi nagyhatású hitszónok, tanító és gyógyító remete örvend a legnagyobb tiszteletnek, ő Marrákes védőszentje ma is, kit a muzulmán néphit — nyilvánvalóan tévesen — Szent Ágostonnal azonosít, bár valójában assisi Szent Ferenc kortársa volt. A messzi északról, Ceutából érkező Sidi Bel Abbès eredetileg Marrákes falain kívül telepedett le, kietlen remete-laka azonban csakhamar tömeges zarándokhely lett. Látván népszerűségét és sokféle jótéteményeit a nagy almohád uralkodó, Jakub el Manszur végül a városba hívta, hogy bőkezű adományaiból mecseteket, medreszeket és ispotályokat alapítson. A muszlim szent a vakok sorsát kiváltképp a szíven viselte; egy közkeletű legenda szerint esténként titokban ma is felkeresi mecset környéki koldustanyáikat, csak hogy lássa: kapott-e enni mind és van-e tisztességes éjjeli szállása.²² Mutatis mutandis, ők ma a város „alvó szentjei”. (Ezért vagy másért, nem tudni, itt minden esetre a legnagyobb nyomorban sem alszik az utcán senki, s az iszlám segélyszervezetek különös gondot fordítanak a világtalanokra.)

Az óváros főterén: a Dzsemma el Fnán s a mecsetek környékén a tikkasztó déli órákat leszámítva ma is tömegével rajzanak a vakok. Jórészt idősebb férfiak, akik — a legendabeli „alvó remeték” és a vigyázó muszlim szentek oltalmát remélve — jobbra maguk is hétagyú

²²Edward Wetermarck: *Rituel and Belief in Morocco*. London, 2 vols, 1926. Wilfrid Blunt: *Black Sunrise. The Life and Times of Moulay Ismail, Emperor of Morocco, 1646–1727*. Meuthen, 1950.; Bamaby Rogers: *Marrakesh Fez Rabat*. London, 2000.

²³ „És korábban hányan voltatok? – kérdezi Balthasar. Heten, mondjuk, korábban heten voltunk, de egyikünket elvesztettük.”

„kolduló rendek”-be állnak össze. (Canetti tehát alighanem elszámolta magát, amikor „nyolcas-tízes csoportokba verődve” írja le alakzataikat. Egyébiránt különös egybeesés, hogy Gert Hofmann írói képelete szerint korábban Brueghel vakjai is heten voltak,²³ akár csak Saramago regényében „a jók”, az egymásért áldozatot vállalni tudók.) A zsúfolt, félmillió Medina utcáin persze, magányos vak is fel-felbukkan, ám ezek is mind férfiak, nőt vagy gyereket sehol sem látni a koldusok között.

Már csak ezért is állított meg utamban a rendhagyó jelenés: egy

idős vak asszony látványa — hol másutt, mint a Sidi Bel Abbès nevét viselő mecset előtt! Egyedül jött, kopottas kázsminvörös burnuszban, fejére vont csuklyával, két kezét maga elé tartva, az egyikben jókora bottal, mely minden második lépésnél nagyokat döntött a kövezeten. Ramadan utolsó napja volt, s ő szemlátomást a déli imára igyekezett, átlósan végigkopogtatva a teret, nyílegyenesen a mecset kapuja felé tartva, miközben arcát, melyet csak félig fedett a csuklya, rendületlenül az égnek emelte. Odabenn a mecset hűvösében már jó néhányan várakoztak, s a tér körüli árkádok alatt is népes rajokba gyűltek a sánták, vakok, tolószékesek és a városrész más páriái. S lám, mégis: a vakító verőfényben jó fél perc is eltelt, amíg e csoszogó-kopogó, kísértetforma lény egymaga uralta

a máskor élénk forgalmú, mecset előtti a teret. Senki nem lépett hozzá, s ő sem várt senkitől segítséget. Reflexeim kezdetben felé indítottak, ám a rosszálló tekintetek keresztütüzében hamar beláttam: idegen férfiként e megszentelt helyen és órában egy mégoly elesett, százéves anyókéval sem érintkezhetem. Elnéztem hát, tétlenül, akár a többiek. Néztem, ahogy egy lépést sem vét el, egyetlen koppantást sem a bottal, miközben a mecset szikrázó arabeszekkel ékes kapuja óriás mágnespatkóként vonzotta mind közelebb magához. Már nem tűnt szánni valónak — ellenkezőleg: lépésről-lépésre növekvő csodálatot keltett bennem rendíthetetlen bizalma, ez a látókat megszégyenítő „vak hit”, hogy útjában nem tartóztathatja fel senki és semmi, s végül ott, ahol ő sejti, kitárt kapu várja.

Honnan ez a tévedhetetlen magabiztosság? — töprengtem.

Válaszként a Nádas-esszé címe ötlött fel bennem, ahogy tekintetem a mecset előtti csobogóra tévedt. Igen, alighanem a „bizalom forrásvidékéről”, amely szent hely, eredendően isteni tájék és mind közül talán a legbőkezűbb kegyelmi ajándék. Láthatatlan, ám annál valószínűbb tér, bensőnkben feltáruló mélység és magasság, melyből, íme: a világtalanoknak is új világ nyílhat.

Miután a kázsminvörös burnuszt a mecset elnyelte, pár percig még elállodgáltam a téren, verőfényben, csukott szemmel, magamban azért fohászkodva: bárcsak a bizalom e gyermeki bizonyossága vezetné lépteimet — látó létemre is — minden utamon.

Öngyilkosság

1972-ben született. Író, újságíró. Jelenleg a Nyíregyházi Főiskola kommunikáció szakos hallgatója. Legutóbbi írását 2008. 8. számunkban közöltük.

Nagyapa hajnali négykor ébredt. Még alig világosodott a nyári ég, mégsem tudott aludni. Az állán serkenő szakállát simogatta, félt az előtte álló naptól. Napok óta fáj a gyomra, tudta, gyomorrákja van. Végig pergette családtagjai képét az agyában: „A lányom, a vejem, az öreglány és a két unokám, a fiúk. Hogy szeretem őket!”

A másik oldalára fordult, izzadt. Rettegett attól a hétfőtől, amely hamarosan ráront. Lassan mocorgott a félhomályban, ivott egy korty vizet, nem akarta felébreszteni Mamát. Péntek este óta nem ment le egy falat sem a torkán, csak néhány háromcentes rum tartotta benne a lelket. Felidézte a sógorát magában, mikor a májráktól legyengült öreget kivitte pisilni az ölében, s eldöntötte, ilyen sorsot ő nem vállal. — Öreglány, ezt nem tudnám végigcsinálni, mondogatta akkoriban. Ő, aki megjárta az orosz hadifogságot, aki harcolt a fronton, akinek elverték a veséjét a rendőrök '56-ban, mert Miska bátyjának kiszabadítására indult, de aki mégis szemét letakarva ült az orvosi rendelőben, mert a fehérköpenyesekben magát az ördögöt látta.

Anyám pontban délben vitte az ebédet, húslevest reszelt tésztával, rántott csirkét krumplipürével és uborkasalátával. Nagyon aggodott az öregért, mindent megtett volna, hogy egyen és gyógyuljon. Megsimogatta magas, ősz homlokát, csókot adott az arcára és biztatta: egyen Apa, úgy csináltam a csirkét, ahogy szereti!

*

Hétfő reggel tízkor nyílt ki a csipám. A bátyám már rég átment anyáék szobájába, gondolom, nézte a Derricket, vagy a Szünidei matiné. Olyan harmónia lapította rám a vékony takarót, ami többé nem volt tetten érhető ettől a naptól, úgy hiszem. Csak akkor sikerült fölkelnem, amikor az éhségem legyőzni látszott lustaságomat. Ízlett a reggeli, a sajt, a parizer, a tej, feneketlen gyermek-gyomrom alig tudott betelni az ennivalóval. A júliusi nap élesen vágott be a konyha ablakán, az erős fény lassúvá és álmosá tette a délelőtti. Úgy tűnt, ezen a napon semmi rendkívüli nem történhet velem.

Évés után bementem a gyerekszobába, kezemben a Hajdú-Bihari Naplóval leheveredtem az ágyamra, és olvasni kezdtem. Mint mindig, most is a sportoldaltól lapoztam előrefelé az újságot. A focivilágban uborkaszegzon volt.

*

Amikor anyám elment, nagyapa félretolta az ételt, amelyhez hozzá sem bírt kezdeni. Nehézkesen felállt, a rádióhoz ment és bekapcsolta. A szinte szekrényméretű készülék a Kossuth adóra volt állítva, vidáman harsogott: „Ki nyer ma? — játék és muzsika tíz percben.” Az első opera-feladványnál kihúzta a konnektorból a készüléket.

Nagymama meszelni volt az iskolában, néhány asszonnyal a nyugdíj kiegészítéseként vállalták el a munkát. „Jó, hogy nincs itt-hon, nem látja, hogyan kínlódom” — gondolta. „Nem kellett volna egész hétvégén aggasztani az állapottal, sosem látott betegen, most meg akár egy nyomorék, csak fekszem egész nap.”

Lehunyta szemét, látta az őszi napot, negyvenöt októberében, amikor összeházasodtak, vége volt a háborúnak, épp leszerelt a huszároktól, maga előtt látta nagymamát huszonegy évesen, szőkén és gyönyörűen. Aztán jöttek a kötelező beszolgáltatások, mindenüket elvitte a téesz, ahová később dolgozni ment. Afféle ezermesterként állandóan építkezéseken maszekolt, a faluban egyre több házat húztak fel, mindegyik magán viselte a keze nyomát. A munka éltette, meg egy kis pálinka, szerette a családját, az embereket, az egyszerű életet. A bajból saját haját megragadva rángatta ki magát, egész életében. De most először tehetetlennek érezte magát.

✱

Szinte még meg sem emésztettem a kései reggelit, máris az ebédnél ültünk. Jó étvággal falatoztunk, beszélgettünk közben, főként a politikáról. A Kádár-rendszer halódott, a bátyám és én egyre több kritikát mertünk megfogalmazni, Apám, mint a rend feltétlen híve, nem engedte, hogy nagyon szidjuk a kommunistákat. Minket a Nyugat lassan oldódó misztikuma izgatott, titokban hallgattuk az Amerika hangja nevű, illegális rádióadót, érdeklődtünk a valódi demokrácia iránt, míg Apának már Gorbacsov színre lépése is sok volt.

Szóttuk a szavakat sűrű szövétté az ebédülő asztal felett, mi nagyokos hímek, csak anyám hallgatott aggódva, szüntelenül Nagyapán járt az esze, rosszat sejtett.

✱

Nagyot horkanva ébredt felületes szenderegéséből, néhány percet aludt csak, bódult gondolatfoszlányokkal a fejében. Forróság és üvöltő csend volt körülötte a szobában, az udvaron, az utcán. Mintha az egész falu eltűnt volna a föld színéről, csak saját gondolatai dübörögtek elő mindenünnen. Hol kisgyermekként látta magát a húszas évekből, hol pedig a valóságosnál is idősebb aggastyánnak érezte magát. A fájdalmak már jó ismerősként ültek az idegeiben, otthonosnak érezte a kint, barátságosnak a görcsöket. Úgy érezte, szinte lebeg, úszik az ágyon, nem is ágy volt ez, hanem a végtelen tenger, langyos, simogató víz vette körül. Ilyen jó érzés nem fogta el már régóta, nem értette e kegyelmi állapotot.

Eszébe jutott, hogy megfürdik. A nagy meleg ellenére forró vizet engedett a kádba, jó sok habbal a felszínén, a bőre épphogy elbírta, amikor beleült. Gondosan lemosta magát, szárazra törölközött és a szekrényből frissen vasalt, tiszta pizsamát vett elő.

Ebéd után ismét aludni mentem, mint egy lusta disznó, aznap semmi hasznosat nem tettem. Szunyókálás közben néhány kislányt vakartam le a nyakamból, miután hatalmas gölt lőttem a perui kapusnak — mindig a focipályán hősködtem álmomban. Amikor felébredtem, össze volt tapadva a szám, olyan keserű volt, hogy rettegtem az ébrenlétbe visszatérni. Mindig az álmokhoz akartam odakucorodni, ott kerestem oltalmat, szipogva húzódoztam attól, amit valóságnak hívtak. Ösztönöm óvott a valós élet megélésétől.

Kimentem a fürdőszobába és fogat mostam. Eszembe jutott, hogy megfürdök. A nagy meleg ellenére forró vizet engedtem a kádba, jó sok habbal a felszínén, a bőröm épphogy elbírta, amikor beleültem. Füttyörészve mostam magam tisztára, szárazra törölköztem, rövidnadrágot és frissen vasalt pólót vettem elő a szekrényből.

Megnyugodva ment ki a konyhába, a süteményreceptes füzetből tépte ki a papírt és arra kezdett írni a késsel kihegyezett ácsceruzával. „Drága feleségem, lányom, unokáim...” Hatalmas, kandúrbeütiket szántott a lapra, sehol nem tört meg a lendülete, egy pillanatra sem tartott szünetet. A mondatok folytak egymás után, ilyen gyöngybetűket életében nem írt, értelmük csak a búcsúlevél felénél foszlott szerte. Már torkán érezte a kötelet, tudta, cselekednie kell, különben mindennek vége: életben marad.

Az asztalon egy doboz tejföl állt, középre húzta és aládugta a búcsúlevelet. Így egyből megtalálják.

Papucsot húzott, kiballagott a pajtába, a tetőgerenda mögül kiszedte a kötelet, átdobta a szarufán, fölállt a hokedlire, a katonai korából elsajátított technikával matrózcsomót kötött, nyakába tette és elrúgta maga alól a támaszt. Négy másodpercet élt még.

A tükör előtt igazgattam a hajam, amikor Anya szólt, hogy menjek el a boltba egy kiló kenyérért. Vitatkozni kezdtünk a bátyámmal, ki menjen, végül feladtam a küzdelmet, és húzni kezdtem a cipőmet.

Csöngettek. Elfordítottam a kulcsot a bejárati ajtó zárjában, kinyitottam és az ajtóban ott állt Nagyapa szomszédja, Gyula bácsi. Döbrent arccal és lihegve mondta a mögöttem feltűnő anyámnak: „Gyertek, apukád felakasztotta magát!”

En biztos voltam benne, hogy az öreg megbolondult, ez egy végtelenül morbid tréfa, haragudni kell rá, mit képzelsz, még ha zavarodott is! Mi az, hogy felakasztani? Azt hogy kell? Azt ki csinálja? Az mit jelent?

Öntudatlan vakságban rohantunk át Nagyapáékhoz, egy utcával lejjebb laktak tőlünk, mégis óráknak hatott, mire odaértünk hárman, Anya, a bátyám és én.

*

A pajta döngölt agyagpadlóján feküdt, a kötél már kivéve nyakából, a teste még ki sem húlt, szinte még élt. Egy zöld kannából locsoltuk, próbáltuk feléleszteni, rázogattuk és beszéltünk hozzá. Nagyapa rendezett, nyugodt vonásokkal aludt a kezeim közt, csak néztem rá és nagyon szerettem.

*

Órákkal később, amikor már Anyám és Mama túl voltak a nyugtató injekción, s egy pillanatra sóhajokkal terhes csend lett, kimentem a kert leghátsó sarkába. Leültem egy nagyra nőtt, csíkos marhatökre és a fejemet a kezembe tettem. Akkor csordult ki az első könnycseppem.

LACKFI JÁNOS

A révész

*Míg ülök a parton, és utasra várok,
Nincs bennem semmi különleges,
Megvan a lábam, kezem. Kicsit jobb kötésű
Vagyok az átlagosnál, ennyi az egész.
Csak ha mellém áll valaki, akkor látni,
Hogy hozzá képest minden részem hatalmas,
Hogy hozzám képest minden része csökkent,
Hogy idomtalan szörnyeteg vagyok,
Kit kővel dobálnak meg messziről
A gyerekek, majd vihogva elszaladnak.
Mégis rám bízzák magukat kényes úriasszonyok,
Álmatlan éjszakákon mintha parázs-ágyon
Hánykolódnék, érzem csepp ülepüket vállamon.
Rám hagyatkoznak pénzes zacskóستul
Fukar kereskedők, szemükben jeges
Rémülettel tartják szemmel az aranyat,
Inkább vesznének maguk a habokba,
Mint hogy azt veszni hagyják.
Vitettem urat, parasztot, papi rendet,
Hej, ha a vállam mesélni tudna,
Elmondaná hátsó nézetből a világot!
Mikor jött az a kisfiú, mondtam neki,
Hát a szüleid hol vannak, de persze
Nem felelt, csak nézett parancsolóan,
Az ember esze megáll, dohogtam,
Aztán majd hozhatom vissza a túlpartról,*

Vagy tán még menetközben megrémül
A sodrástól, kapálózni kezd, tudom is én,
Milyenek ezek a kölykök.
Ahogy vállamra vettem, és kettőnk
Megnyúlt tükröződését néztem a vízben,
Az jutott eszembe, hogy most lettem
Igazán óriás, épp egy ilyen kis tökmag
Hiányzott hozzá. Vittem tántorogva,
Deréktől lefelé csurom folyóvíz voltam,
Felsőtestemet izzadság áztatta csatakosra.
Közben csúfondáros-súlytalanul ficáncolt
A felszínen ez a kétfejű, emeletes lény,
Szakasztott úgy festett, mintha fejen állna
A gyerkőc, és két karjával ölelve tartaná meg
Szintén tótágast álló, otromba testemet.
Végül már minden erőm fogytán
Mintha ő vonszolna a víz színén kúszva
Engem ki a partra, ilyet még nem pipáltam!
Zihálva terültem el a homokban,
Ahogy zavaros szemmel a távolodó fiú
Után néztem, mintha nem is a föld hátán
Járna, hanem talpával rugdosná felfelé a földet,
Akár egy labdát, boldogan éreztem,
Hogy összezsugorodtam, talán akkorára,
Mint egy vízipatkány, mint egy magzat,
Van már, akihez képest én is
Törpe lettem.

Elhagyni a kórtermet

SZÖLLŐSI MÁTYÁS

1984-ben született Buda-
pesten. Költő, író. Jelenleg
a Károli Gáspár Reformá-
tus Egyetem hallgatója. Az
Ártér című irodalmi, képző-
művészeti és közéleti fo-
lyóirat alapító szerkesztője.
Legutóbbi írását 2008. 11.
számunkban közzeltük.

Néhány évvel ezelőtt, amikor beiratkoztam az egyetemre, apám merő undorral az arcán, szemrehányóan közölte velem, hogy „Fiam, teljesen felesleges, nem lesz belőled semmi. Ha már hasznosítani akarod magad ebben a családban... akkor dolgozz, kétkezi munkát, másra ügysem nagyon vagy képes.” — Igaza lett. És ami a legrosszabb az egészben, hogy ugyan elvégeztem az első szemesztert, még a vizsgáimat is letettem, kisebb-nagyobb sikerrel, de egyáltalán nem olyan volt a dolog, mint amilyennek elképzeltem — nem élveztem az egyetemi létet. Folyamatosan azt éreztem, hogy egy olyan tudást próbálnak belém testálni, amivel egyrészt nem vagyok képes érvényesülni, másrészt nem is érdekel. Otthagytam az egyetemet. Néhányan azt tanácsolták, gondoljam meg a dolgot, hogy jobb azért, ha megcsinálom, de engem már nem érdekelt az egész, és csak az zavart ebben, hogy apámnak igaza lett. S nem is azért, merthogy viszolyogtam volna a munkától, hiszen már előtte is végeztem ezt-azt, csak tudtam, hogy gyűlöl, hiszen annyi példát mormolgattam magamban ezzel kapcsolatban, hogy megszámolni sem lett volna elég idő. Az első, és talán legmeghatározóbb élményem ezzel kapcsolatban hétéves koromból származik; emlékszem, már iskolába jártam, a leckémet írtam otthon. Egészen elhúzódott a délután, mert anyámmal bevásárolni mentünk, s így estére maradt a feladat. Ő későn érkezett, nem mondhatni, hogy józan állapotban, s mivel feltehetőleg látta, hogy nálam még ég a villany, bejött a szobámba, pontosabban megállt az ajtóban, onnan figyelt egy darabig. Tisztában voltam azzal, hogy jobb, ha csöndben maradok, s úgy folytatom a dolgom, ahogyan azt addig tettem. Nem szabad ingerelni. Jó néhány perc is eltelt, s talán félelmem vagy őszinte, naiv kíváncsiságom okán ráemeltem a tekintetemet; vérben forogtak a szemei és már csak az ajtófélfá tartotta állásban; rám nézett, kissé értetlen arccal. Egy darabig álltam a tekintetét. „Mi a francot csinálsz?” — kérdezte. Fel sem fogtam először, mit is mondott, így tovább meredtem és csak annyit mondtam, hogy a leckémet írom. „Mi a francnak?” — kérdezett ismét, majd beljebb lépve megtámaszkodott az ajtóhoz közel álló szekrényben. Éreztem, ha csöndben maradok, akkor hamar megunja az egészet, és tudtam, nem szabad ingerelni. „Mert ez a feladat, és holnap meg kell mutatni a tanárnőnek...” — mondtam egészen halkan, de még mindig az arcát bámulva. „Te egy kis nyomorult vagy... majd akkor pofázz nekem, ha le-tettél valamit az asztalra!” — szólt meglehetősen halkan, de úgy, hogy azért jól értsem. Majd, meglepetésemre, mert hiszen *másra* is számítottam, kiment a szobából. Annyira érthetetlen és megmagya-

rázhatatlan volt számomra ez az eset, hogy nem is tudnám megmondani, miért, szinte arra vártam, hogy megüssön. Teljesen világos volt számomra, mi is fog következni, amikor közelebb lépett. Látni nem akartam ugyan, csak vártam, hogy lesújtson, de ez ebben az esetben elmaradt. Viszont az, amit mondott, belém ivódott egy életre, magamban hordoztam, s csak nemrég bukkant föl újra; a múlt héten, mikor is apámat kórházba vitték. Anyám már több mint négy éve halott, s azóta én gondozom apámat. Hetente egyszer-kétszer járok fel hozzá meleg étellel, és a szokásos, jól ismert teendőket végzem el; mosok rá, újságot viszek, amit időnként fel is olvasok neki. Szombaton lett rosszul. Régóta bajlódik rákkal, több kezelésen is részt vett, és a kemoterápia még azt a kevés kis energiát is kiszívta belőle, ami néháravette, hogy mással is foglalkozzon, ne csak saját magával. Sokáig úgy tűnt, visszahúzódnában van a betegség, mostanra azonban nyilvánvalóvá vált, az állapota súlyos. Először csak öklendezni kezdett — az orvosok későbbi elmondása szerint —, majd hányt, vég nélkül hányt. Szép fokozatosan minden távozott a szervezetéből; vér, vizelet, amiket evett, minden. Csupaszra soványodott, s én a változásoknak már csak a következményét láttam, ugyanis helyettem azonnal a mentőket hívtam, amikor képes volt rá, hogy elvándorogjon a telefonig. Ez nem lepett meg. És az sem, amilyen állapotban a lakást találtam. Nem az volt a furcsa, hogy a mocsoktól, hányásfoltoktól, minden emberi salaktól bűzlött, hanem láthatóan — a rosszullét ellenére is elfogyasztotta azt az alkoholmennyiséget, melyet egyébként minden nap szokott. (És amit valaki, akit én nem is ismerek, szállít a számára, heti rendszerességgel.) Szanaszét csak üvegeket találtam, mindenfélét; főleg bort és rumot, mely már így együtt felforgatta a gyomrom. S miután valamilyen szinten rendet raktam a lakásban, úgy döntöttem, meglátogatom. Nem szerette az efféle törődést. Az otthon, az más volt, de a kórházban — merthogy történt már korábban hasonló eset — sosem szerette, ha megjelenek. Most azonban kifejezetten aggódtam. Nem mondhatom nyugodt szívvel, hogy valaha is érdekelt, mi van vele, annak ellenére, hogy az elmúlt négy év, ilyen szempontból, hétről-hétre telt. Mindig ugyanaz, mindig ugyanúgy. Mégis bujkált bennem valami afféle érzés, hogy látni szeretném, mások hogyan bánnak vele, és ő hogyan bánik másokkal; bizonyosságot akartam, hogy ennek a négy évnek volt értelme, és a legszörnyűbb az, hogy rádőbbsentem: *csak* akkor lehetek nyugodt, ha másokkal is olyan, mint velem. Csak akkor pihenhetek meg.

Ide-oda rohagáltak az emberek mellettem, ahogy haladtam fölfelé a harmadik emeletre, ahová a recepciós irányított, merthogy ott található az az osztály, ahol apám fekszik. Közölte velem, hogy ne számítsak semmi jóra, de semmi különösre sem. „Ugyanolyan osztály ez, mint a többi, csak nagyobb a fegyelem és a figyelem, melyek szorosan összefüggenek egymással...” — Ezt mondogattam magamban, míg mentem fölfelé, szorongattam a kezemben a zacskót, amiben az ételhordót tartottam, és lassan az a kérdés is megfogal-

mazódott bennem; vajon milyen lesz?, más lesz-e, mint az elmúlt négy év során? — Csak azt a gyűlölködő és megvető tekintetet láttam magam előtt, aki mindig rám meredt, miután elfordítottam a zárban a kulcsot, és beléptem az előszobába. „Mondtam, hogy szerdán gyere, ma meg még csak hétfő van...” — Az ilyen jellegű bántásaira csak az első évben reagáltam, azután már nem. Általában azonnal a konyhában kötöttem ki, hogy elmosogassak; s hogy minél előbb végezhessek azokkal a teendőkkal, melyekkel tulajdonképpen csak a lelkiismeretemet nyugtattam meg és szolgáltam ki — és semmiféleképpen sem őt. Általában nincs semmi meglepő abban, ha az emberrel így bánnak, legfeljebb felhagy a törődéssel, de én erre képtelen voltam. Talán nem is az apa-fiú viszony gátolt meg ebben. Egyszerűen a megszokás. Megszoktam a gyűlöletét és lehet, hogy ez vált az alapjává annak, hogy vagyok. E nélkül már nem voltam képes felébredni. Nem is kéne mondanom, hogy ez járt a fejemben, ha aludtam, ha ébren voltam, mindig. Anyámra, mint nőre, már nem is emlékeztem, pedig pontosan tudom, hogy sok szeretetet kaptam tőle, de apám mellett, akivel anyám a haláláig együtt volt, képtelen voltam természetesnek venni, hogy szeretet is létezik a világon; anyám mintha csak egy ideiglenes időszak lett volna az életemben, aki néha megölelt, szólt egy-két jó szót, de mindösszesen ennyi.

Haladtam fölfelé a lépcsőn és egyszer csak azt vettem észre, hogy feltehetőleg mosolyra áll a szám, és várom, hogy bekövetkezzen az elkerülhetetlen. De rájöttem, hogy szörnyű érzés kerülget; nem vagyok már biztos abban, hogy eljön, amire vágyakozom; olyan ez, mint egy adag amfetamin, mely arra serkent, hogy újabb és újabb dózissokkal növelj a hatásfokot, ami szép fokozatosan bomlik ki az idők során. Mosolyogtam arra, aki szembejött; nővérré, orvosra, rezidensre — rengetegen voltak. Majd felértem a harmadikra, ahol nagy táblán helyezkedett el: INTENZÍV OSZTÁLY. Belépés csak engedéllyel. Valamint, hogy kik az éppen ügyeletes orvosok. Odaléptem a pulthoz, ahol egy fiatal férfi ült. Bemondtam az orvos nevét, akivel előzőleg telefonon beszéltem, s a fiatal férfi annyit mondott, hogy várjak, majd felemelte a kagylót és tárcsázta a megfelelő melléket. Egy-két perc várakozás után megjelent a doktor, kezét fogtunk, majd egy dupla lengőajtón át beléptünk az osztályra. Ő ment elől, én pedig követtem. Elhaladtunk jó néhány terem előtt, volt ahová bepillantottam; betegek feküdtek az ágyakon, infúzióval, lélegeztetővel, s egyéb más eszközökkel, amiket nem ismertem fel. Elkanyarodtunk a folyosón, közben egy-két nővér elhaladt mellettem, majd miután az orvos megállt az egyik ilyen terem előtt, én is megálltam és figyeltem. Felém fordult, és kereszttbe tett kézzel ennyit mondott; „Kérem, ne lepődjön meg semmin. Lehetőleg ne lehessen látni magán, hogy súlyos a helyzet, és ne ingerelje! Feltehetőleg kérni fogja magát, hogy hozzon neki alkoholt, de ne tegye, ha még életben akarja látni!. Megértette?!” — Nem akartam mondani, hogy ezekkel alapjában véve tisztában vagyok, ha az apámról van szó, így csak bólintottam, s próbáltam leplezni azt, hogy

tudom: az orvos a mélységekig megvet, nyilván engem okolva a kialakult helyzetért. És ami a legborzasztóbb: nem mondhattam volna, hogy nincsen igaza. Az ágyak el voltak függönyözve egymástól, és a jobb oldalon a második helyen feküdt apám. Az orvos elhúzta a függönyt, ahol éppen egy nővér igazgatta az infúziós csövet, majd ahogy meglátta az orvost és engem, köszönt és otthagyt bennünket. A doktor mindkettőnk előtt elismételte nagyjából ugyanazt, amit kint mondtott, nagy hangsúlyt fektetve arra, hogy az alkohol tilos, mert különben apám meg fog halni, s hogy ez nem egy lehetséges faktor, hanem teljesen bizonyos tény. Szintúgy nem szólt egyikünk sem semmit, ahogy én magam sem szoltam odakint, csak bólintással jeleztük — úgy látszik, mégis van bennünk közös —, hogy értjük a figyelmeztetést. Miközben az orvos szónokolt, apámat figyeltem, tulajdonképpen kihasználva a lehetőséget, amelyre később nem lesz alkalmam; szörnyen csupasznak láttam, mintha megfosztották volna néhány réteg bőrtől és hústól, azonnal úgy éreztem, a halálán van — akármit is teszünk, vagy éppenséggel nem teszünk vele. Meredten bámult maga elé; tudtam, unja a dolgot. Akkor szokott ilyen visszavonult pozícióba helyezkedni. Miután az orvos elmondta, amit akart, távozott.

„Mekkora egy idióta! — szolt apám azonnal — Nehogy hallgass rá, megérttetted?!“ — csak bólintottam, immáron harmadszor, egy olyan kérésre, mellyel tudtam, hogy nem hagynak soha békét nekem. „Megérttetted, te nyomorult?“ — Ránéztem, de ismét csak nem szoltam, hanem kivettem az ételhordót a zacskóból. „...te nyomorult!“ — mondta ismét. „Apám, ne erőltesse meg magát, mert még rosszul lesz...“ „Hogy dögölnél meg helyettem, te kis... mégis mit képzelsz? Idejössz és játszod a jófiút, aki hoz az apjának egy kis levest? Nem megmondtam, hogy ha ide kerülök, ne gyere? Nem megmondtam...?“ „Igen apám, pontosan erről van szó... mert, megmondom őszintén, semmi kedvem nem volt jönni, mégis itt vagyok, mert már annyira hozzászoktam, hogy jövök... és így van, hoztam egy kis levest, nagyon jól látja, amit szépen el is fog fogyasztani.“ — mondtam egy kicsit erősebb, de mégis rezignált hangon. „Azért jöttél, mert már megszoktad, hogy eljössz hozzám? Ezért?“ „Igen, nagyjából-egészében ezért“ — válaszoltam. „Rohadtul nem ezért jöttél, nekem elhiheted. És tudod... vagy arról van itt szó, hogy te magad sem vagy tisztában azzal, miért is vagy itt, vagy csak játszod magad... teljesen mindegy... de ha netán... nem tudnád mégse, most már elárulhatom, miért. Emlékszem egy alkalomra, amikor egy átmulatott este után hazavergődtem, és nálad még égett a villany. Odaálltam az ajtófélfához és csak bámultalak, ahogyan te pizsmogsz a nyamvadt leckéden... vagy tudja a fene, min. De nem is ez a lényeg... Szóval néztelek és te egy idő után felnéztél, bele a szemembe; nem fordítottad el a tekinteted, sokáig... elég sokáig, és ezen — bevallom — meglepődtem. Ez volt az egyetlen alkalom a mi kettőnk kapcsolatában, hogy meglepetést okoztál nekem, pedig tudtam, hogy majd összeccsinálsz magad, és hogy tudod, miért állok ott. Így is volt, mert alaposan meg akar-

talak verni. Ahogy azt már annyiszor megtettem előtte és utána is. A meglepetéstől azonban el is felejtkeztem erről... vagy nem is tudom... szóval az a lényeg, hogy otthagytalak, és nem tettem aznap este semmit. Te biztosan nem emlékszel már erre, hisz csak egyszer történt ilyen és nagyon régen, de belém... belém vésődött. És csak azért mondtam el mindezt, mert most megteheted, hogy életedben másodszor legyél határozott, és ne olyan nyomorult, mint amilyen egyébként vagy." — Néhány másodpercig nem szóltam semmit, ő közben köhögött, mélyről jövő hörgések tolultak fel a tüdejéből, és én nem is figyeltem arra, hogy ne látszódjon rajtam a meglepetség, pedig letaglózott, amit apám mondott. Nem néztem rá. Valahová elfordítottam a tekintetem, nem akartam látni az arcát. Hihetetlennek tűnt, hogy emlékszik erre az estére, s hogy benne is hasonlóan mély nyomot hagyott; márpedig az ilyen dolgokkal nem szokott viccelni. Nem is beszél ilyenekről, soha. De még mielőtt szóltam volna bármit, ő szólalt meg ismét: „Látom, hogy azért meglepett a dolog, és netán mégiscsak emlékszel valamicskét... így még jobb. Ez is talán azt bizonyítja, hogy igazam van! De térjünk szépen a lényegre... az orvos ugye, azt mondta, az az idióta, hogy nem ihatok semmit, s hogy lásd, nekem is van valami gyengém, most szépen, nyugodtan megkérlek; hozz nekem valamit inni, de nagyon gyorsan... Nem nézel rám, ugyanúgy, mint tucatnyi más esetben. Egyszer voltál csak képes embernek mutatkozni, pedig soha nem kértem semmi különöset tőled... Bár igaz, nem is adtam túl sokat. Tedd meg ezt, hogy még egyszer, ebben a nyamvadt életben jól érezhessem magam... s hogy úgy tekinthessünk rád is, mint egy emberre, aki segít az apján..."

Ránéztem. Lehet, hogy hasonló módon, mint azon az estén, de nem ez járt a fejemben. Még mondott valamit, de azt már meg se hallottam. Az egyedüllét, melyet jelenlétében éreztem mindig, hogy akkor vagyok a legnyomorultabb tényleg, ha ő életben van, minden porcikámat elteltette, és már csak szabadulni akartam, semmi mást. Felálltam az ágytól, és csak annyit mondtam: „Apám, egye meg a levest!” — A tekintete, amikor meghallotta ezt a mondatot, kikerekedett, és még annál is feszültebb gyűlölet telítette el az arcát, mint egyébként mindig: „Hogy rohadnál meg... azonnal menj le a boltba és hozzál valamit, amit megihatok... nehogy azzal áltasd magad, hogy jót teszel, ha megvonod tőlem ezt, hiszen máskor is hoztál, amikor otthon voltam... Azonnal menj le!” — Az utolsó szavakat már a függönyön túlról hallottam. Gyors léptekkel fordultam ki a folyosóra, elhagytam a kórtermet, majd az intenzív osztályt. Ismét rengetegen suhantak el mellettem, de már nem mosolyogtam, mint idefelé. Kiléptem a kórház ajtaján, és mivel jól ismerem a környéket, befordultam egy közeli utcába. Amikor beléptem az ot-tani borozó ajtaján, nyers és nehéz füst csapott az arcomba.

Húsz haiku

1. Néha

Nyárfa pelyhe száll.
Kedvem fölött esőt ráz
Piros dévaj tánc.

2. Holdeső

Készíts most inget
Angyali délben, fürössz
Holdeső minket.

3. Alácsordul

Körülcsordogál
Néha s kabátot terít
Rám az ég vize.

4. Erekllye

gombostűnyi órák
szívembe szúrva hordom
múltam köntösét

5. Holt

Az égbolt szinte
Félholt: már vak istenek
Verik ablakunk.

6. Tanúk

Tanúim vannak:
Madarak éj-láncai
Kísérik az Őszt.

7. Angyal a tóban

Már nem fáj semmi.
Csónak vagyok esőben.
Angyal a tóban.

8. Út

Kinek fénye a
bánat: megadta magát
rég a halálnak.

9. Fönt

Bánat-glóriás
Madár, merülj égbe már.
Tél lesz otthonod.

10. Téli rajzlap

Varjúk fekete
Rajzszögei vattatják
Álmunk fehérjét.

11. Égi márvány

Óh, égi márvány.
Jaj, mindenütt rút alom,
Nincs már oltalom.

12. Párológ

gyertyaláng alvó
jégben a nevetésem
barna kolostor

13. Ma

Kivégzem magam
A teleszúrkált magány
Sötét méhében.

14. Befedsz

lármás tél puha
paplan őrzöl százféle
alakban befedsz

15. Túlsó világ

Belőled ásom
Ki fehér fénnnyel magam,
Fekete Holdam.

16. Hóhegy

Mint mélybe hóhegy
Ha lendül, fényem hozzád
Tér, bátran perdül.

17. Tétova tavasz

bús-korai láng
a szívem azt álmodta
gyújts zene-bonát

18. Otthon

Hogy nyílhat két szín
egyetlen testen — gyöngy-szag
és pokol-virág?

19. Kert

*Virágok völgye,
Fogadj öledbe, te végy
Örömedbe, kert.*

20. Vigilia

*Éj-üvegfényben
Kék versek zuhanyoznak,
Tavasza mosdva.*

OLÁH TAMÁS

Tenger

*Múlt és titkos holnap
nyugtalan ölen nyugszik le a Nap.*

*Végtelent csak sejtem,
rejtelmes köd veszi el előlem.*

*Sirályok szállnak fel
a hullámokat követve tűnnek el.*

*Part felé igyekvő
szellő, szelíddé szelődült úrnő*

*magamhoz öllelek,
kék messzeségben veled lebegek.*

*Habokból múlt napok
emlékei, mint megsárgult lapok*

*nyitják meg lelkemet.
Mélyében fedezem fel kincsemet.*

*Igazgyöngyöt találva,
mint elfelejtett tudást felhozva*

*újra a napfényre,
jutok el hozzád, Teremtőm végre.*

Ghislain Lafont bencés teológussal

Ghislain Lafont (1928) a franciaországi La Pierre-qui-Vire bencés apátság szerzetese, a római Gergely Egyetem és Szent Anzelm Egyetem nyugalmazott professzora, több könyv szerzője, melyek közül a legfontosabbak: *Structures et méthodes dans la 'Somme théologique' de saint Thomas d'Aquin* (1961), *Peut-on connaître Dieu en Jésus-Christ?* (1969), *Dieu, le temps et l'être* (1986), *Histoire théologique de l'Eglise catholique* (1994; magyarul: *A katolikus egyház teológiatörténete, Atlantisz*, 1998), *Imaginer l'Eglise catholique* (1995; magyarul: *Milyennek képzeljük el a katolikus egyházat?*, Bencés Kiadó, 2007), *La Sagesse et la Prophétie* (1999), *Eucharistie* (2001), *Promenade en Théologie* (2004). 2009. január 31-én a Sapiencia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán Fehérváry Jákó és Varga Mátyás bencés szerzetesekkel beszélgetés keretében mutatta be a *Milyennek képzeljük el a katolikus egyházat?* című könyvét; e beszélgetés előtt kértük arra, hogy vázolja fel olvasóinknak „teológiai önéletrajzát”. (A lejegyzett hangfelvétel Lafont atya által írásban javított és kiegészített változatát közöljük.)

Mely teológusok befolyásolták a leginkább gondolkodása alakulását?

Először Aquinói Szent Tamás volt nagy hatással rám. 1946-ban kezdem meg teológiai tanulmányaimat, és az apátságunkban, ahogyan egyébként akkor az egész egyházban, mindenki tomista volt. De nálunk kifejezetten alapelv volt, hogy közvetlenül Szent Tamás szövegeit kell tanulmányozni. Így aztán 18 éves koromban elkezdtem olvasni a műveit latinul. Alaposan áttanulmányoztam a *Summa Theologiae*-t, emellett a *De veritate*-t és más munkáit is. Akkoriban lépett ki a teológiai gondolkodás a kissé merev tomizmusból, és Marie-Dominique Chenu domonkos atya kutatásainak köszönhetően megpróbálták hangsúlyosabban történeti szempontból elhelyezni Szent Tamást. Filozófiai téren pedig Étienne Gilson újította meg Szent Tamás metafizikájának értelmezését. Gilson az apátságunk közelében lakott, néha eljött hozzánk, így találkozhattam vele. Tehát a Szent Tamási szövegekben, Chenu és Gilson szellemében tanulmányozott tomizmus — először ez gyakorolt rám nagy hatást. Azóta is Szent Tamás híve vagyok, és várom a napot, amikor majd találkozhatom vele a túlvilágon, és megköszönhetem neki mindazt, amit tőle kaptam.

Másodikként közösségünk egyik tagja, a tudományos körökben ismeretlen, mintegy tíz esztendeje elhunyt Jean Neufville atya volt rám nagy hatással, aki valóságos zseni volt! 18 éves koromban filo-

zófiaórákat tartott nekünk, kiadta olvasásra a preszokratikusok szövegeit, Platón, Arisztotelészt, Plótinoszt, a középkori szerzőket, aztán Descartes-ot, Kantot, Hegelt. Az órái kissé improvizatív jellegűek voltak, mert hiszen nem volt egyetemi tanárember, de neki köszönhetően felfedeztem a történelem fontosságát a gondolkodás számára: az „igazság-történelem” problematikáját őt hallgatva sejtettem meg. Jean Neufville atya mintegy a szellemi apám volt, ha mondhatom ezt így. A halála nagyon közelről érintett, nagyon megrázott.

Teológusi pályafutásom kezdetének harmadik meghatározó eleme az 1945 és 1960 között Franciaországban zajló nagy kulturális pezsgés volt. Akkoriban persze még nem voltam tudatában ennek a különleges gazdagságnak. Az egyházat illetően megemlíthetjük a szintén domonkos Yves Congar atyát és az ökumenizmus nehézkes kezdeteit. A fourvière-i jezsuitáknál megjelent az „új teológia”, a visszatérés az egyházatyák tanulmányozásához, a „természetfeletti” híres kérdése. Teilhard de Chardin írásait titokban adták kézről-kézre. A pasztorális teológiát tekintve: az alighogy véget ért háború tapasztalata sokak szemét rányitotta az egyház és a társadalom között egyre inkább mélyülő szakadékra; a híres *France, pays de mission?* című könyv nem sokkal az apátságba történő belépésem előtt jelent meg, s azokban az években működtek a munkáspapok, a Mission de France és más pasztorális megújulást célzó erőfeszítések, melyeknek jelentős társadalmi és politikai vonatkozásai voltak. A katekézist szintén igyekeztek megújítani. Egészen különleges módon kapcsolódtak egymáshoz mindezek az erőfeszítések, s nem gondolom, hogy azóta hasonló szellemi pezsgésnek tanúi lehettünk volna Franciaországban. Az apátságban mi kissé zavarban voltunk, különösen azért, mert a Szentszék inkább arra hajlott, hogy elítélje, mintsem hogy támogatja ezeket a kutatásokat és próbálkozásokat. Másrésztől apátságunk 1850-es alapítása óta közösségünkben mindig is ott élt a külvilágra való nyitottság igénye, missziós vagy más formában. Rögtön a háború befejeződése után alapítottunk egy kis kulturális folyóiratot „Témoignages” címmel, amely mintegy tíz éven keresztül jelent meg. Mivel csak kevés idősebb testvér volt a folyóirat készítéséhez, megbízták a fiatalokat, hogy írjanak bele cikkeket. Ily módon 21–22 éves koromban elemzéseket írtam a hozzánk beérkező filozófiai könyvekről. Amikor később újraolvastam ezeket az ifjúkori szövegeimet, láttam, hogy mennyire naiv voltam! De akárhogy is, lehetőséget biztosított számomra, hogy tájékozott legyek az akkoriban történő dolgokban, s végeredményben nagyon izgalmas időszak volt.

Mindez monasztikus keretek között történt, s azt mondhatom, hogy Istennek hála, abban a kiváltságban, Istennek abban a kegyelmében részesültem, hogy egy valóban buzgó közösségben lehettem szerzetes, ahol létezett, s még máig is létezik egy nagyon erősen imádságos és testvéri élet. Nem azt mondom, hogy „térden állva” tanulmányoztam a teológiát, de szabályozott monasztikus élet keretei között végeztem, ami szintén fontos szerepet játszott.

Egyébként ez némi problémát is okozott: hogyan lehet összeegyeztetni az imádságos és aszketikus életet a tudományos kutatással? Azt remélem, hogy lassanként sikerült összeegyeztetnem.

Végül is Szent Tamásról írtam a doktori értekezésemet *Structures et méthodes dans la 'Somme théologique' de saint Thomas d'Aquin* címmel. Az egyházdoktor *Summája* három dolgot adott számomra: először is egy olyan meggyőződést, amelyet azóta is vallok, nevezetesen azt, hogy valahol a gondolkodásban szükség van a lét metafizikájára. A 'lét' szó nagyon fontos, nem lehet kiradírozni, jóllehet folyamatosan ellenőrizni kell érvényessége határait. A második meggyőződés, amelyet Szent Tamásnak köszönhetek, az anyag fontosságára vonatkozik: hogy mennyire megkerülhetetlen a test, a konkrét realitás. Éppen ezért későbbi kutatásaim során mindig közelebb éreztem magamhoz Marxot, mint Hegelt, vagy Freudot, mint Jungot. A harmadik dolog pedig, amit Szent Tamástól kaptam: az emberi szabadság gondolata. A *Summa* második részének elején ad róla egy meghatározást. Ezt írja: „...miután szoltunk a mintáról, tudniillik Istenről, és azokról, amik az isteni hatalomból akarati elhatározása szerint erednek, hátra van, hogy a képmását, vagyis az embert abból a szempontból vizsgáljuk, amennyiben szabad akaratú és saját cselekedetei fölött hatalommal rendelkező lényként ő maga saját tetteinek létele”.¹ Ez roppantul tetszik nekem: az ember szabad lény. Szent Tamás *Summájának* második része valóban az ember szabadságának feltárására irányuló vizsgálódás. Az istenképiség annyi, mint szabadnak lenni, tehát azt cselekedni, amit bölcsességgel akarunk. Egyébként nem vagyok bizonyos abban, sajnos, hogy az ember eme alapvető szabadságára vonatkozó meggyőződés megfelelő módon gyökeret eresztett volna a keresztények gondolkodásában.

¹Aquinói Szent Tamás:

A teológia foglalatja.

Második rész 1. (Ford.

Tudós-Takács János.)

Gede Testvérek Bt.,

Budapest, 2008, 5.

Szent Tamásról írt doktori értekezése után melyek voltak a legfontosabb állomásai és témái teológiai és spirituális kutatásainak?

Tíz évvel a doktori értekezésem után, 1969-ben publikáltam egy könyvet — a kiadó által adott címe: *Peut-on connaître Dieu en Jésus-Christ?* —, melyről szeretnék kicsit hosszabban beszélni, mert a megírása döntő jelentőségű volt számomra. A doktori értekezésem kiadása idején (1961) Szent Tamás gondolatai és írásai egyféle purgatóriumba kerültek. A skolasztikával szembeni kifogások közül némelyikre én magam is fogékony voltam: nem vett tudomást az idő és a történelem teológiai jelentéséről, nem helyezte Krisztust a teológiai diskurzus középpontjába, az Istenről való beszédben egy olyan merev logikának engedelmeskedett, amelynek mintha nem sok köze lett volna az Evangéliumhoz. Ezzel szemben akkoriban a figyelem a görög vagy a latin egyházatyákra irányult, akiknek talán közvetlenebbül trinitárius víziójuk volt Istenről. Azon gondolkodtak a teológusok, vajon egy tudatosabb odafordulás a történelemfilozófiákhoz (a leggyakrabban természetesen Hegel neve került szóba) nem tenné-e lehetővé, hogy jobban tiszteletben tartsuk a megváltás dinamikáját stb.

Közelebről is tanulmányozni akartam ezt a kérdést, már csak a hallgatósámmal szembeni becsületességtől vezérelve is, hiszen két-

ségtelenül mást vártak tőlem, mint Szent Tamás gondolatainak a bemutatását, legyen az mégoly újszerű. S akkor rájöttem arra, hogy ami Istent illeti, az a kérdés vagy probléma, hogy helyesen fejezzük ki Isten, az Egy és Háromságos Isten misztériumát, egészen a Nikaiai zsinatig (325) nyúlik vissza. Kinyilvánítva a Fiú egylényegűségét az Atyával, ez a zsinat hangsúlyozta ki a Három Személyben közös isteni lényegét is: a kérdés az lett, hogy miképpen lehet különbséget tenni közöttük oly módon, hogy megadjuk számukra teljes személyes konzisztenciájukat, eközben mégsem osztjuk meg Isten egyedüli Lényegét. Az egyházatyák vonatkozásában az a gondolat körvonalazódott bennem, hogy a különbség nem annyira a latin és a görög egyházatyák, vagy az egyházatyák és a skolasztika között húzódik, mint inkább a Nikaiai zsinat előtti és utáni teológusok között. Hipotézisem igazolásához meglehetősen alapos monográfiákat készítettem, egyet egy görög egyházatyáról, Nüsszai Szent Gergelyről, egy másikat pedig egy latinról, Szent Ágostonról, hogy lássam, trinitárius nyelvezetük hogyan oldja fel, egyáltalán feloldja-e a Nikaiai zsinat által támasztott teológiai nehézséget. Ezzel párhuzamosan megújult erővel ismét tanulmányozni kezdtem Szent Tamás trinitárius teológiáját. Arra a következtetésre jutottam, hogy végeredményben a két latin, Szent Ágoston és Szent Tamás jutott a legtovább a probléma megoldásában, és továbbra is Szent Tamás pontos, ugyanakkor, elismerem, logikai szigorúságában néha nagyon nehéz nyelvezete az, amelyik még ha nem is a legjobb, mindenesetre a legközelebb áll a Misztériumhoz. (Hozzáteszem, hogy ma már nem ugyanez a problematika; erre még visszatérek.)

Ezzel szemben, ami a Szentháromságos Isten és az üdvösség története közötti viszonyt illeti, úgy tűnt számomra, hogy sem az egyházatyák, sem a skolasztikusok nem igazán foglalkoztak a kérdéssel, mivel náluk a történelemre túlságosan rányomta bélyegét a bűnbeesés, hiszen ez utóbbi az emberiség történelmének eredeténél következett be. Krisztus először is Megváltó volt, a történelmet pedig e megváltói küldetés függvényében értékelték. Akkor Karl Rahner felé, illetve a Szentháromságról írt tanulmányához fordultam, amely nem sokkal korábban jelent meg a római Szent Anzelm egyetem benecései munkájának és kezdeményezésének köszönhetően napvilágot látott új teológiai kézikönyvben, a *Mysterium salutis*-ban. Lefordítottam a magam számára Rahnernek ezt az írását, amelyben olvasható híres alapaxiómája: „Az üdvösség oikonomiájának Háromsága azonos az immanens Háromsággal, és viszont.” Miután a tőlem telhető legnagyobb alaposággal tanulmányoztam írását és axiómáját, nem tudtam teljes mértékben elfogadni ez utóbbit: úgy tűnt számomra, hogy az Isten és műve közötti, mindkét irányban megvalósuló tökéletes reciprocitás veszélybe sodorja Isten autonómiáját és tiszta transzcendenciáját.

Hogyan léptem tovább? A hatvanas években volt egy olyan meglátásom, amely abszolút módon döntőnek bizonyult a számomra, s

amely a lét struktúrája mellett feltárt előttem egy másikat is, nevezetesen a szabadság és a történet struktúráját. Bizonyos körülmények miatt, melyekre most nem térek ki, sokat gondolkodtam a Teremtés könyvének második parancsolatán: „Ne egyél a kertnek fájáról!” Ez a parancsolat nagyon meglepett, sőt megütköztem rajta: hogyan lehetséges, hogy a Biblia szerint Isten az ártatlan embernek a makulátlan földi paradicsomban egy negatív parancsolatot ad halálbüntetés terhe alatt? Először azt gondoltam: ennek semmi értelme. Miért kell törésnek lennie a paradicsomban? Sokat gondolkodtam ezen a kérdésen, sokat is írtam róla egész életem folyamán, míg végül kialakítottam az általam a „negatív pozitivitásának” nevezett elméletet. Mivel a tiltás még a bűnbeesés előtti paradicsomban következett be, lennie kell pozitív és józan értelmének, mely képes formálni az embert. Akkor megértettem: ahhoz, hogy találkozassunk Istennel — amilyen Ő önmagában, s nem pusztán a számunkra jó és jótévő Istennel —, el kell fordulnunk önmagunktól és a saját érdekeinktől, s bízunk kell az általa kimondott Szóban. Ha el akarjuk kerülni a pusztulást jelentő halált, akkor el kell fogadnunk azt a halált, amelyik életet ad: a hozzánk intézett Szó lemondással teli meghallgatásából fakadó halált. Nem szerethetjük Istent meghalás nélkül.

Azt hiszem, ebben a pillanatban felfedeztem a magam számára egy olyan törvényt, amely véleményem szerint minden emberi kapcsolatnak is a törvénye: ha valóban találkozni akarunk egy másik személlyel, akkor el kell fogadnunk az ő alteritását, mely meghatározásánál fogva különbözik az én identitásomtól. Ez az alteritás nyilvánul meg a szavakban, amelyeket meg kell hallanunk, s amelyek meglepnek minket, a másik viselkedésében, amely talán zavarba ejt, mégis jelenvaló. Míg Rahnernek az említett alapaxiómáját nem tudtam elfogadni, addig tökéletesen közelállónak éreztem magamhoz egy másik formuláját, amely az embert mint az „Ige hallgatóját”-t (*Hörer des Wortes*) határozza meg. Nem tudunk közösségre lépni, ha megragadunk önmagunkban. Viszont teljesen önmagunkra találunk, ha elfogadjuk a másiknak a beszédében megnyilvánuló alteritását. A „mi”-hez csatlakozott „én” sokkal inkább önmaga, mint az egyedülálló „én”. Volt tehát egy építő jellegű lemondás (később fedeztem fel Michel de Certeau formuláját: *alkotó törés*), s a Biblia ezt a paradicsomba helyezte, ahol tehát volt bizonyos történet. A bűnbeesés csak később történt meg, ezért hát nem — még ma sem — meghatározó eleme az emberi történelemnek: ez utóbbi lényegét tekintve a paradicsombeli megpróbáltatást reprodukálja, ami szakadatlanul megújul. Meggyőződésem, miszerint a másikkal való találkozáshoz meg kell halnunk önmagunk számára, főleg ha a Másik maga Isten, a szenvedés és a bűn közötti viszony újragondolásához vezetett: ha a lemondás mindig szenvedés, akkor az adományhoz kötődő szenvedés végeredményben jó. Ha áldozatról akarunk beszélni, akkor az első áldozat a paradicsomban történt, ami az Istennel való kommunikációért elfogadott áldozat az Ő Szavára alapozva. A későbbiekben „kommunió-

ért hozott áldozat"-ról beszéltem, megkülönböztetve a „bűn miatti áldozat”-tól. Az első a valóság része, míg a második az elsővel szembeni elutasítást teszi jóvá.

E meglátásom következményei egyből világossá váltak a számomra, mint a teológia megannyi új vizsgálódási terepe. Csak röviden jelezve: a Krisztus által végbevitt megváltás talán nem rögtön a bűnbeesés miatt kiontott vér általi engesztelés, hanem inkább az ő találkozása Istennel, akinek teljesen átadta magát? Vajon magában a Szentháromságban nem lehetne újragondolni „Isten kenőzsisát”, nem úgy, mint fájdalmat és szenvedést a bűnbeesés miatti szenvedés értelmében, hanem mint egyféle abszolút adást — vajon mindegyik isteni személy nem a másik felé irányuló abszolút önátadásban konstituálódik? Módszertani téren szintén voltak következményei: a teológiában nem szabad megelégedni kizárólag a hit által megvilágított ész adta magyarázattal, hanem szükség van az elbeszélésre is, mert kezdetben és azóta is valami mindig történik: Isten szavának eseménye és az ember arra adott válasza; márpedig ez nem „következődik”, hanem „elmesélődik”; tehát szükség volt arra, hogy megalkossam az elbeszélésre irányuló teológiámat is.

Mindezt 1960-ban értettem meg, s azóta folyamatosan dolgoztam rajta, olyannyira, hogy eljutottam egy emberre vonatkozó meghatározáshoz, melyet igyekszem bemutatni és kommentálni legutóbb írt, idén ősszel megjelenő könyvemben. Ebben azt állítom, hogy *az ember egy beszéd által megszakított végtelen vágy*. A priori semmi sem határolja le a vágyat, kivéve a másik ember szava, aki azt kéri tőlem, hogy foglalkozzam vele, tehát hogy határt szabjak a saját vágyamnak, hogy megszakítsam azt azért, hogy az ő vágyával foglalkozzam, s ily módon a *mi* vágyunk által mozgatott közösségé váljunk. Mondhatom, hogy ez az 1960-as meglátásom azóta is kísér, s mintegy vezérfonalul szolgált valamennyi későbbi vizsgálódásomban. Másképpen szólva, nem olyan ember vagyok, aki egyik gondolatról vagy területről át-áttért volna egy másikra. Azt gondoltam, hogy ráleltem egy kulcsra, melyet igyekeztem használni, s azt vettem észre, hogy a segítségével számos ajtó megnyílik előttem.

Tehát ezeket a gondolatokat fejtettem ki említett könyvem, a *Peut-on connaître Dieu en Jésus-Christ?* utolsó, „Recherche d’une dogmatique” című részében, mert úgy tűntek számomra, alkalmasak arra, hogy eredeti és igaz választ adjanak a Szentháromság és az üdvtörténet látens kérdéseire, melyek aspektusait a könyv korábbi fejezeteiben vizsgáltam az egyházatyák, Szent Tamás és Rahner alapján. Azt hiszem, ez a mindösszesen száz oldalnyi szöveg a vázlata és a lényegi alapja mindannak, amit csak azóta írtam, ezért beszéltem róla most részletesebben.

Könyvemnek nem volt nagy sikere; bizonyára olvasták, de nem igazán fogadták el a benne kifejtett gondolatokat, legalábbis Franciaországban nem. A specialisták, Nüsszai Szent Gergely és Szent Ágoston szakértői ugyanúgy, mint a Szent Tamással foglalkozók, oly

módon vitatták értelmezéseimet, amit én nem mindig éreztem objektívnek. A velem egyidős teológusok pedig, akik többé-kevésbé Rahner feltétlen hívei voltak, azt nem fogadták el, hogy kritizálom a német teológust. Ezért aztán a „Recherche d’une dogmatique”-om nem is került igazán megvitatásra. Mivel csak annyit tudtak rólam, hogy egy Szent Tamás *Summájáról* írt könyv szerzője vagyok, személyesen pedig nem ismertek, mert szerzetesként ritkán hagytam el az apátságot, tapintatosan elkönnyveltek konzervatív teológusnak.

E könyve megjelenése után melyek voltak további legfontosabb teológiai vizsgálódásai?

Sor került ugye a II. Vatikáni zsinatra, s akkoriban sokat foglalkoztam ekkleziológiai kérdésekkel. Meglehetősen gyakran hívtak a rendemen belül és máshová is a zsinat idején és után, hogy beszéljek arról, milyen következményekkel járnak a zsinati dokumentumok a szerzetesi élet jellegére és reformjára nézve. Tehát sokat gondolkodtam a teológia e területéről, kongresszusokon vettem részt és tanulmányokat írtam. Mindez harminc évvel később az *Imaginer l’Eglise catholique* című összefoglaló jellegű könyvem megírásához vezetett, melyet a pannonhalmi Bencés Kiadó nagylelkűen kiadott magyarul is. De mostani beszélgetésünkben inkább nem részletezném munkámnak ezt a területét, inkább visszatérnék a szűkebb értelemben vett teológiához.

Meg kell mondanom, hogy a zsinat után nehéz időszakot éltem át, mely kissé hasonlított a Ratzinger professzor által megélt időszakhoz. Joseph Ratzinger sokat gyötrődött a zsinat után, mert úgy érezte, hogy minden kárba fog veszni, hogy megkérdőjelezi a hit lényegi elemeit, például Krisztus feltámadását, a Megtestesülés értelmét stb. Nekem is hasonló benyomásom támadt, és kissé tanácstalan voltam. A rákövetkező tíz évben (1969–1979) szinte semmit sem publikáltam, kivéve egy nagyon hosszú tanulmányt a feltámadás hermeneutikájáról, mely témáról sokat vitatkoztak a hetvenes években.

De aztán úrrá lettem a zavarodottságomon. Megértettem, hogy a véleményem szerint végletes megjegyzések, melyeket mindenfelé halottam vagy olvastam, egyféle növekedési krízisből erednek: a teológusok talán első alkalommal érezték szabadnak magukat arra irányuló törekvésükben, hogy miként lehet megfogalmazni a hitet, egészen addig tiltott vagy gyanakvással szemlélt intellektuális eszközök felhasználásával. Nem lehetett elvárni tőlük, hogy azonnal rátaláljanak a megfelelő kifejezésekre, annál inkább sem, mert magának az ortodoxiának is próbára kellett tennie a bizonyosságait. Arra gondoltam, hogy jobban be kell hatolnom a modern problematikákba, és akkor nekiláttam még alaposabban tanulmányozni a filozófiát, amelyhez Jean atya évekkal korábban már kedvet csinált nekem. De mindeközben nem mondtam le a Szent Tamástól nyert meggyőződéseimről, és felhasználtam a Teremtés könyvének parancsolatával kapcsolatos meglátásomat is, melyről az imént hosszabban beszéltem.

Lelkesedéssel tanulmányoztam Hegelt a lét és a nem-lét dinamikus azonosságát proklamáló dialektika miatt, ami lehetőséget adott számomra, hogy jobban megértsem a „negatív pozitivitását”: olyan

kifejezési eszközöket találtam nála, amelyek illeszkedtek az általam korábban megsejtettekhez, s eközben meg tudtam őrizni a távolságot is, hogy ne fogadjak el kritikátlanul egy komplex dialektikus monizmust. Tanulmányoztam Heideggert, aki a gondolkodástörténetre vonatkozó víziója és a mindig megidézett, ám sohasem meglett létre történő állandó hivatkozása miatt érdekelt. Tanulmányoztam Derridát, főleg az első írásait. Mindig is érdeklődtem az evolúció iránt, s olvastam kapcsolódó munkákat, hogy próbáljam megérteni a föld és az ember fizikai történelmének az értelmét, a történelem globalitásának keretein belül. Freud és Lacan egyes írásai, különösen a nyelvről szólók, sok meggondolnivalóval szolgáltak számomra, emellett sokat profitáltam egy jezsuita pszichoanalitikus, Denis Vasse ezzel kapcsolatos előadásaiból és egyéni értelmezéseiből. Természetesen tanulmányoztam Paul Ricœur műveit is. A szociológia területén lelkesen érdeklődtem Marcel Mauss és Claude Lévi-Strauss munkái iránt, különösen tekintettel az adomány problematikájára. Amikor két évig munkás környezetben végzendő evangelizációs munkára szánt szeminaristákat tanítottam, szembesültem Marxszal. De soha nem érnék a lista végére! Furcsa módon, ami csak látszatra furcsa, mindezzel egy időben újra kézbe vettem az utolsó görög filozófusok, elsősorban Proklosz és Pszeudo-Dionüsziosz munkáit is, mert a kontemplatív görög gondolkodás keretein belül ugyanazt a dialektikát alkalmazták, mint kései modern utódaik, akik így felőlük nézve jobban értelmezhetők.

Végül — 17 évvel az első után — publikáltam egy második könyvet, melynek nagy bátran ezt a címet adtam: *Dieu, le temps et l'être*. A két könyv megjelenése között eltelt hosszú idő magyarázata a már említett ekkleziológiai kérdésekre irányuló munkám, valamint az, hogy időre volt szükségem mindezekhez a filozófiai vizsgálódásokhoz. A második könyvem címe tehát *Dieu, le temps et l'être* [Isten, az idő és a lét], s nem pedig *Dieu, l'être et le temps* [Isten, a lét és az idő]. Mert ténylegesen arra a meggyőződésre jutottam, hogy az objektív módon megélt és személyes módon elbeszélte idő a Kinyilatkoztatás lényegi tere, miközben a lét biztosítja az idő és az azt megélt emberek objektív lehetőségét. Könyvem tehát az idő és a lét fogalmi kapcsán a modern filozófiai gondolkodás értékelését nyújtja, s egy, az elbeszélte időre és a lét analógiájára alapozott teológia lehetőségét jelzi. Lényege a benne felvázolt krisztológia, mely egyszerre támaszkodik egyrészt a feltámadásról, a passióról és egyes olyan ószövetségi alakokról szóló bibliai szövegekre, akikben a próbára tett ártatlant látjuk, másrészt a „kommunióért hozott áldozat” (a későbbiekben „tragédiának” nevezem) és a „bűn miatti áldozat” (a későbbiekben: „dráma”) közötti különbségre irányuló meglátásom elmélyítésére. Összességében ez a könyvem mintegy a *Peut-on connaître Dieu en Jésus-Christ?* második része. Míg az első meglehetősen észrevétlen maradt, ez utóbbit több nyelvre lefordították. De én azt gondolom, hogy a kettő összetartozik.

Írt egy könyvet a katolikus egyház teológiai történetéről is, amely szintén megjelent már magyarul.

Gyakran elgondolkodtam azon, hogyan lehetséges, hogy a katolikus egyház a reneszánsz és a 19. század közepe közötti időszakban, mondjuk Nicolaus Cusanus és Newman között, egyetlen egy nagy teológust sem hívott életre magából (ha eltekintünk a spirituális teológiától). A 17. században élt Descartes-ot és Malebranche-t kivéve a gondolkodástörténet, akárcsak a vallásos filozófia nagy nevei inkább protestánsok, majd agnosztikusok, vagy pedig nyíltan ellenségesek a kereszténységgel szemben. A katolikus egyház nem keltett életre semmi olyasmit, ami megközelíthetné Spinozát, Leibnizet, Herdert, Kantot és a nagy német idealista filozófusokat, aztán Feuerbachot és Marxot stb. Szerettem volna megoldani a terméketlenségnek ezt a rejtélyét, amely olyannyira ellentétben áll a korai időszak és a középkor katolikus gazdagságával, ezért megpróbáltam évszázadokat átvélően felvázolni a katolikus egyház teológiai erőfeszítéseit. Vállalkozásom nyilvánvalóan vakmerő, szükségszerűen hiányos és talán egyoldalú. De ott élt az emlékezetemben a kedves Jean Neufville atya és az általa követett módszer. Tehát megkíséreltem a katolikus teológia egyféle elméleti áttekintését nyújtani, ami engem nagyon érdekelt, és római hallgatóimat sem hagyta hidegen. Ez a munka nem adta meg számomra a teljes választ a modern katolikus idők terméketlensége által felvetett kérdésre, de lehetővé tette, hogy jobban felfedezzem és kihangsúlyozzam azoknak a kategóriáknak az összjátékát, amelyek véleményem szerint uralták a gondolkodástörténetnek ezt a folyamatát: az Egy, a Lét és az Idő.

Mi a legutóbbi munkája?

Az évek során egyre határozottabbá vált az a meggyőződésem, hogy a katolikus teológia, amennyiben jól művelik, figyelemre méltóan intelligens, és képes olyan felszabadító gondolatokkal szolgálni, amelyek segítségével megérthetjük Istent, a világot és az embert. Abban is hiszek, hogy olyan eszközökkel rendelkezik, amelyek lehetővé tehetnék egy kiengesztelődött jövő felmutatását a jelenlegi világnak. A katolicizmus ereje talán a testre, a realitásra irányuló figyelmében rejlik, ami nélkül a megtestesülés gondolatának nincs értelme, másrészt pedig abban, hogy határozottan állítja a szabadságot. Tehát élt bennem a vágy, hogy valami olyasmit írjak, ami megmutatná még a nem katolikus olvasóknak is, hogy az Evangélium csodálatosan intelligens, és képes ígéretes utakat kijelölni az ember számára.

Ehhez olyan területeket is tanulmányoznom kellett, amelyek mindig is érdekeltek, de korábban csak felszínesen ismertem őket, különösen a tudományfilozófiát, vagy inkább a tudományfilozófiákat. Arra gondoltam, hogy megpróbálom feltérképezni tudomány és hit viszonyát a tudományfilozófia kérdéseiből kiindulva. Igyekeztem hát tájékozódni, és tőlem telhetően megérteni bizonyos dolgokat. Arra véltem jutni, hogy azok a tudományos szakemberek, akik próbálnak humánusan gondolkodni a szaktudományokról, kénytelenek olyan kérdéseket is feltenni maguknak, amelyeket „metafizikai” kérdéseknek nevezhetünk. Ugyanakkor túlnyomó többségükben, első-

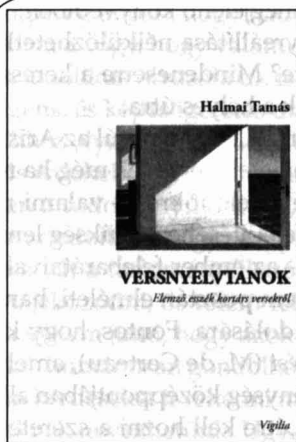
sorban talán a biológusok, nem képesek elfogadni a realitását vagy autonómiáját az ember azon régiójának, amit „lélek”-nek nevezünk, még kevésbé Istent vagy a vallást. Elutasításuk megértéséhez próbáltam ismét a történelem felé fordulni, és arra a meggyőződésre jutottam, hogy a modern gondolkodás általában véve (tehát nem pusztán a filozófia) egyféle „horizontális másodpéldánya” az antik platonizmusoknak. A platonizmus emelkedő dialektika alkalmazásával kereste az Egységet, mely dialektika lassanként megtisztult mindenféle anyagi, mobilitással bíró, kevert realitástól, és a matematika kvázi misztikus felértékeléséhez jutott el — ezt a gondolkodásmódot a szám határozza meg, a tér és az idő mindenféle realitásán túl —, míg végül szinte érintette a misztikus kontemplációt. Azt hiszem, a modernitás korszakai szintén egyféle dialektika korszakai, azonban ez a dialektika megmarad az evilági időn belül. A történelemmel azért foglalkozott, hogy elérjen valamiféle „abszolút jövőt”, bármilyen legyen is annak a természete. Az utolsó periódusban pedig, mely a mi mostani időnk, a nagy dialektikus szintézisek bukása szimbolikus módon nyilvánult meg a berlini fal leomlásával. Ekkor a dialektika átlépett matematikai fázisába (ennek szintén megvan a megfelelője Platón utolsó írásaiban), aminek az eredménye a „virtuális” határtalan felmagasztalása. Azt gondolom, és ezt próbáltam meg kifejtetni a könyvemben, hogy matematikai monizmus korszakában élünk. Nem igazán veszik már figyelembe az időt, a teret, az emberi testet, hanem univerzális virtualizáció jellemez mindent. Márpedig napjainkban nagyon is húsbavágóan látjuk a virtualizáció határait, amikor a válság arra kényszerít minket, hogy tervbe vegyük a visszatérést egy immár nem virtuális, hanem reális gazdasághoz. E téren Arisztotelész túlságosan megvetett nyelvezete visszaadhatná számunkra a realizmust. Egyébként gyakran meglepődtem azon, hogy a tudományos szakemberek, amikor megpróbálják elgondolni szaktudományukat egy humánfilozófia keretén belül, olyan formulákat használnak, amelyek nagyon közel állnak Arisztotelész, sőt Szent Tamás formuláihoz. Mindezt igyekeztem végiggondolni a szóban forgó, ősszel megjelenő könyvemben; véleményem szerint a reális idő és tér helyreállítása nélkülözhetetlen, de vajon milyen árat fogunk fizetni érte? Mindenesetre a keresztény hit segíthet abban, hogy visszatérjünk a helyes útra.

Végül is azt gondolom, hogy túl az Arisztotelész/Platón feszültségen — amely máig elevenen él, még ha nem teszünk is közvetlen utalásokat ezekre az elődökre — valami másra lenne szükségünk egy új civilizáció felépítéséhez. Szükség lenne — erről szól könyvem harmadik része — az ember felebarátaival, földdel és Istennel való viszonya újféle, nem pusztán elméleti, hanem a gyakorlatban is érvényre jutó elgondolására. Fontos, hogy komolyan szemügyre vegyük az *alkotó törést* (M. de Certeau), amelyről az imént beszéltem, s amely a kereszténység középpontjában áll: hozzájárulhatna a világ újjáalkotásához. Létre kell hozni a szeretet teológiáját egy megújí-

tott civilizáció érdekében. S akkor, Kant harmadik kérdésére utalva, amit könyvem címéül választottam, szabad lesz remélnünk.

*Hogyan látja a „szere-
tetet teológiájának” a
perspektíváit?*

Egyszer Mgr Lefebvre-nek — aki azt állította magáról, hogy az ortodoxia védelmezője és korunk Atanázja — VI. Pál azt írta: „a II. Vatikáni zsinat ugyanolyan fontos volt, s bizonyos szempontból még fontosabb is, mint a Nikaiai zsinat”. Nem tudom, mit gondolt pontosan VI. Pál. De az bizonyos, hogy a Nikaiai zsinat kezdete volt egy olyan 2000 éves periódusnak, amikor a keresztény hit, de az emberi civilizáció is a Logosz, a Lényeg, az Igazság és a Hatalom jegyében került elgondolásra és megvalósításra. Mindez értékes gyümölcsöket termett a hit intelligenciája és a társadalom felépítése szempontjából. De ott voltak a már említett határok, s akárhogy is, most e periódus végét látjuk. Talán nem vagyunk hűtlenek VI. Pálhoz, ha azt mondjuk, hogy a II. Vatikáni zsinat egy újabb, talán 2000 éves periódus nyitánya, amikor a hitet és a realitást a Szeretet, a Kapcsolat, az „Alkotó törés” jegyében fogjuk átgondolni és megélni. A most véget érő nyugati civilizáció értékei nem fognak eltűnni, azonban beépülnek egy másik vízióba, mely tágasabb lesz, s közelebb áll majd az ember legfelső vágyaihoz és Jézus Krisztus kinyilatkoztatásához egyaránt. Fontos lenne elkezdni felvázolni, hogy milyen is lesz ez az eljövendő 2000 év; mint a régi időkben, a korunk embereivel folytatott meg gondolt, ugyanakkor nyitott vitákban kellene ezt megtenni. Hozzá kellene látni a nélkülözhetetlen reformokhoz, s az egyház a II. Vatikáni zsinatnak köszönhetően jól tudja, hogy mit kérnek tőle és mit kell megvalósítania. Én magam egy kis könyvről álmodom, melynek ez lehetne a címe: *Imaginer la foi catholique* [Milyennek képzeljük el a katolikus hitet?]. Talán három részből állna, melyek címeit XVI. Benedek legfontosabb írásainak a címeiből lehetne kölcsönözni: „Az Isten szeretet”, „A reményben lettünk megváltva”, és végül, illetve mindekelőtt: „Jézus Krisztus”.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA:

Halmai Tamás
Versnyelvtanok
Elemző esszék kortárs versekről

Ára: 1.900 Ft
Megvásárolható vagy megrendelhető
a Vigilia Kiadóhivatalban:
1052 Budapest, Piarista köz 1.
Telefon: 486 4443

Természet (Semmittevés)

ILMA RAKUSA

Ilma Rakusa (1946) költő, író, műfordító, Svájcban él. A fordítás alapjául szolgáló mű: *Natur (Nichtstun)*. In: Ilma Rakusa: *Langsamer!* Droschl Verlag, Graz–Wien, 2006, 29–36.

Amikor Nietzsche azt követelte, hogy az emberi jellemben „nagy-mértékben erősödjék meg a szemlélődés készsége”, Goethénél keresett kapcsolódási pontot: „Goethével együtt mindannyian felismerjük a természetben a megnyugvás nagy eszközét a modern lélek számára” (*Emberi, túllontúl emberi I., A vallásos élet*). A természet Goethe számára megbízható, változatlan, önmaga forrásaiból regenerálódó teljességet jelentett, egy szóval: a fausti-velociferikus szféra ellenvilágát, jóllehet tudatában volt annak, hogy a tett embere e világot is megtámadja majd.

Mi jut eszébe a most emberének a természetről? Károsítás, kizsákmányolás, mérgezés egyfelől, zöld oázisok, rezervátumok, a pihenést szolgáló területek, turistaparadicsomok másfelől. A természet mindkét esetben gúzsba kötve, uralom alá vonva, elűzetiesítve jelenik meg. Tiszteletet szinte csak akkor ébreszt maga iránt, ha katasztrófákat okoz. És a bennünk élő romantikus a megmaradt természetben mégis vigaszt, nyugalmat, egy „ép világot” keres; a természetnek kell őt kárpótolnia a hektikus mindennapokért, megajándékoznia a harmonikus szépség érzésével. Amit a reklámok a turistáknak hirdetnek, és amit csillogó úticélként giccsesen ajánlanak, ilyen vágyakon alapszik, de pusztán illúzióknak bizonyul. A karibi homokos partot nem meghódítani, hanem „olvasni” kell; ha az erdő csendjében harsányan kiáltok, nem az erdő hangját hallom, hanem a magamét.

Ahhoz, hogy a természet — miként Goethe szerette volna — szemlélődésre tanítson, szubjektumnak kell tekintenem. Tárggyá alacsonyítva, sportesemények és a pihenés pusztán tartozékként nem szólal meg. Gazdagsága csak akkor nyílik meg, ha időt hagyok rá, hogy megszólítson, minden érzékemmel, szememmel, szaglásommal, tapintásommal elmerülve benne. Az „olvasás” nyitottságot és empátiát feltételez, türelmet és a csodálkozás képességét.

A csodálkozás annak észlelésével kezdődik, ami van, ahogyan Inger Christensen nagy teremtésversében, az *ábécében* (1981) bemutatja:

„a barackfák vannak, a barackfák vannak // a páfrány van; és a gyalogszeder, a gyalogszeder / és van virágzó ág; és van hidrogén, hidrogén // vannak tücskök; mezei katáng, króm / és citromfa; és vannak tücskök; / cinke, cédrus, ciprus, cerebellum // (...) van szürkegém, szürkés-kék, ívelt / háttal, fekete tollbóbitával / világos farktollal van; kolóniákban / van, az úgynevezett óvilágban; / és

vannak halak is; és van halászsas, hófajd, / sólyom; szentperje és a bárányok színei; és van bomlás, van fügefá; / és hibák vannak, durvák, rendszerezsek, / véletlenek; van távirányítás és vannak madarak; és gyümölcsfák, és gyümölcs a gyümölcsösben, ahol / van barackfa, vannak barackfák, / olyan vidékeken, ahol a meleg épp azt a színt adja a húsnak, amilyen a baracké...”

A vers egyre csak bővíti a felsorolást, amely az ábécében előrehaladva betűről-betűre bonyolultabb lesz (a Fibonacci-sor fejlődése szerint, minden tag az előző két tag összegével egyenlő). Az olvasó szeme előtt bontakozik ki a világ mint a természet és az emberi teremtes összessége, amihez társul az idő és a történelem, végül pedig a lírai én is a maga különös érzékelésmódjával és emlékeivel. De nem nyomja agyon a verset a maga súlyával, a dolgok megnevezése a földolog. Nyugodt ritmusban, méltósággal és komolysággal mutat rá Christensen arra, ami létezik — a létező dolgok mulandóságának tudatában. A „teremtéstörténet” alapját a halál gondolata veti meg, de a félelemből semmit sem érezni. Mintha egyfajta kozmikus rendre hagyatkozna, ami — a legkisebb dologban is megmutatkozva — transzcendenssé teszi az időt és a teret:

„...nézd az áttetsző forrást / kevés vízzel fakadt / kaptatva újra fölfelé a hegyen / és a föld nélküli rózsák / lápokban rejtőznek, / elveszíthetetlen porukat / a végtelenbe szórják / ott letisztázzák őket ugyanolyan frással / mint amilyet a felhők futása ír / mint amilyenel az ősmadár írt a kőbe / át a szédítő égbék tiszte / végtelenbe / végtelenbe...”

Christensen tiszteletre méltó természetszemlélete felhívja a figyelmet a természet mohó kisajátításának veszélyeire, és kontemplatív jellegének köszönhetően közvetít valamit a természet megnyugtató hatásából: a költészet katalizátorként működik. A költészet a technika és a sebesség által varázstalanított világ visszavarázslásának médiuma.

Peter Handke is megfontoltan és tisztelettel közelít a természethez, de mindig a megfigyelő én nézőpontjából, amely a természetben és a természetnek köszönhetően az epifánia pillanatait éli át. A természet nála katalizátor, az azt leíró szöveg pedig nem más, mint kísérlet a természet felébresztésére. Az *Egy évem a senki öblében* című kötetének egyik elbeszélésében, melynek címe *Mese az új időkből*, erre a varázslatos bekezdésre bukkanunk:

„Mintha jel lett volna, hogy az erdő közepére értem, másképp vilant ott a fény, mint bárhol máshol, amerre korábban jártam, nem volt semmi víz, még a szokásos kis tócsákat se láttam, csurgó vizet se. A porfinomságú homokból nem épültek halmok az úton, mint mindenütt máshol az öbölben, hanem mintha a föld alól szivárgott volna fel, áttörve a vékony humuszcétegen, és messzire elnyúló dűnét alkotott, ami a rézsún is éppolyan mezítenül mutatta magát, csak ott kötöttebb, agyagosabb volt, átszőve gyökerekkel, a dűnék oldala itt-ott át volt lyuggatva, úgy festett, mint az ókori barlangvárosok, a lyu-

kakból bányászmehek bújtak elő, zsongtak, felröppentek. — Az út egyenes volt, de állandóan emelkedőkre futott fel, aztán alábukott, végül a semmibe veszett egy távoli tájon, ahol már csak egy reflektor égett, bár a görbe ágak árnyai ott is éppolyan mintázatot rajzoltak a derengésbe, mint a cipőm orra előtt. A homok szakaszcsoportra változtatta a színét, a löszsárgából hamuszürkébe ment át, szénfeketéből parti fehérbe, téglavörösbe, avarbarnába. A színek élesen elváltak, útszakaszcsoportról útszakaszcsoportra, és mindegyik színben a neki megfelelő állat volt látható, mintha a homokból keltek volna ki. — A világos sárgából egy citromlepke szállt fel. A sötét szakaszcsoporton élénk, izgó-mozgó, egyforma sötét süngyűket láttam, hármassal csoportosultak, akár csak az erdőig húzódó előváros címerén, és ott, ahol az út hirtelen feketébe váltott, hozzá illően egy varjú lépkedett, a kegyeimet kereste, amivel inkább egy kacsára emlékeztetett, tollazatának csillogása pedig a feleségemre, aki elmenekült tőlem...”

Amíg Christensen megjelenítve felsorolja a létező dolgokat, az általánost az egyedi fölé rendelve, addig Handke elbeszéli — fél-múltban —, miként látja a természetet kiválasztott hőse a maga első személyű perspektívájából. Kínos pontossággal festi le környezetét anélkül, hogy saját személyét kihagyná a játékból. Az a pillanat, amely körül minden kering, látszólag az én percepció energiájának van alárendelve, telítettségét azonban az én és a természet közt érvényesülő „ozmózisnak”, sokrétű egyezésüknek, jelszerű kapcsolatuknak köszönheti.

Handkénál újra és újra lassan bejárható, bonyodalmas utakra bukkanunk, amelyek boldog-sűrű pillanatokba torkollanak. Epikája, akár csak Christensen nagyszabású világábécéje, a teljességre törekszik, kígyózva, mint egy folyó, és nem idegenek tőle a tempót visszafogó elkalandozások, ahogyan a türelmes szemlélődés sem, hisz éppen elég gyakran van szó nála az utak bejárásáról, ami különleges ritmust teremt, felidézi a dolgokra irányuló pillantást. Menni, ez nem semmittevés, igaz, nem is munka, inkább nomadizáló mozgás, ami ebben az esetben valójában kutatás. „Menjetek addig, amíg meg tudjátok különböztetni a részleteket, olyan lassan, hogy megértsetek, mennyire nem önmagatokhoz tartoztok” (*A falvakról*). A kutatás szerve a szem, és még inkább a láb, jóllehet az érzékiségnek, ami abból fakad, hogy a láb megérinti a földet, megvan a maga ismereti értéke. Aki gyalog jár, súrlódást és ellenállást érez, és lépésről-lépésre érzi a saját súlyát, hogy az életkoráról ne is beszéljünk. „De mindjárt más a helyzet”, írja Milan Kundera a *Lassúságban*, „ha a sebesség képességét az ember egy gépre ruházza: ezzel kikapcsolja a testét, testetlen, anyagtalan sebességnek adja át magát, a tiszta sebességnek...”¹

Handke hősei — ahogyan a szerző is — szeretik a lassúságot, önnön nehézkedésüket, a tájat. Szlovén és spanyol vidékeket járnak be, erdőkön vagy városzéli övezeteken kelnek át, ahol a természet és a civilizáció egymásba folyik. Mindig indulás és megér-

¹Milan Kundera: *Lassúság*. (Ford. Vargyas Zoltán.) Európa, Budapest, 1996, 6.

kezés között vannak, örökké a nyugalmat, a szilárdságot keresik. Vajon a letelepedést is? Igen, de hol telepedhetnének le és hogyan?

Eszünkbe jut erről Adalbert Stifter, aki egy évvel a halála előtt felkereste szülőfaluját, Oberplant, és szülei házában megírta (töredékben maradt) önéletrajzi művét, az *Életemet*. A szöveg olyan helyet keres, ahol a valóság és az emlékezet kikérdezheti a másikat, és viszonyba léphetnek egymással — és mindezt ritka esztétikai türelemmel, amit Hans-Georg Gadamer azon kijelentése igazol, „hogy a műalkotáson megtanuljuk az elidőzésnek egy sajátos fajtáját”² (*A szép aktualitása*):

„Ezen az ablakdeszkán láttam azt is, ami kívül történt, és igen gyakorta mondtam ilyesmit: »Ott megy egy férfi Schwarzbach felé, ott megy egy nő Schwarzbach felé, ott megy egy kutya Schwarzbach felé, ott lépked egy liba Schwarzbach felé«. Erre az ablakdeszkára hosszában szép sorban fenyőforgácsokat fektettem, és összekötöttem őket keresztbe fektetett forgácsokkal is, és azt mondtam: »megcsinálom a magam Schwarzbachját!« Emlékeimben örökké nyár van, amit az ablakon keresztül néztem, téli emlékem abból az időből egyáltalán nem maradt.”

Stifter gyerek-énje az ablakon keresztül tekint ki az utcára, ahogyan a gyerekek ma a televíziót nézik. Azzal a különbséggel, hogy ő valóságos eseményeket ragadott meg, és aztán játszva leutánozta őket. Minden ilyen játéknak az volt a feltétele, hogy legyen egy megbízható hely, és ez volt az ablakdeszka. Szolid jelenlétéhez kötődött a játékos hangulat könnyűsége, csakúgy, mint az önazonosság megelégsének kalandja.

Amit ekképp megállapítottunk, ma is érvényes. Sőt talán ma igazán. A heves változások, a terek demokratikus kiegyenlítődésének és a kommunikatív ubikvitas korában a szilárdság a legfontosabb. Hogy határozottan nemet tudjunk mondani az akceleráció és a szimuláció túlzott követeléseire. Ülök a fotelban, és nem csinállok semmit, egyszerűen vagyok. Érzem a súlyomat, érzem, milyen nehezek a tagjaim, érzem a csendet magam körül. Látom, amint egy kis szúnyog letelepszik a karfára. Az ablakdeszka fehér. Most van. (A közvetlen lét valós ideje, nem a mediális interaktivitása valahol és sehol a világban.)

„(Időnek lenni.) // (Semmit *tenni*.) // Semmit, csak az éjt. // ... / (lélegezni)” (Oswald Egger).

Schein Gábor fordítása

²Hans-Georg Gadamer:
A szép aktualitása.
(Ford. Bonyhai Gábor.)
T-Twins, Budapest,
1994, 70.

MINDSZENTY JÓZSEF VAGY HAMVAS ENDRE?

A vatikáni diplomácia, a budapesti rezsim és a Püspöki Kar: kiutkeresés 1963 tavaszán

König bíboros első látogatása és Mindszenty felkészülése a látogatásra

König bíboros első alkalommal 1963. április 18-án látogatta meg Mindszenty József bíboros hercegprímást, esztergomi érseket Budapesten, az amerikai követésén. Ezt utána számos más látogatás követte, egészen 1971. szeptember 28-ig, amikor Mindszenty elhagyta az amerikai követéséget.

König bíboros elkövetett egy hibát: nem látogatta meg Hamvas Endre csanádi megyéspüspököt, aki Grösz József 1961 októberében bekövetkezett halála után a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke lett, pedig az ő meghívására érkezett Magyarországra. Vízumkérelmében úticélját Hamvas püspök meglátogatásában jelölte meg, de eltitkolta igazi úticélját: Mindszenty bíboros meglátogatását.

Ezt a magyar kormánytényezőik ismételtelen nehezményezték. Néhány héttel később, a május 7–9. között folytatott hivatalos tárgyalásaik folyamán a magyar kormányképviselők — Prantner József, az AEH elnöke, Miklós Imre, az AEH helyettes elnöke és Puja Frigyes külügyminiszter-helyettes — tiltakozásukat fejezték ki Mons. Agostino Casarolinak, aki a Vatikánban ez idő szerint a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának (ma az Államtitkárság második szekciójá) helyettes titkára volt (négy évvel később lett érsek és lett helyettesből titkár).

König bíboros nem tehette meg, hogy közli a magyar vízumigénylésnél valódi úticélját. Előző évben vízumkérelme ügyében nézeteltérés volt, eme látogatását megelőzően több mint egy hónapig, már március 8-tól kezdve foglalkozik vele a (nyugati) sajtó; legalábbis ekkor olvasta először a hírt Mindszenty, volt ideje arra, hogy fölkészüljön fogadására. König bíboros titokban akarta tartani utazását — ezért otthon nem jelentette be úticélját, még Rossi bécsi apostoli nunciust sem értesítette, csak aznap este későn, amikor a hírügynökségek már világgá repítették a nagy hírt. Az osztrák nagykövet kocsián érkezett, a határtól kísérték a magyar belügyi szervek, megjelent Budapesten a Szabadság téren, ahol — miután nem volt hajlandó megnevezni magát — az amerikai követéség portása nem akarta beengedni. Majd egy arra járó tisztviselő fölismerte a civilben érkező vendéget, akinek érkezését már várták, és bemehetett Mindszentyhez.

Mindszenty bíboros, amikor König tervezett látogatásáról szóló hírt olvasta, első gondolata az volt, hogy — nagykövet nem lévén — Owen T. Jones ideiglenes ügyvivőnek Washingtonba küldött kommentárja szerint biztosítsa pozícióját, s erő tudatában tudjon tárgyalni és érvényt tudjon szerezni feltételeinek. Levelet írt Dean Rusk amerikai külügyminiszternek — ez már sokadik tucat levele volt az elmúlt hat és fél év folyamán —, amelyben megkérdezte, továbbra is nyitva áll-e még számára a menedék. Az igenlő válasz március 15-én táviratilag érkezett az amerikai külügyi szolgálat zárt rendszerén. — Ezt április 1-jén Kennedy elnöknek írt levelében köszöni meg.

Ezt követően, március 28-án hosszú levélben fordult Cicognani bíboros államtitkárhoz, amelyben — mint utólag, Mons. Casaroli első nála tett látogatása után értelmezi — feltételeit írja meg. A levelezés elég bonyolult volt: miután nyitott borítékban átadta a budapesti amerikai ügyvivőnek, az táviratilag továbbította Washingtonba, s ott döntötték el, hogy elküldhető-e a címzettnek. Miután ezt eldöntötték, futárszolgálatlaltal megküldték a washingtoni apostoli delegátusnak,¹ aki — Egidio Vagnozzi érsek — diplomáciai postán továbbította a Vatikánba. Mint utólag megállapítható, Agostino Casaroli, aki hivatalos útra érkezik Bécsbe, május 7-én reggel Budapestre indulásáig még nem kapta meg ezt a március 28-i levelet, amelyet felkészítése céljából Rómából utána küldtek.

Mindszenty, nem várva meg a választ, április 8-án újabb hosszabb levelet írt a bíboros államtitkárnak, amit utólag szintén feltételként értelmez.

A Magyar Katolikus Püspöki Kar elnökének vatikáni tárgyalásai

Ezekkel az eseményekkel párhuzamosan, azokról semmit sem tudva, Hamvas Endre levélben fordul Cicognani bíboros államtitkárhoz. Időpontot kér Rómában, ismertetni akarja az új helyzetet: a budapesti kormány hajlandó tárgyalni. A válasz azonnal érkezett: szívesen, de nem kell emiatt lejönni Rómába, mivel a kijelölt tárgyalópartner éppen Bécsben van. Mons. Casaroli hivatali szintjének megfelelő feladatot látott el: a Vatikán részéről ellátta kézjeggyével a nemzetközi konzuli egyezményt, amelyet a világ összes államának képviselői Bécsben írtak alá.²

A vatikáni tárgyalásokra április 29-én kerül sor a bécsi apostoli nunciatúra épületében. Hamvas püspök Brezanóczy apostoli kormányzóval

együtt érkeznek. Látogatását engedélyezte az AEH, utólag jelentést is kellett írniuk róla.

Casaroli élénken emlékezik ennek egy mondatára, amelyet utólag többször is összefoglal, előbb egy rövidebb referátumában, majd emlékirataiban. Ebben olvassuk: „Helyzetünk napról napra elviselhetetlenebb, az állami szervek rendszeres nyomása megfojtja a katolikus életet..., fennáll az a veszély, hogy néhány éven belül megfogyatkozik az egyház hierarchikus szerkezete, az Apostoli Szentzsék által kinevezett főpásztorok fokozatos elhalálózása vagy eltávolítása miatt... tehetetlenek vagyunk és elveszítettük reményünket, csak az Apostoli Szentzsék segíthet: ne hagyjon el minket, amikor úgy tűnik, van egy reménységünk és a kormány kész a tárgyalásra.”³

Ez a mondat, érthető okokból, nem kerül be az AEH-nak leadott hivatalos jelentésbe. Hamvas és Brezanóczy magánakciója volt, hogy egyáltalán megfogalmazták. Hogy védje magát, Hamvas Königet panaszolta be, alkalmat adván a magyar kormány szerveknek, hogy Róma felé tiltakozzanak.

Vallásszabadság Magyarországon 1963-ban. A Magyar Katolikus Püspöki Kar elnökének ennyi volt a mozgástere! (?)

Hamvas számára a kérdés azért is fájó lehetett, mert ő tett javaslatot König személyére, amikor 1962. november 11-én, a zsinati első ülés szak alatt Antonio Samorè érsek, Casaroli hivatali előljárója fogadta, ő számolt be arról, hogy korábban már meghívta Königet Budapestre, de ő nem kapta meg a vízumot (ami miatt utólag a magyar kormány sajnálkozott).⁴

Mons. Casaroli első látogatása és Mindszenty bíboros

Mons. Casaroli huszáros gyorsasággal hajtja végre azt a távirati utasítást, amelyet Rómából küld neki Bécsbe Cicognani bíboros államtitkár: föl kell venni a kapcsolatot „ad referendum” a budapesti kormánnyal, meg kell látogatni Mindszenty bíborost, majd Csehszágban Beran érseket. Április 27-én elmondja a bécsi magyar nagykövetnek, hogy König látogatása nem tekinthető hivatalosnak, de az övé igen; vízumigénylések nem jelöli meg úticélnak Mindszenty meglátogatását, mivel még nincs birtokában az amerikaiak engedélye. A budapesti amerikai követség csak május 6-án értesül táviratilag szándékáról, ugyanis aznap délből a washingtoni apostoli delegátus megkereste a State Departmentet — az amerikai külügyminisztériumot —, és hivatalosan is kérvényezte Casaroli Mindszentynél teendő látogatásának engedélyezését. Prantner József AEH elnök beleegyezését Mindszenty látogatására csak budapesti tárgyalásainak első napján —

tehát egy nappal korábban — nyeri el a vatikáni diplomata, mert csak ekkor meri neki felhozni kérelmét. Casaroli — miután a magyar kormányképviselők nem javasolták, hogy egyházi helyen szálljon meg, és nem is nagyon állt más lehetőség rendelkezésre, mint a Központi Szeminárium, ahol, tudvalevő, hamar elterjedhet az ilyen ritka és különleges magas vendég ottlétének híre — a felajánlott szállodai vagy kormány szállói lehetőség közül az utóbbit választotta: a Vérhalom téren a külügyminisztérium villájában nyert elhelyezést; megfigyelését, lehallgatását, mozgását előre megszervezték.

Silvestrini bíboros Casaroli emlékirataihoz írt előszavában részletezi az új Ábrahám kivonulását az ismeretlen jövő felé: „Így vette kezdetét a magányos kaland. (...) Casaroli ott állt polgári viseletben, öltönyben, nyakkendővel, »magányos alak, az akkor még számomra ismeretlen Kelettel szemben«. A budapesti éjszakában ismét megtapasztalta a magányt, amikor elhagyta az amerikai követség épületét, ahol felkereste az ott menedéket talált Mindszenty bíborost: »Mindinkább beesteledett, és egyre jobban aggódtam, hogy hogyan fogok visszatalálni szállásomra egy ismeretlen városban, amelynek nyelve teljesen idegen volt számomra. (...) A visszautat szinte teljesen találomra tettem meg, de valamilyen jó angyal révbe juttatta bizonytalan lépéseimet: egy térhez értem, amelynek a nevére szerencsére már emlékeztem. Az éjszaka leple alatt így lopóztam vissza észrevétlenül szállásomra.« Este, ismeretlen város, az éjszakában épp csak kivehető szállás felé botorkáló bizonytalan léptek — olyan ez, mint egy bibliai kép arról, aki járatlan ösvényen indul el, csak azért, hogy Isten titokzatos hívására válaszoljon. A magány volt a társa e rögzös, kiszámíthatatlan úton több mint huszonöt éven át.”⁵ Péter János kormányjelentésében viszont azt olvassuk: „Casaroli úgy jött át az osztrák határon, hogy meg sem kellett állnia, a visszautazást ugyanígy oldották meg.”⁶

Jones amerikai ügyvivő jelentéseiből pedig azt tudhatjuk meg, hogy Casarolit — legalábbis ezekben a napokban — a feltűntet kerüldő, az ő rezidenciájáig (Budapest, Zugligeti út 93. sz.)⁷ a magyar belügy szállította kocsin, ott kocsit váltott és az amerikaiakkal együtt ment be a követ-ségre. Ugyanígy a visszafelé vezető úton.

Lehet, hogy túl szép ez az utólag kialakított kép Casaroliról és túl prózai a valóság. Az ellentmondásnak talán az a feloldása, hogy az akkor 49 éves vatikáni diplomata, aki előbb az Államtitkárság levéltárában tevékenykedett, majd ugyanott a latin-amerikai kérdések előadója volt, úgy pottyant bele az Ostpolitikba, mint Pilátus a Crédóba, számára teljesen ismeretlen területen

kellett hivatalos tájékozódó lépéseket tennie. Nem voltak alapismeretei, s mint emlékirataiban írja, a rendelkezésre álló néhány napot a bécsi nunciatúra magyar és cseh ügyekkel foglalkozó levéltári anyagának tanulmányozásával töltötte.

Mindszenty gyanakodva fogadta a hírt, nem volt már sok ideje a felkészülésre, előbb vonakodott, majd végül is — mint Jones ügyvivőnek elmondta — hajlandó volt fogadni a vatikáni prelátust. Találkoztuk délután 16 órától este 21,45 óráig tartott. Átbeszélgették a magyar egyház ügyeit és saját személyes sorsát, valamint a nemzet sorsának alakulását. Mindszenty — sokkal egyértelműbben, mint Könignek — kifejtette: nem hagyhatja el az amerikai követséget, mert a pásztornak a nyáj mellett van a helye, egyébként is Magyarországon a prímás közjogi méltóságnak számít, és ő illegitimnek tartja az idegen hatalom budapesti helytartóinak uralmát. Ő a jogfolytonosság egyetlen letéteményese, és ha cserbenhagyja nemzetét, az végleg összeomlik és elveszíti reményét.

Mindszenty ekkor már hat és fél évet töltött az amerikai követségen, azt megelőzően hét és fél évig volt rabságban. A követségen számos magyar és külföldi újságot olvashatott, de — mint amerikai vendéglátói megjegyzik — csak azokat a híreket szerette tanulmányozni bennük, amelyek igazolták felfogását, ám azokat nem, amelyek cáfolták.

Mindszenty nem érti, miért van civilben Casaroli, amikor ő fekete reverendában fogadja a vatikáni képviselőt. Mindszenty nem érti, miért nem egyházi helyen szállt meg Casaroli, mikor abból van sok Budapesten. Mindszenty nem érti, hogy este 21,45-kor miért akar elszaladni a vatikáni vendég, az ő szerény vacsorája helyett miért a magyar kommunisták bőséges lakomáját választja.⁸ Kettejük között nem túl nagy a harmónia.

Mons. Casaroli, akinek — a feltűnést kerülendő — a külügy ad kocsit és sofőrt az amerikai ügyvivő magánlakásáig, onnan pedig amerikai rendszámú kocsin viszik be az amerikai követségre, tárgyalásai befejeztével lakásán hívja fel az éppen ebédelő amerikai ügyvivőt, majd elnyerve beleegyezését azonnal jön is, hogy még egyszer hosszabban és nyugodtabb körülmények között megbeszéljék az eseményeket. Ezt követően a külügy kocsiján indulnak Sopron felé, érkezése éjjeltáiban van időzítve az osztrák kormányzervekkel, hogy elkerülje az újságírók kíváncsiságát. Látogatását sikerült titokban tartani, nem szivárgott ki róla hír a sajtóba, mint a König-látogatásról.

Május 16-án magánkihallgatáson fogadja őt a súlyos beteg XXIII. János pápa. Ez volt utolsó találkozásuk, a pápa június 3-án meghalt.⁹ Ekkor

elhangzott szavait idézi tíz évvel később Casaroli, amikor Csehszlovákiában sikerül elérnie új püspökök kinevezését. Mivel 1967-től már érsek, ő végzi 1973. március 3-án, szombaton Nyitrán a püspökszentelést. Ez alkalomból a székesegyházban elhangzott homílián említi fel a pápa „szeretetteli és derűs bizakodását”, ahogy kevéssel halála előtt hallgatta „az itteni híreket, amelyekről beszámolhattam neki”, egy „nyugalmas utazásról”, amely számára is kulcsfontosságú volt annak megértéséhez, hogy „a történelem gyors fordulata új fejezetet nyitott meg az Egyház és az Állam közötti párbeszédben”.¹⁰

Casaroli profilváltása 1963 őszén következett be, miután a trónra lépő VI. Pál pápa a bíborosok elé tárta a vatikáni keleti politika tervezetét, és azok elfogadták. XXIII. János pápa megindított műve ezen a téren is — csakúgy, mint a II. Vatikáni zsinat összehívása terén — folytatóra talált. A dialógus egyik formája a kommunista államokkal való tárgyalás politikája lett. Ez meghozta gyümölcsét. A Vatikán képviseletében Casaroli érsek Mindszenty 1975. május 6-án bekövetkezett halála után három hónappal, augusztus 1-jén írta alá Helsinkiben az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet záróokmányát. A Vatikán utoljára a bécsi kongresszuson volt jelen nemzetközi szerződés aláírójaként. Nem volt jelen a versailles-trianoni békeszerződések aláírásakor, nem volt jelen a II. világháborút lezáró párizsi békeszerződések aláírásakor. Nem fogadta el a jaltai világrendszert, ma sem tagja az ENSZ-nek, Helsinkivel azonban visszatért a nemzetközi porondra, tekintélye és elismertsége növekedett. S tegyük hozzá, hogy a helsinki nyilatkozat nélkül talán a kelet-európai történelem is másként alakult volna. A helsinki nyilatkozatra hivatkozott a lengyelországi Szolidaritás szakszervezet, a prágai Charta 77, a bontakozó magyarországi ellenzék. A vatikáni Ostpolitiknak ilyen dimenziója is van. Ezt Alberto Melloni, számos nyugati állam külügyminisztériumi iratainak kutatója a következő szavakkal foglalta össze: az ötven évvel ezelőtt kihirdetett II. Vatikáni zsinat előkészítő szakaszának vége felé „a diplomáciai testületek megértették, hogy a katolicizmus nem csupán a politikai szimplicizmusok történelmi depozituma... a reakciós és konzervatív eszmekör letéteményese, hanem, és legfőképpen az információk, a tapasztalatok, kultúrák valóban világméretű tárháza. Roncalli zsinata presztízt ad — mégpedig inkább az Egyháznak, mint a pápának...”¹¹

Meglehet, hogy zsinat és az Ostpolitik között nagy a különbség. A kettő mégis azonos töből ered. A vatikáni Ostpolitikot — olasz feldolgozásaink nyomán — a Roncalli-féle dialóguskészség egyik megnyilvánulásának is lehet tartani.

Nem az ő készsége okozta, hogy a dialógus kompromisszumok megkötésével járt. A kompromisszumok, lehet, kompromittálnak, de aki a malomba jár, lisztes lesz. Történelemfelfogásunk lehet fekete-fehér, de meglehet, a vizsgált kor más szemüvegben is nézhető. Melyik szemüveg lát élesebben? — Lehet, hogy a teremtett világ ambivalenciája e téren is megnyilvánul?

Mindszenty és Hamvas „presztízsharca”

Ki képviseli a magyarországi katolikus egyházat? A 14 éve szabadságát veszített prímás, aki a legitim püspökkari elnök, de hivatalát nem gyakorolhatja, vagy Hamvas Endre csanádi megyéspüspök, aki ebben a helyzetben látja el az elnöki funkciókat? Kimondva-kimondatlanul ez is ott feszül kettejük között. Mindszenty több táviratot küld a Vatikánba; az első május 29-én, amely gyorsan, de mégis későn, a János pápa halála utáni napon, június 4-én érkezik meg. Tájékoztatást kér: miről tárgyalt Casaroli Budapesten? A június 3–június 21. közötti széküresedés idején jönnek-mennek a táviratok. Tisserant bíboros dékán táviratilag meghívja a konklávéra, Mindszenty azonban elutasítólag válaszol. Hivatalos lépéseket nem tesznek — erre az 1958-as széküresedés kor került sor, de akkor a budapesti rezsim éles hangon elutasította az amerikaiak kérését. Ugyanakkor Mindszenty ismételt táviratokkal ostromolja a magyarországi tárgyalások felől a bíboros államtitkárt — akinek feladata ilyenkor csak a legszükségesebb ügyek folytatása, egyben a konklavé előkészítése —, hogy megtudja, miről folytat a tárgyalások Budapesten. Ezekben a napokban ír előbb egy hosszú, majd néhány nappal később egy rövid levelet a megválasztandó pápának, beszámolva a magyarországi helyzetről és az amerikai menedék általa egyoldalúan újraértelmezett feltételeiről,¹² jóindulatért esedezik Magyarország iránt. Az 1963. július 18-án kelt udvarias hangvételű, de határozottan helyreutastító vatikáni választávirat 1963. július 23-án jutott el hozzá: „Őminenciája Amleto Cardinal Cicognani, Őszentsége Bíboros Államtitkára biztosítani óhajtja Mindszenty Bíboros Őminenciáját, hogy június 15., 17., 19. és 21-re datált üzenetei eljuttak a Szentatyához. Mint korábban jeleztük, Monsignor Casaroli korábbi budapesti tárgyalásai csupán »ad referendum« (tájékoztatásra) szolgáltak, az Apostoli Szentszék elkötelezettsége nélkül, abból a célból, hogy megismerje a magyarországi helyzetet és a kormány szándékait. Azóta semmi sem történt ez idáig, és ezért az Apostoli Szentszék nincs abban a helyzetben, hogy információval tudna szolgálni az Őminenciája június 19-én küldött üzenetében felhozott különleges témákkal kapcsolatban. Őszentsége gondolatban

mindig közel van Őminenciájához és különleges áldását küldi, egyben kéri, hogy tartsa meg nyugalmat és bízzék Istenben.”¹³

Amikor Hamvas bepanaszolta őt az ÁEH-ban, az a kérdés is megbújhatott indulatai mögött: ki az, aki az egyházat képviseli, ki az, aki az egyház nevében tárgyal? A nem tárgyalóképes, vagy a tárgyalóképes fél? Barberini a ténylegesség elvét a nemzetközi jog egyik alapkövetelményeként említi. Mindszenty illegitimnek tartja a rezsimet, vele mint prímás nem tárgyal. De Kádár ténylegesen már hat és fél éve tartja pozícióját.¹⁴ Ha az egyházzal van szó, akkor tárgyalni kell, akár illegitim rendszerrel is! Pasztorális szempontok diktálják így.

Mindszenty is tárgyalna. Napi jegyzeteiben szinte kétségbeesve írja: ő nem azt mondta Kőnignek, amit az róla terjeszt. Őszerinte igenis kell tárgyalni az egyház ügyében, de nem bíborosi szinten, hanem az olyan beosztottak szintjén, mint Casaroli személye. Körülírja a várt személyt, később mégis kétkedve fogadja. S elterjed róla akkor is, ma is, hogy ő az, aki a végsőkéig kitartó ellenállás szimbóluma.

Mindszenty bizonyára úgy gondolta — így próbáljuk értelmezni sok-sok forrásunkat —, hogy mint közjogi méltóság nem adhatja fel a harcot, esztergomi érsekként azonban tárgyalnia kell. Igen ám, de nem volt tárgyalóképes. Hamvas volt csak tárgyalóképes, még akkor is, ha a tárgyalás feltételei egyoldalúak voltak. Neki mégis volt szabad mozgáster, és így (utólag kiemelt) kulcsmondatával és bécsi-vatikáni tárgyalásaival részben ő idézte elő azt, hogy Mons. Casaroli lett az Ostpolitik kulcsember. (Ezt az értelmezést az is alátámasztja, hogy Hamvas Casaroli felé nem tett szemrehányást.¹⁵)

S míg Mindszenty nem ment ki a konklávéra, Hamvas és Brezanóczy részt vettek a megválasztott új pápa, VI. Pál megkoronázásán. (Mindig Brezanóczy a másik. Hogy miért, ez külön tanulmány tárgya lenne. Újabban megtudtuk, hogy ő — Hamvas bécsi akciójához hasonlítható módon — már korábban, 1962. november 28-án őszintén beszámolt Rómában a magyarországi helyzetről Mons. Zabkarnak, akivel Innsbruckban együtt járt egyetemre. Ezzel alapozhatta meg hitelét Rómában.)¹⁶

Összegzés helyett

Lehet, hogy Agostino Casaroli nem volt az a kimagasló diplomata, aminek gondolni szeretnénk őt: elég, ha elolvassuk a tárgyalásai első napjáról szóló jegyzőkönyvet.¹⁷ Egy vérbeli diplomata nem árulja el tárgyalópartnerének, hogy meddig mehet el, hanem tárgyal és megpróbál minél többet kicsikarni az adott helyzetből. Egy

vérbeli diplomata nem adja ki informátorát, akinek utána a pártállami keretek között kellene továbbra is helytállni, hiszen ő elmegy, de az informátor itt marad és ellehetetlenül.¹⁸ Ezt mi otthon bizony úgy éltük és szenvedtük meg, hogy a kommunista pártállami realitásokat nem értik Nyugaton. Nem lehet azonban számon kérni ezt még egy olyan olasz monsignorétól sem, akinek ifjúkori élményeit az olasz fasizmus határozta meg. A pártállami kereteket mi tapasztaltuk meg, az a két nemzedék, aki azt elszenvedte. Maig hordozzuk a stigmákat.

A hívő ember számára azonban megfontolandó, hogy az itt felsorolt személyek, hivatali felettesei által — nevezetesen Boldog XXIII. János pápa, Amleto Giovanni Cicognani bíboros államtitkár, Antonio Samorè érsek, Hamvas püspök és mások által — Agostino Casarolit prelátest helyezte a Gondviselés oda és akkor, amikor szükség volt szolgálatára.

Histora est magistra vitae. Ha tényleg igaz mindaz, amit itt leírtunk, akkor lehet, hogy az eddig megszokott gondolatmenet felülvizsgálatra szorul. Így felsejlik az a szempont is, hogy Mindszenty és Hamvas között nem lehetett empátikus a viszony, ha nem tudtak egymással kommunikálni. Más szavakkal: úgy tűnik, mind Hamvasnak, mind Brezanóczynak volt egy olyan intim területe, amely az elmúlt évtizedekben ismeretlen volt szűkebb-tágabb környezetük számára, de amellyel megalapozták hitelességüket a Vatikán felé. A pártállam prepotenciája nem volt teljhatalmú, a szabadság kisebb-nagyobb körei megsemmisíthetetlenek voltak. — A követségen pedig lehet bár sok — bel- és külföldi — újságot olvasni, lehet rádiót hallgatni, de ami igazán fontos, arról nem lehet tudomást szerezni. Ehhez személyes kapcsolattartásra van szükség. — Ez a helyzet a hosszan elnyúló követségi tartózkodás egyik következménye.

De legyen mindez munkahipotézis, az újonnan előkerült források még további tüzetesebb tanulmányozásra szorulnak.

Ceterum censeo: Megnyilvánulásai alapján tanulmányozzuk tehát az Apostoli Szentzsék szempontjait, mert Mindszenty bíborost is, a magyar egyháztörténet e kritikus kérdéseit is így fogjuk helyes fényben látni.

SOMORJAI ÁDÁM

¹Csak 1984-ben létesít diplomáciai viszonyt az Egyesült Államok a Vatikánnal, addig nincs még apostoli nuncius, a Vatikánál is csak az elnök személyes képviselője van akkreditálva.

²Ennek a bekezdésnek levéltári forrásai egyelőre lappanganak. Mivel Giovanni Barberini 2007-ben kiadott könyvében így foglalja össze (*L'Ostpolitik della*

Santa Sede. Un dialogo lungo e faticoso. Santa Sede e politica nel novecento 6, Bologna, 2007, 181 sk.), és ő az, aki 2008-ban kiadta Agostino Casaroli magánlevéltárának egy vaskos válogatását, az ő tekintélyére kell hagyatkoznunk addig, amíg a dokumentumok elő nem kerülnek. (Uő. szerk.: *La Politica del dialogo. Le carte Casaroli sull' Ostpolitik vaticana.* Santa Sede e politica nel novecento 7, Bologna, 2008.)

³Barberini előbb idézi, majd utóbb kiadja a teljes dokumentumot. Lásd Barberini: *L'Ostpolitik della Santa Sede*, 182. 3. jegyzet; Barberini: *La Politica del dialogo*, 52 sk.

⁴Legalábbis így tudta Hamvas, lásd Barberini: *La Politica del dialogo*, 23–24. A helyzet azonban bonyolultabb: „Az ÁEH és az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya javaslatára alapján a Politikai Bizottság engedélyezte König beutazását az országba, de akkor ez nem történt meg.” Lásd Szabó Csaba: *A Szentzsék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években.* Budapest, 2005, 44.

⁵Agostino Casaroli: *A türelem vértanúsága. A Szentzsék és a kommunista államok (1953–1989).* Budapest, 2001, 7. Lásd még: 87., 93 sk., 97 sk.

⁶Péter János külügyminiszter tájékoztatója a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt kormány tagjai részére az Agostino Casarolival folytatott tárgyalásokról 1963. május 16., in: Szabó Csaba: i. m. 29. sz. dokumentum, 120–122. Itt: 120.

⁷Casaroli adja meg a lakáscímet egy évvel későbbi, 1964. április 18-i látogatásáról készített jelentésében. Ekkor ugyanaz volt a menetrend, Casaroli leírása szerint is. Lásd Barberini: *La Politica del dialogo*, 129–145.

⁸Casaroli emlékiratainak ezt a részét bőségesen idézi a nyugati, elsősorban olasz történeti irodalom: Casaroli: i. m. 94. Itt azonban némi fejszóválásra van okunk: az amerikaiak által rögzített időpont (21.45) már késői lett volna a vacsorához. Lehet, hogy Casaroli tömörített, és talán egy későbbi látogatásnál hangzott el efféle kritika?

⁹Érdekes módon ezt Budapest már április folyamán eldöntött tényként kezelte. Akármilyen furcsán hangzik is, Kádár János így fogalmaz: „Tegnap kaptunk valamilyen tájékoztatást, amiből látom, hogy a Vatikán úgy intézkedik, hogy a pápa júniusban meg fog halni.” Az MSZMP Politikai Bizottságának ülésén rögzített szó szerinti jegyzőkönyv a Vatikán és a magyar állam kapcsolatairól, 1963. április 2. In: Szabó Csaba: i. m. 84–87. Itt: 86.

¹⁰*L'Osservatore Romano* francia nyelvű, heti kiadása: 1973. március 23., 2. lap. Ezenkívül többször, így emlékirataiban is megemlékezik a mondottakról, lásd Casaroli: i. m. 106 sk.

¹¹Alberto Melloni: *La politica internazionale della Santa Sede negli anni Sessanta.* In: uő. (szerk.): *Il filo sottile. L'Ostpolitik Vaticana di Agostino Casaroli.* Santa Sede e politica nel novecento 4, Bologna, 2006, 3–49. Itt: 11. Ennek a mondatának alapja korábbi jól dokumentált monográfiája: Uő.: *L'altra Roma. Politica e S. Sede durante*

il Concilio Vaticano II (1959–1965). (Testi e ricerche di scienze religiose, Nuova serie 26.) Bologna, 2000.

¹²Az amerikai diplomaták ezt több ízben kifogásolták. Menedékről vallott új felfogása e hetekben formálódik és válik szilárd meggyőződésévé. Mindez alighanem Mindszenty öntelmeztetéséből eredeztethető, amit közjogi szerepéről vallott a király és királyság nélküli országban.

¹³Utolsó mondata: „His Holiness is always close to His Eminence in his thoughts sends him a very special blessing and asks him to be calm and to have confidence in God.” A Vatikáni Államtitkárság 1963. július 18-án kelt táviratát a Rusk külügyminiszter által jegyzett 31. sz. táviratban, július 20-i dátummal a State Department továbbítja, Budapestre július 22-én érkezik meg. Vonatkozó részét a kéziratos bejegyzés szerint július 23-án adták át Mindszenty bíborosnak. — A washingtoni Nemzeti Levéltár anyagából Magyarországra került dokumentáció másolatát a Magyarországi Mindszenty Archívum őrzi (Majthényi László Szalézi Ház, Budapest. Jelzete: National Archives Records, Administration, Washington DC. Mindszenty (!) J. Bíboros. 0660. sz. felvétel).

¹⁴A külföldi, így az olasz irodalom nem tesz különbséget Mindszenty 1956 utáni és előtti elutasító véleménye között.

¹⁵Ezt Casaroli tételesen megemlíti Cicognani bíboros államtitkár számára készített, 1963. május 18-án kelt jelentésében a magyarországi kormány képviselőivel folytatott tárgyalásairól, in: Barberini, *La Politica del dialogo*, 57.

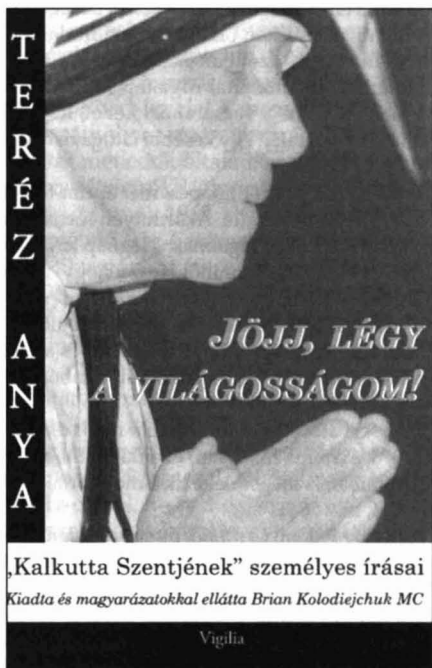
¹⁶Erről Casaroli készített hivatali beszámolót feleségeinek, lásd Barberini: *La Politica del dialogo*, 36–42.

¹⁷1963. május 7. In: Szabó Csaba: i. m. 23. sz. dokumentum, 101–103.

¹⁸Legányi Norbert pannonthalmi főapát esetét megőrizte a rendi hagyomány.

További irodalom:

André Dupuy: *La diplomatie du Saint Siège après le XXe Concile du Vatican. Le pontificat de Paul VI 1963–1978*. Párizs, 1980. — Fejérdy András: *König bíboros első találkozása Mindszenty Józseffel*. In: „Isten Szolgája”. Emlékkonferencia Mindszenty József bíboros életéről és munkásságáról. Budapest, Parlament, 2006. november 4., Lakitelek, 2007, 79–108. — Lukács László: *A Vigília beszélgetése Franz König bíborossal*. *Vigília* 57 (1992) 849–854. — *Egyház a vasfüggöny másik oldalán*. Dr. Franz König bíborossal Litván György és Csicskó Mária beszélget. Beszélő 4 (1999/11) 8–13. — Somorjai Ádám: *Amerikai levéltári források Mindszenty József bíboros prímásról, esztergomi érsekről*. Publikált források, 1956–1967. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 19 (2007/3–4) 175–221; Uő.: *Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Ioseph Mindszenty. Documenta 1956–1963*. — *Az Apostoli Szentsek és Mindszenty József kapcsolattartása, II. Tanulmányok és szöveggyűjtemények*. METEM, Budapest, 2009. (Dokumentumok eredeti angol, latin és olasz nyelven, valamint magyar fordításban.)

Teréz Anya: *Jöjj, légy a világosságom!*

A 20. század legnépszerűbb szentje lelkének legbenső titkait tárja fel lelki vezetőinek, előjáróinak írt bizalmas leveleiben, személyes feljegyzéseiben.

Ezek a dokumentumok először kerülnek nyilvánosságra bemutatva „Kalkutta Szentjének” csodálatos életútját, haláláig hűséges szeretetét Isten és a szegények iránt.

A könyv méltán keltette föl a világ érdeklődését: Teréz Anya ismét az újságok címlapjára került.

A könyvet hónapok alatt lefordították a nagyobb világnyelvekre.

Ára: 3 200 Ft

Kapható vagy megrendelhető:
Vigília Kiadóhivatal
1052 Budapest, Piarista köz 1.
Tel.: 1 486 4443 Fax: 1 486 4444
E-mail: vigilia@vigilia.hu

SOMORJAI ÁDÁM OSB — ZINNER TIBOR: MAJD' HALALRA ÍTELVE

Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez (CD-melléklettel)

Ha egyszer megírja majd valaki a Mindszenty-kutatás történetét, a 2008-as év könyvtermésénél bizonyára hosszabban el fog időzni, hiszen csak egyetlen szerzőtől, Somorjai Ádámtól három új kötet is megjelent a témában. A Rómában élő bencés szerzetes-történész tanulmánygyűjteményt szentelt VI. Pál pápa és Mindszenty bíboros 1971–1975 közötti levelezésének, már a könyv címével (*Ami az emlékiratokból kimaradt*. Bencés Kiadó) jelezve, hogy szerinte alapos revízióra szorul az esztergomi érseki szék megüresedetté nyilvánításának közismert, maga Mindszenty által kanonizált értelmezése. A kérdés iránti érdeklődést mi sem mutatja jobban, mint hogy Somorjai téziseit szinte azonnal bírálat tárgyává tette egy másik szorgalmasan publikáló kutató, Mészáros István (*Árnyak és fények. Kiegészítések a Mindszenty-életrajzhoz*. Eötvös József Kiadó). Egyébként a tanulmánykötet egy előzőleg, Somorjai Ádám magánkiadásában megjelentetett gyűjtemény (*Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Ioseph Mindszenty — Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása 1971–1975*. Róma, 2007) „filézett” változata, mivel nem tartalmazza az ebben közölt, főként latin nyelvű dokumentumokat. Somorjai másik tavalyi műve az USA budapesti követségének 1971-ben keletkezett iratanyagát teszi hozzáférhetővé angolul, rövid magyar nyelvű tartalmi összefoglalókkal (*„His Eminence Files” American Embassy, Budapest — Mindszenty bíboros az amerikai nagykövetségen*. METEM). Végül a harmadik, recenzióknak tárgyát képező testes könyv egy magyar nyelvű dokumentumgyűjtemény, melynek összeállításánál Somorjai Ádám szerzőtársa Zinner Tibor volt. Az egyháztörténész és az államszocializmus jogszolgáltatását kutató „világi” történész egymásra találása kifejezetten szerencsésnek mondható egy olyan élettörténet esetében, mint amilyen Mindszenty Józsefé, a főpápa, akinek személyét és tevékenységét az ellene lefolytatott koncepciók per révén kriminalizálta a magyar állam. Nyilvánvaló, hogy ha a bíboros emlékét ki akarjuk szabadítani úgy az évtizedekig tartó gyalázkodásnak, mint az újabban divatos hagiográfiának a ketrecéből, hozzáférhetővé kell tenni a forrásokat, majd folytatni kell azok szakmai szempontok alapján történő, elfogultságtól mentes értelmezését (ami szerencsére már jó két évtizede zajlik). Ennek a nemes törekvésnek a

szolgálatában áll a *Majd' halálra ítelve* című dokumentumgyűjtemény.

A munka mennyiségi mutatói imponálóak. Az 1389 oldalas kötet 377 dokumentumot közöl, ebből 62 darabot CD-melléklet formájában. A CD-melléklet mint segédlet mostanság kezd utat törni magának — jelen esetben igen szerencsés, hogy a kötet egészét tehermentesítették egyes dokumentumoktól, az olvasót mégsem fosztották meg azok élvezetétől, sőt a CD böngészője maga is a kutatási folyamat részesevé válhat. Az iratok keletkezési ideje 1944-től 1990-ig terjed, Mindszentynek a nyilasok általi letartóztatásától a rendszerváltás hónapjaiban lefolytatott perújítási eljárásig. A források lelőhelye főként az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (132 tétel) és a Magyar Országos Levéltár (107), továbbá — többek között — a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (21) és a Legfőbb Ügyészség Irattára (38). Különös figyelmet érdemel az a 65 tétel, amely amerikai archívumokból, mindenekelőtt az Egyesült Államok Nemzeti Levéltárából került elő. A dokumentumok kronológiai sorrendben követik egymást, három nagyobb és egy kisebb szerkezeti egységre tagolódva. 107 forrás foglalkozik az esztergomi érsek 1945–1948 közötti politikai tevékenységével, ezek döntő többsége a vádpontok alátámasztására szolgált a bíboros elleni perben. 122 irat tartozik a Mindszenty-per anyagához, a büntetőeljárás közelebbi előkészítésétől, vagyis Zakar András primási titkár letartóztatásától a jogerős népbírói ítéletig (pontosabban 2 dokumentum közlésével a bíboros büntetésének 1955. évi megszakításáig). Ez az iratsorozat egyaránt tartalmaz már akkoriban nyilvánosságra hozott hivatalos aktákat, valamint kihallgatási jegyzőkönyveket és lehallgatási szövegeket. A harmadik nagyobb egység 134 tétel 1956–1971 (illetve 2 irat erejéig 1974) között keletkezett az amerikai követségre menekült bíboros ügyével kapcsolatban. A gyűjteményt 14 dokumentum zárja az 1989–1990 fordulóján lezajlott perújítási eljárás anyagából. Tulajdonképpen azonban két tartalmi egységre bontható a forrásanyag: a Mindszenty-perrel kapcsolatos iratokra — a percímeket megalapozó dokumentumoktól a perújítási eljárás aktáig — és az amerikai követségen töltött évek forrásaira.

A kötetben számos figyelemreméltó vagy éppen megrendítő iratsorozat kapott helyet. Ilyen mindenekelőtt a Mindszenty-pernek az ÁVH által készített „háttéranyaga”. Meglepő, hogy Zakar András milyen naivul szolgáltatott terhelő adatokat szinte mindenkiről, akiről kérdezték (az egyik

dokumentum egyébként feltárja az öt titoktartási fogadalma alól feloldozó érseki helynök megszabolásának hátterét). A primási titkár vallomásai alapján egy sor püspököt gyanúsítottak meg közvetlenül a bíboros letartóztatása után, ez is nyomon követhető a dokumentumok segítségével. Aztán ott vannak Mindszenty kihallgatási jegyzőkönyvei és a zárkalehallgatások szövegei, fényt derítve a tudatmódosító szerek nélkül is hatékony ávós manipulációkra. Arra nézve is akad számos forrás, hogy Rákosi Mátyás milyen módon irányította kézi vezérrel az egész eljárást. A követségi anyagból kiderül, hogy a bíboros az amerikaiak szemében miként vált hősből a diplomáciai alkudozások pusztá tárgyává. A rendszerváltás politikai közegében megkezdett — de végül a semmisségi törvény hatályba lépése miatt végig nem vitt — perújítás anyagában pedig megtalálhatóak a Mindszenty elleni eljárás alacsonyabb rangú kivitelezőinek a vallomásai, amelyek információkat nyújtanak a diktatúra „igazságszolgáltatásának” működéséről.

Egy olyan dokumentumgyűjtemény esetében, amely mind tematikailag, mind a források lelőhelyét tekintve nyilvánvalóan válogatás, elvárható a szerkesztés szempontjainak pontos rögzítése. Ehelyett azonban a bevezetőben, többszöri nekifutásra is csak olyan általános megfogalmazásokat találunk, mint például: „Ezek a csonkítatlanul fennmaradt, különböző iratörző helyekről összegyűjtött kisebb-nagyobb terjedelmű iratok a legjobb lehetőséget teremtik meg ahhoz, hogy a maga pörésében érzékeltezzük azt az együttműködést, ami az idő tájt a hatalmi elit és pretoriánus gárdájuk (értsd: ÁVO és utód szervei — G. M.) között fennállt” (62.). Vagy máshol: „Válogatásuk és szerkesztésük (ti. a dokumentumok — G. M.) során azt tartottuk fő szempontunknak, hogy bemutassuk, hogyan alakult mind a nemzetközi, mind a hazai erőterében a magyar római katolikus egyház egyik, majd utóbb legmagasabb rangú vezetőjének sorsa, a mindenkor magyar hatalmi elit és kiszolgáló apparátusuk vele kapcsolatos tevékenysége, magatartása, valamint az Egyesült Államok és a Vatikán álláspontja személyét illetően” (177.). Persze egy ilyen nagy időtávot átfogó, sokféle irattípust tartalmazó gyűjtemény esetében nem könnyű frappánsan meghatározni a válogatás szempontjait. Talán szerencsésebb lett volna, ha a közreadók nem „kettő az egyben” (vagy ha tesszük: négy az egyben) típusú kiadványra törekednek, hanem valamilyen módon szétválasztják, és metodológiai okokból külön kezelik a perhez kapcsolódó anyagot (a per előkészítése, maga az eljárás, a per utóélete) és az amerikai forráscsoportot.

A szerzőpáros abban sem igazítja el az olvasót, hogy miben is áll ennek a kötetnek az újdonsága? Már az első átlapozáskor feltűnő a másodközlések nagy száma (377-ből 109), különösen az első nagyobb egység (107 tételből 39), s még inkább a követségi időszak esetében (130-ból 63!). Ráadásul ez utóbbiak mind magyarországi források, amelyek döntő többségét publikálta már Ólmosi Zoltán. De a peranyag jelentős része sem ismeretlen a kutatók előtt, s érdemben feldolgozta már őket a Gergely Jenő–Izsák Lajos szerzőpáros, illetve Balogh Margit. A források közvetlen tanulmányozását természetesen nem helyettesítheti a szakirodalom forgatása, így nem állítható, hogy haszontalan egy ilyen kiadvány, csak a közreadóknak kellett volna jobban eligazítaniuk a laikus olvasót. Akkor az is kellő hangsúlyt kapott volna, hogy az igazi újdonságot (kutatóknak és érdeklődőknek egyaránt) az Egyesült Államok Nemzeti Levéltárának anyaga jelenti, aminek közlése Somorjai Ádám érdeme. Ezen iratok titkosságát csak néhány éve szüntették meg, magyarul most váltak először olvashatóvá (Zinner Judit fordításában), jegyzetekkel ellátott, szakszerű publikálásuk pedig egy úttörő munka fontos állomása. Somorjai Ádám a közelmúltban megjelent műveiben és az általa ígért folytatásban szisztematikusan tárja fel azokat a dokumentumokat, amelyek híuen tükrözik, hogyan is gondolkodott, megöregedve milyen emberré vált az amerikai követség aranykalitkájában önkéntes rabságot vállaló bíboros. A jelen kötetben közölt források a vendéglátók szempontjaiba engednek betekintést. Az utókor hálás lehet, amiért a budapesti amerikai követség illetékes tanácsosai ilyen sűrűn és részletesen jelentettek feletteseiknek a bíborosról. Roppant izgalmasak és tanulságosak a lehetőségeket latolgató felterjesztések, a Mindszenty-ügy megoldását körbejáró emlékeztetők, de azok a jellemzések is, amelyek időnként a diplomátáktól szokatlan nyersességgel írják le a vendéget: „magyar nacionalista”, „szenvedélyes”, „érzékeny”. A tisztviselők persze azt is érzékelték, hogy Mindszenty József különleges ember, aki pillanatnyi sorsán messze túlbbát, a jövőre tekint, azzal a közéleti-politikai felelősséggel, amit Magyarország hercegprímásától elvárnak, s amit önmagával szemben támasztott. A forrásokból egy rejtett, de legalábbis kevésbé ismert Mindszenty-kép is felszöklik: a tépelődő, a magányos, az ország sorsát a sajátjával végzetesen összefonódottnak tartó emberé. Somorjai Ádámot, mint szakszerű történészt, csak biztatni tudjuk, hogy az amerikai forrásokból minél többet tegyen közzé a jövőben.

A forrásközléshez tekintélyes jegyzetapparátus társul, amely megmutatja, hogy a két közre-

adó, Somorjai Ádám és Zinner Tibor saját szakterületének minden ismeretanyagával rendelkeznek. Különösen azok a jegyzetek hasznosak a laikus olvasónak, amelyek a per és a perújítás során elkövetett jogtechnikai manipulációkra hívják fel a figyelmet. A jegyzetapparátus színvonala azonban igen hullámzó, néha túlságosan részletező, szubjektív, és az sem világos, miért lábjegyzetben közölnek több oldalon keresztül olyasmit, ami a bevezető tanulmány törzsszövegébe is kerülhetett volna. A források előtt nincs eligazító, tartalmi előszó, pedig helyenként jó lett volna. Aztán az is kérdéses, hogy miért szerepelnek a dokumentumok között memoár-részletek (Grösz érseké, Puhan amerikai nagykövete), illetve ha ezek oda kerültek, Rákosi visszaemlékezéseit miért csak a bevezetőben idézik a szerzők? Lehet, hogy e kérdésekre van magyarázat, csak az nem található sem a szerkesztői megjegyzések között, sem a 125 oldalas bevezetőben. „Az ismeretlen hercegprímás” címet viselő tanulmány a szerzők szerint „egy gondolkodási folyamat egyik állomása” (177.), csak hogy ilyen minőségében nem helyettesíti a különböző típusú dokumentumok forrásértékének, keletkezési körülményeinek, hitelességének stb. összefogott, lényegre törő elemzését. Ráadásul a bevezető bizonyos kérdésekben nem látszik tudomást venni a Mindszenty-kutatás újabb eredményeiről sem. Az 1956-os szabadságharcot a szerzők elintézik azzal, hogy az eseményeket a bíboros „hitelesen megírta memoárjában, mindazt, ami vele október 30-án este 6 órától Budára érkezéséig történt” — holott Burillák Attila már 1989-ben tisztázta, hogy a visszaemlékezések éppen a kiszabadsággal kapcsolatban mondanak ellent egymásnak. Izgalmas viszont a perújítás eljárásának, illetve a semmisségi határozat megszületésének kulisszatitkait feltáró fejezet, habár annak magyarázata, hogy a per újbóli lefolytatása helyett az érdekeltek miért elégedtek meg a semmisségi határozattal, csak az összeesküvés-elméletek kedvelőit töltheti el örömmel: „Nem kétséges, hogy a közelgő választás éppúgy szerepet játszott ebben a konstrukcióban, mint a magyarországi római katolikus egyházi vezetés túlélési vágya, sokrétű állambiztonsági kötődése és így tovább. És nem kis mértékben Vatikán (sic!) dédelgetett céljai.” (172.)

Nem mehetünk el szó nélkül néhány zavaró, sőt időnként erkölcsileg aggályos mozzanat mellett sem. Az pusztán ízlésbeli kérdés, hogy lehet-e valakinek a nevével viccelődni: „nem volt kétséges, az idő tájt nemhogy három, hanem két dudás sem fért meg a csárdában. Már pedig (sic!) a görög katolikus dr. Dudás...” (138.). Czapi-

egri érsek sem jár jobban („ezt nemhogy a Czapi-
pikok, de a legbeavatottabbak sem tudhatták” 140.). Azonban az már több mint inszINUÁCIÓ, hogy Dudás püspök „Rákosi és pretoriánus gárdája emberének számított”. A megadott forrás Décsi ávós alezredes közlése — itt miért megbízható forrás Décsi, ha máshol nem az? Ilyen súlyú állításhoz nem lenne szükség egyéb bizonyítékok felvonultatására? Ugyanez áll az annotált névmutatóban szerepeltetett egyik főpap esetére, akinek ügynökmúltjáról említést tesz nek, ráadásul pontatlanul. Ha vele kapcsolatban ez lényeges információ szerintük, másokról miért nem szerepel ilyen adat? A névmutatón érezni a szerzők alaposság iránti igényét, és adataik sokszor valóban hiánypótlóak. Ezzel együtt azonban az anyag hagy némi kívánnivalókat maga után, például Esty Miklós, Gigler Károly, Jánosi József nevét következetesen rosszul írták, az utolsó magyar királynénak pedig mind a 10 (!) keresztnevét közlik, de azt nem, hogy a Bourbon-ház tagja volt. Szinte minden új magyar könyv recenziójában le lehetne írni: a kiadó miért a szaklektoron, olvasószerkesztőn akart spórolni (főként, hogy ennek a kötetnek az ára majd' 13 000 Ft...)? Ha lettek volna ilyenek, talán a névmutató sem csak a bevezető tanulmány oldalszámaira utalna. Az árat pedig mérsékelni lehetett volna talán a forráskiadványoknál szokásos, kisebb betűmérettel, hogy azokhoz is könnyebben eljuthasson a mű, akik azt vélhetően használni akarják, vagyis a történelemszakemberek.

Végül soron az olvasó hasznos forrásgyűjteményt vehet kezébe, alapjában véve informatív jegyzetanyaggal, de sajnálatosan az útbaigazító szerkesztői előszó híján. A fent megfogalmazott észrevételek ellenére le kell szögezni: a közreadók tiszteletreméltó erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy kellő felkészültségük birtokában javítsanak az évtizedeken át eltorzított Mindszenty-képen. Szép gesztus, hogy „hősiükkel” kapcsolatban kijelentik: „nem hihető, hogy nem fogadták volna szívesen őt az örök élet kapujában” (173.). Bár az üdvözlés deklarálása nem egy tudományos mű feladata, az azonban kétségtelen, hogy a kanonizációs eljárás során az arra illetékes fórum sem mellőzheti — amint nem is szokta mellőzni — a történelmi szakvéleményt. Egy többé-kevésbé konszenzusos történelmi állásfoglaláshoz pedig a legfontosabb lépés a források minél teljesebb hozzáférhetővé tétele és a higgadt szakmai disputa folytatása. (*Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó*, Budapest, 2008)

GÁRDONYI MÁTÉ

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

A SOMOGY BALATON-SZÁMA

Az egyik legszebb magyar tájegységre, a Balatonhoz invitál a Somogy idei első száma. Emlékezősek, versek, kis antológia idézik a tavat, a hangulatát, amely irodalmunk nagyjait vonzotta évről évre az északi és a déli partra. Ide vonult vissza Illyés Gyula, Sajkodon remetéskedett Németh László, Földváron, a mólón született Szabó Lőrinc egyik legnagyobb versének terve, horgonyt vetett a szemesi kikötőben Latinovits Zoltán, új évadjára készülődött Ferencsik János, a nap járását figyelte és örökitette meg Borsos Miklós, a víz ezer árnyalatát ábrázolta Egry József, s talán mindegyiküknél többet és többször nyerte innen ihletet a Bece-hegyről szemlélődő Takáts Gyula, aki ennek a számnak is egyik főszereplője. Ha a másik part felé figyelt, jól láthatta a Badacsonyt, amelyről Herceg Ferenc azt írta, hogy a „legszebben felépített hegy”, szebb a Goethe által magasztalt Monte Pellegrinónál is, igaz, „Goethe nem látta a Badacsonyt”. Ezt az adalékot egyébként Németh István Péter, a tapolcai költő „Hosszú lábbal lép a nád...” című remek tanulmányából vettem. A szerző a gyermekversek Balatonjáról írt sok felfedezést kínáló elemzést.

Évről évre töltöm a nyarat Balatonszárszón. Korábban mindig elballagtunk a temetőbe, József Attila sírjához, majd sírhelyéhez, még beszélhettem olyanokkal, akik ismerték és emlékeztek rá, Bóza bácsitól, a baktértől érdeklődtem tragikus végzetének körülményeiről, a régi állomásépületben el-elnéztem a falon függő hatalmas térképet, amellyel hirtelenében letakarták a költő holttestét, s eltűnődve szemléltem az emlékére állított szobrot a parkban, ahol turisták próbálják megfejteni a jelképes emlékművet, pontosabban feliratát. Szárszón sok öreg nyugdíjas nyaral, ők életük munkájával lettek egy-egy kis lak birtokosai, s az úgynevezett ingatlanadó, amely — állítólag — az ország javát szolgálja, őket nyomorítja el leginkább. És épültek nagyobb villák is, néhol egymás mellett, a jómódúak telepedtek le, sokszor kiadják az egész házat, miközben a tengernél üdülnek.

Pomogáts Béla balatoni antológiájából Szárszó nevezetessége és díszpolgára, Csukás István nevét hiányoltam. Fehér sapkában, hatalmas szatyrokkal felszerelve vásárol — ez itt zsebbe vágó szertartás; vennénk-vennénk a magyar árut, csak nincs elég magyar pénzünk hozzá —, s ha jó a széljárás, vitorlával indul a tóra. Nem fenyegeti váratlan vihar, hisz Süsü, a sárkány védelmezi.

Néhány hónapig úgy látszott, hogy a Somogy jó néhány laptársa példáját követve, jobblétre szenderül. Szerencsére megelevenedett, s remény van rá, hogy tovább szolgálhatja a helikonki eszmét, s őrizheti a fénylő pannon-hagyományokat. Sok sikert hozzá!

A PÁRBESZÉD TELJESSÉGE

Sok kiváló lelkeségi könyv jelenik meg napjainkban, hősies, Istennek szentelt életek tárulnak föl előttünk, szebbnél-szebb imákkal és elmékedésekkel szembesülhetünk.

Több mint harminc esztendeje Sántha Máté (Kardos Klára álneve volt) fordításában jelent meg Helen Keller, a vak lány életének története, az a küzdelem, amelyet Ann Sullivan támogatásával belső látása megszerzéséért és kiteljesítéséért vívott. Bámulatos érzékenységgel fordult sorstársai, a testi fogyatékosok felé, az ő érdekükben tevékenykedett hosszú élete során (88 évesen, 1968-ban hunyt el). Most a Prugg Verlagnál annak idején megjelent művet a Kairosz adta ki. Az *Életem története* néhány nagyon elgondolkodtató részletében rádöbbenhetünk arra, miképp teljedhet ki életünk a kegyelem segítségével, s mekkora biztonságot adhat gyengeségünkben, ha az események mögött felismerjük Isten rendelkezését. Megrendítő és példamutató optimizmussal tudott élni, s ezt a tulajdonságot, az ebből fakadó reménységet másokra is átsugározta. *Gyakorlati optimizmus* című művéből idézem: „Ha még egyszer megkísérelném megfogalmazni az optimista hitvallását, körülbelül ezt mondanám: Hiszek Istenben, hiszek az emberben, hiszek a szellem hatalmában. Hiszem, hogy szent kötelességünk bátorítani magunkat és másokat, s megtartóztatni nyelvünket minden boldogtalan szótól Isten világa ellen, mert senkinek sincs joga panaszkodni arra a világmindenségre, amelyet Isten jónak teremtett, és ezernyi ember jónak igyekezett megtartani.” (Szerencsés a könyv választott címe: *Szakadékból a fényre.*)

A múlt század egyik legtitzeletreméltebb személyisége Teréz anya volt. Személyes írásaiból *Jöjj, légy a világosságom!* címmel adott közre kötetnyt a Vigilia, Lukács József és Lukács László tolmácsolásában. Pessimista időszakainkban hajlamosak vagyunk sötétben látni a világot és a velünk történeteket. Teréz anya és követői arra mutatnak példát, hogy a léleknek van másik dimenziója, amelyben az értékek, a szeretet és a szolidaritás uralkodnak. „Kalkutta szentjének” gondolatai is e felé az értékközpontú világrend felé mutatnak; megrendíti a szenvedés, de úgy te-

kint a szenvedőre, mint Isten különös kegyeltjére, hiszen — mint írta —, „amikor eljön az ideje, az északa sötéttségét elűzi Isten kegyelmének fénye”.

A könyv voltaképp Teréz anya életútját követi nyomon kommentárjaival, s ráébredt arra is, hogy az események háttérben, a lélekben találunk rá az igazán fontos ösztönzőkre, s ha azok szellemében alakítjuk életünket, megtanulhatjuk, milyen az igazi boldogság.

Ugyancsak a Vigilia kiadása Thomas Merton *Párbeszédek a Csönddel* című, imákat és rajzokat tartalmazó kötete (Lukács László fordításában), amelyet Jonathan Montaldo szerkesztett.

A trappista szerzetes az imádság és elmélkedés magaslatain járva felismerte, hogy a csöndre figyelve szembetalálkozhat az igazi Csönddel, amelyben meghallhatjuk azt a hangot, amelyet a világ otromba lármája elfojt. A trappisták életformája is segítette abban, hogy egyre följebb kapaszkodjon „a hétlépcsős hegyre” (önéletrírásának címe ez). Imái és elmélkedései nem csak az átélt hit, a cél felé haladás példái, gyakran inkább váratlan képzettársításokkal gyakorolnak hatást, arra készítetve, hogy akár komoly szellemi erőfeszítés árán, de kövessük az imádkozót olyan régióba, amelyet csak az ő útmutatásával ismerhetünk meg. Bárhol, bármerre, hozzá hasonlóan felismerhetjük a jelen lévő Jézust: „Krisztus, bölcsőmtől fogva ismertelek mindenütt, / S vétkeim ellenére is Benned jártam, és tudtam, / Te vagy az én világom: / Franciaországom és Angliám / Tengereim és Amerikám: / Te vagy az életem és a levegőm.”

CS. SZABÓ LÁSZLÓ ÜZENETE

A magyar költészet századai címmel válogatta kötetbe Pomogáts Béla Cs. Szabó László nyolc tanulmányát (a könyvet a marosvásárhelyi Mentor Kiadó jelentette meg). Cs. Szabónak a nyugati magyar irodalom öntudatra ébredésében, szervezésében és összefogásában való óriási szerepe külön könyvet érdemelne, mint ahogy tanulmányok sokaságát lehetne írni remek esszé-stílusáról, vagy éppen a rádióban kifejtett munkásságáról (a magyar és az angol rádió magyar adásában egyaránt meghatározó személyiség volt). Szinte természetes, hogy *A magyar irodalom története*iben még szerény mellékszerepet sem játszik a nagy rendszerkiszolgálók mellett, akik nem bizonyultak — vele szöges ellentétben — jellemzőiának. Így ezt a válogatást igazságtevésként is felfoghatjuk. Ráadásul némelyik tanulmány megjelenése idején igazi szenzációnak minősült (már akihez eljuthatott, hisz akkoriban nem volt divat a könyvek és folyóiratok szabad áramlása).

Szenzáció volt 1953-ban megjelent antológiája (*Magyar versek Aranytól napjainkig*), s annak beve-

zető tanulmánya. Azokban az években az arra illetékesek és kijelöltek lefejezték a magyar költészetet. A folyóiratokat már 1949-ben kiirtották, a másodrendű lírikusokat favorizáló Csillag maradt a páston, aztán megtisztították az Írószövetséget a java íróktól (Németh Lászlótól Pilinszky Jánosig), a tankönyvekben pedig a „polgárok” megsemmisítő jellemzésével látták el, s a l'art pour l'art gyanús képviselőinek nevezték a nyugatosokat (Kosztolányit ráadásul árulónak maszkírozták a „dicsőséges Tanácsköztársaság” bukása után a Pardon rovatban írt, az Új Nemzedékben közreadott cikkei miatt). Ekkor írta tanulmányát Cs. Szabó a „másik”, az elhallgattatott irodalomról. Nem csoda, hogy az antológiára szinte vadásztak a buzgó belügyérek.

Amikor megjelent a hírhedt *Kis magyar irodalomtörténet*, Klaniczay Tibor, Szauder József és Szabolcsi Miklós közös munkája, Cs. Szabó fulmináns bírálatot írt róla a Katolikus Szemle 1962-es évfolyamában. Kritikája a magyar irodalom remeke, s egyben a mű íróinak olyan kivesézése, amely az akkori hatalmi viszonyok közepette elképesztőnek bizonyult. Cs. Szabó szellemesen, a rá annyira jellemző iróniával bebizonyította, hogy a hatalom elvárásaihoz igazodó irodalom és irodalomtörténet-írás hazug és hamis, úgynevezett eredményei teljesen megbízhatatlanok.

Keresztury Dezső *A magyar irodalom képeskönyve* című művéről írva így kezdte bírálatát: „Kétfejű szörny lett a magyar emberből. Egyiket a hazájában viseli, s úgy hívják, hogy Ellenforradalmár; másikat külföldön, s a neve: Tanú.” Cs. Szabó tanú volt a legjavából. Érdemes megtérni hozzá, hogy fogalmat alkossunk, milyen volt egy becsületes tudós a becstelenség korában.

RÓNAY LÁSZLÓ

GYÖRFFI RÉKA: TENGERAJTÓ

Szokatlan indulás. Szokatlan, mert az első kötetekben általában nincs teljes költőarc. Hangpróbálkozások vannak, nem egészen kifejtett — mert egyszerre minden irányban tárulkozni akaró — próbálkozások vannak. Az induló költő be akarja kebelezni a világot, ezért az innen és onnan is merítő, saját arcát csak mázzal megmutatni tudó kísérletek garmadája. Györffi Réka első verseskönyve, a címében is artisztikus *Tengerajtó* nem ilyen alkotás. Túlságosan is érett produkció — és ebből az érettségből kell majd továbbfejlődni vagy az itt meglett hangot tökéletesíteni —, a rejtve rejtekezés karakteres példája.

Ami feltűnő: a fiatal költő nem akar szép (a hagyományok szerint szép) verset írni. Nem csengenek-bonganak rímei, és szándékolta szűk-

szavúságában — a visszafogottság itt erő — azt a *szenvedés-arcot* akarja megmutatni, amely a golyotai út *sötét fényét* két részre bontja. Hát hogyan érdekelné — több áttételen keresztül innen a gyötrelmem — az egyetemes példázat megvilágosító ereje, de emellett saját pokla: a személyiség legmélyebb tartományaiba való lemerülés izgatja. Még örömszörömei közt is ott — az emberlétünkben fakadó? — riadalom, mintha az élet (benn a szerelem, a párba való találás gyönyöre, a kiválsztódní akarás sajgó sebe) valaminő (képzelt vagy valódi) megfeszítettség konstansa volna.

Ennek a magatartásformának — amely csaknem mindig a szenvedés apoteózisát juttatja eszünkbe — Pilinszky Jánostól Székely Magdáig természetesen megvannak a kortárs magyar költészetben fellelhető elődei. (A *Harmadnapon* költőjének közelsége — lásd a *Hótakaró* egyik sorát: „állsz a hamuszürke ég alatt” — némelykor érezhető is.) Viszont olyan, a nő sorsát valaminő tragikus hangon éneklő *végletesség*, amely ezeknek a verseknek a sajátja („alapjárata”), alig vagy talán nem is szólal meg a magyar költőházban. Amíg Dsida a *Jövedő havak himnuszában* mint adventi örömnépnél a „Titkos Eljövőt” üdvözlí, Györffy számára a *Megérkezés* (nincs eldöntve, hogy ki — önmaga mint lírahős, szerető idegen, barát? — mikor és hogyan toppan be) valamilyen sorcsapással fölérő katasztrófa. Nem a szinte lírai közhelynek is elmenő, egyébként erős „vérzel a csendnek” sorra gondolok — különben a „barnult rongyokban” látott, akárci a „megidézett” alany, lehet Krisztus-stilizáció is —, hanem a költemény döbbenetes befejezésére: „Négykézláb kúszol el a sírig, / sosem lesz csillagpor a hús.”

A félelem misztikus csöndjei („Nem látok kitátom / gödörnyi szemem” — *Hála*; „Fű közt megbújó kaszaélet, / kerül a metsző közelséget” — *Fű között*; „Szobám falába préselt kígyók / felém mozdulnak éjszakánként” — *Éjjeli látogató*) — amikor nem a megigazulásra való előkészület zajlik, hanem a *rém*, a vizionált reménytelenség-tudat előli menekvés — éppúgy versírásra sarkallják, mint a „semmi újírása” közben ezerszer rátámadó — kívánt, de őszintétlenségében némelykor riasztó — szerelmek. „Szájrándulás tört mosolyod, / átvirrasztom az éjszakáink, / a nappal ólomtényeit / könnytelen szemekkel vigyázom” — így a *Késő* című vers. Ennél drasztikusabb a *Nem bírom* „pengekorcsolyák élén” az ájulásiig való siklása: „A csatornákból testvérek, / velünk egy lelkek nyögnek. / Kicsorbultunk egymásban, / elöntenek a könnyek.”

Általában egy sejtelennyi hangulat elég a költőnek, hogy fészket *verjen* benne az idő. Az

idő mint az éber emlékezet *sóhaj*t Tengerré emelő kitérülése. Csakhogy a Tengeren *ajtó* van, s a *szépbe merült lélek* bejutása — Domokos Pál Péter ily szavakkal illette a *Júlia szép* leány című népballadát — éppoly nehéz, mint a földi létől elszakadó lány „angyalseregbe” való betagozódása. (Különben is, erős a gyanúm, hogy Györffy Réka poétai szótárában a *tengerajtó* Bartók Béla–Balázs Béla *Kékszakállújának* a „vermeivel”, a szobák ajtajai mögé temetett női testtel, emlékezettel s idővel rokon *sejtelen*.) A verssel szemben az *álomnak* nincsen szerkezete, csak elmozduló falai, növekvő-csökkenő árnyai, az alakváltoztatásban megdicsőülő démonai vannak. S a betonkatlanból való *Zuhanás* — ki építette, mily rögeszmés rémületet hordoz ez az egyidejűleg *ókori* és különösen Pilinszky vágóhíd-képzetével legelőtöbben *mai* kazamata? — ellentételezhető-e a megcsihadt lélek pillanatnyi magára ébredésével? („A teremtes örökös robotjában / világsúlyú egy percnyi kétegy.”)

A bibliai toposzok — „Varral borított angyalszárnyad... kószolgom és morzsolom” (*Gong*); „Nézz egészen a tükörbe — / ott a bárány az éjszakát / égő szemeinkből issza” (*Dobbantás*) — egészen különös emelkedettséget adnak az önkifejezés pontosságát-forróságát idéző zaklatottnak. A *Dráma* — miként verscím közli — belülről jön és az égből, s ebben az *összejátszásban* az a megrendítő, hogy a vélhetően szerelmi hátér (mert igazi költő kezében van a toll) a metaforával súlyosított létigazság felé mozdítja a történetet: „Nehéz, párás a levegő, / zsigereinkben túlnyomás van, / ha fél fokot görbül a tengely, / megfulladunk a zuhanásban.”

Nyomokban észlelni, hogy a vers némelykor túl van írva (*Új hedonizmus*), és azt is, hogy a groteszk dalolás („*Gálans kaland*”) nem az ő hangja. Költészetének légyökörei (*égi* s *földi* intenzitással) inkább kapaszkodnak az álom, a sejtelen, a szellem- és hitvilág *elérhetetlenül is elérhető* régióiba, mint a szociológiailag mérhető valóságba. Akinek az ölelés egyben ütleget is — a harmincat épphogy elhagyó Györffy Réka gyakorta így éli meg a női sors megpróbáltatásait —, az mindennél jobban érzi az *égi szikra* fontosságát. „Szeretőid sohasem szerettek, / anyád nyelvén senki sem beszél már, / kihull a fájdalom belőled, / nyitott mellkasod, mint az oltár” (*Csend*).

Jóllehet külsőre (kemény tábla, címlap, tördelés) gyönyörű a kötet, de érthetetlen, hogy a tartalomjegyzékben miért csak a ciklusok címei vannak fölírva. Így az ötvenhat vers visszakeresése fölöttébb hosszú időt igényel. (I. A. T. Kiadó, Budapest, 2009)

SZAKOLCZAY LAJOS

SOMMAIRE

MAÎTRE ECKHART:	Sermo paschalis
SAVATIE BAŞTOVOI:	La recherche du prochain perdu
GERGELY EGEDY:	Orestes Brownson
PÉTER MUSZATICS:	L'histoire est composée de mots. A propos de John Lukacs
BÉLA NÓVÉ:	Un aveugle conduit un aveugle – ou „le cours du monde”
■	Poèmes de János Lackfi, András Lázár Bence, Tamás Oláh et Balázs Szűk
■	Récits de Mátyás Szöllősi et Nándor Tamás
■	Entretien avec Ghislain Lafont OSB
ILMA RAKUSA:	Nature (Fainéantise)

INHALT

MEISTER ECKHART:	Sermo paschalis
SAVATIE BAŞTOVOI:	Suche nach dem verlorenen Bruder
GERGELY EGEDY:	Orestes Brownson
PÉTER MUSZATICS:	Die Geschichte besteht aus Wörtern. Über John Lukacs
BÉLA NÓVÉ:	Blinde Blindenleiter – oder „das Schicksal der Welt”
■	Gedichte von János Lackfi, András Lázár Bence, Tamás Oláh und Balázs Szűk
■	Novellen von Mátyás Szöllősi und Nándor Tamás
■	Gespräch mit Ghislain Lafont OSB
ILMA RAKUSA:	Natur (Nichtstun)

CONTENS

MASTER ECKHART:	Sermo paschalis
SAVATIE BAŞTOVOI:	Looking for the Neighbour Lost
GERGELY EGEDY:	Orestes Brownson
PÉTER MUSZATICS:	History Consists of Words. About John Lukacs
BÉLA NÓVÉ:	The Blind Lead the Blind – or „the Fate of the World”
■	Poems by János Lackfi, András Lázár Bence, Tamás Oláh et Balázs Szűk
■	Prose by Mátyás Szöllősi et Nándor Tamás
■	Interview with Ghislain Lafont OSB
ILMA RAKUSA:	Nature (Idleness)

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,
KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Zrt. Felelős vezető: Fekete István vezérigazgató

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számla száma: OTP. VII. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: 2009. évre 4.080,- Ft, fél évre 2.040,- Ft, negyed évre 1.020,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: 60,- USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 420 Ft

VIGILIA

■
GYÖRFFI RÉKA

Hónapról hónapra
Tengerajtó

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Rónay László és Szakolczay Lajos

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A barátságról
- Radnóti Miklós emlékezete
- A vértanúságról
- Aszalós János, Fejérdy András,
Heidl György, Lukács János tanulmánya
- Báthori Csaba, Danyi Zoltán,
Halmi Tamás, Mátyus Aliz,
Sulyok Vince, Tandori Dezső,
Vasadi Péter és Vörös István írása

A folyóirat megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

